Астрід Ліндгрен

РОНЯ, ДОЧКА РОЗБІЙНИКА

Переклад зі шведської ОЛЬГИ СЕНЮК

1

Тієї ночі, коли Роня народилася, в горах шаленіла буря і надворі так блискало й гриміло, що вся живина в Матісовому лісі, яка не була на прив'язі, від страху поховалася в свої нори й гнізда. Тільки лихим літавицям злива та грім подобалися дужче за всяку іншу погоду, вони безперестанку літали над Матісовою горою, де стояла розбійницька фортеця, і аж вили з радощів, так їм було гарно. Тож Ловіса сказала Матісові:

— Прожени тих клятих літавиць, хай не верещать, а то я не чую своєї пісні!

І справді, Ловіса, народжуючи дитину, співала. Вона вважала, що так їй легше, та й дитина, певне, буде веселішої вдачі, коли з'явиться на світ у супроводі пісні.

Матіс підійшов із самострілом до бійниці й пустив кілька стріл.

— Ану киш, літавиці! — крикнув він. — У мене народжується дитина, чули, мерзенні прояви!

— Го-го-го, в нього народжується дитина! — завили літавиці. — Народжується дитина-громовиця, мабуть, бридка й маленька, го-го-го!

Матіс пустив стрілу в найбільшу гущу літавиць. Але вони тільки глузливо зареготали з нього, потім знов страхітливо завили й піднялися понад верховіття дерев.

Поки Ловіса, співаючи, народжувала дитину, а Матіс як міг розганяв літавиць, його розбійники сиділи біля відкритого вогнища в просторій кам'яній залі, їли, пили й галасували не менше за літавиць. Якось же треба було їм гаяти час, чекаючи, а чекали вони всі дванадцятеро на те, що мало статися у кімнаті в самій вежі. Бо за ціле їхнє життя в Матісовій фортеці ще ніколи не з'являлося на світ дитини.

Найпалкіше чекав Лисий Пер.

— Чи скоро вже народиться та дитина? — казав він. — Я старий, немічний, моє розбійницьке життя добігає краю. Так хотілося б побачити нового ватажка, поки я навіки склеплю очі.

Не встиг він вимовити ці слова, як двері розчахнулися й до зали, радий-радісінький, ускочив Матіс. Він підстрибом оббіг залу, захоплено вигукуючи:

— У мене знайшлася дитина! Чуєте, що я кажу, в мене знайшлася дитина!

— А що знайшлося? — запитав зі свого кутка Лисий Пер.

— Розбійницька дочка, радійте й веселіться! — крикнув Матіс. — Розбійницька дочка, ось вона!

Через високий поріг саме переступала Ловіса з дитиною на руках. Розбійники заніміли з дива.

— Ви наче позахлиналися пивом, — сказав Матіс. Він узяв дитину в дружини й поніс її показувати своїй ватазі. — Ану гляньте! Чи в розбійницькій фортеці коли народжувалась краща дитина?

Дівчинка лежала на руках у батька й дивилася на нього свідомими очима.

— Бачите? Ця дитина вже дещо тямить, — мовив задоволено Матіс.

— А як вона буде зватися? — запитав Лисий Пер.

— Роня, — відповіла Ловіса. — Я вже давно так надумала.

— Ніби якесь не дівчаче ім'я, — сказав Лисий Пер.

Ловіса зміряла його суворим поглядом.

— Я вирішила, що моя дитина зватиметься Роня, і так воно й буде! — Вона обернулася до Матіса — Давай її вже мені, га?

Та Матіс не хотів розлучатися з дочкою. Він дивився на її ясні оченята, маленькі уста, чорні пасемця волосся, безпорадні ручки і аж тремтів з любові.

— Дитино моя, ти вже взяла моє розбійницьке серце в свої маленькі рученята, — сказав він. — Не збагну, як воно так сталося, але це правда.

— Дай мені її потримати, — попросив Лисий Пер, і Матіс поклав Роню йому на руки так, ніби то було золоте яєчко.

— Ось тобі новий ватажок, про якого ти стільки торочив. Але не впусти дитини, як усе впускаєш, а то це буде твоя остання година.

Та Лисий Пер лише всміхався до Роні беззубим ротом.

— Вона майже нічого не важить, — сказав вік і підкинув дівчинку кілька разів угору.

Матіс сердито відібрав від нього дочку.

— А ти чого сподівався, бараняча голово? Великого ситого ватажка з черевом як барабан і клинцюватою борідкою, га?

Розбійники зрозуміли, що не можна й словом зачіпати немовля, коли вони хочуть, щоб у Матіса був добрий гумор. Його взагалі краще було не дратувати. Тому вони відразу почали вихваляти дівчинку й вихилили на її честь не один кухоль пива. Матіс подобрішав, сів на покуті і водно показував кожному свою дивовижну дитину.

— Ох і лютуватиме Борка, — сказав він. — Та нехай сидить собі на своїй нікчемній розбійницькій горі і скрегоче зубами від заздрощів. Авжеж, трясця його матері, там буде такий скрегіт, що всім літавицям і сірячкам доведеться затикати вуха.

Лисий Пер задоволено кивнув головою і зневажливо мовив:

— Еге, Борка осатаніє. Бо Матісів рід житиме далі, а Борчин піде до бісової матері.

— Так, — підхопив Матіс, — піде до бісової матері, щоб мені з цього місця не зійти! Бо я добре знаю, що Борці не пощастило обжитися дитиною, і ніколи не пощастить!

Тієї миті надворі страхітливо гримнуло — розбійники ще ніколи не чули в Матісовому лісі такого гуку. Вони побіліли зі страху, а старий, кволий Лисий Пер аж перекинувся.

Роня тихенько запхикала, і це стривожило Матіса дужче, ніж грім.

— Моя дитина плаче! — вигукнув він. — Що робити? Що робити?

Ловіса знала, що робити: взяла від нього немовля, нагодувала його, і воно відразу втихомирилося.

— Ото гримнуло, — сказав Лисий Пер, коли й сам трохи заспокоївся. — Хай мене дідько вхопить, як блискавка в щось не влучила.

Так, блискавка влучила, та ще й добре, вранці розбійники самі переконалися. Матісова фортеця на горі була розчахнута навпіл. Вона розкололася від найвищої вежі до самого льоху на дві половини, між якими зяяло провалля.

— Бурхливо починається твоє дитинство, Роню, — сказала Ловіса.

Вона стояла біля розбитого муру й дивилась, якої шкоди заподіяла блискавка.

Матіс кидався на всі боки, мов дикий звір. Як могло таке лихо спіткати стару батьківську фортецю? Проте він ніколи довго не побивався і завжди знаходив, чим себе втішити.

— Що ж, менше буде всіляких переходів та закапелків і менше різного мотлоху, якому треба давати лад. Тепер, мабуть, ніхто вже не заблукає у фортеці. Пам'ятаєте, як Лисий Пер був заблукав і чотири дні не міг утрапити назад?

Лисий Пер не любив, коли йому нагадували про той випадок. Хіба він винен, що так сталося? Він лише хотів побачити, скільки в цій фортеці кімнат та переходів, і, як уже сказано, вона виявилась така велика, що він заблукав. Бідолаха був ледь живий, коли нарешті прибився назад до

кам'яної зали. Дякувати богу, розбійники так галасували й товклися, що він здалеку почув гомін, а то б нізащо не втрапив до них.

— Ми ніколи не користувалися цілою фортецею, — повів далі Матіс. — Наші зали, спальні й кімната на вежі, де ми завжди жили, залишилися. От тільки прикро, що в нас тепер немає відходка. Так, трясця його матері, він опинився на тому боці, і шкода мені того, хто не зможе витримати, поки ми встигнемо обладнати новий!

Але розбійники швидко влаштувалися з цим, і життя в Матісовій фортеці пішло звичною колією. З тією різницею, що тепер там була дитина. Маленька дитина, через яку, здавалося Ловісі, Матіс і всі його розбійники наче трохи схибнулися. Зрештою, не вадить, що вони полагіднішали й були не такі шалені, але ж у всьому треба мати міру. А то де таке бачено, щоб дванадцять розбійників і їхній ватажок дурнувато пересміхалися й нетямилися з радощів, побачивши, що крихітна дитина навчилася лазити по кам'яній залі, наче про таке ніхто ніколи й не чув на світі. Правда, Роня лазила напрочуд швидко, спритно впираючись лівою ніжкою, що здавалося розбійникам дивом з див. Та коли вже на те пішлося, більшість дітей навчається лазити, казала Ловіса. І ніхто не робить із цього великої події, і батьки тих дітей не забувають через це геть про все й не занедбують своєї роботи.

— То ви лишаєте здобич Борці і в Матісовому лісі? — гірко питала Ловіса, коли розбійники на чолі з Матісом несподівано верталися додому тільки тому, що неодмінно хотіли подивитися, як Роня їстиме кашу, перше ніж мати покладе її спати в колиску.

Та Матіс ніби не чув жінчиних кпинів.

— Роню, голубонько моя! — вигукував він, коли дівчинка, впираючись лівою ніжкою, квапливо плазувала до нього, тільки-но побачивши його на порозі.

Потім він брав свою голубоньку на коліна й годував кашею, а решта розбійників дивились на них. Мисочка з кашею стояла осторонь на примурку біля вогнища, а грубі розбійницькі руки Матіса були не дуже вправні. Багато каші виливалося додолу, а крім того, Роня інколи відштовхувала ложку, і каша летіла просто на брови Матісові. Коли Роня вперше оздобила кашею батька, розбійники зареготалися на всю залу. Дівчинка злякалася і заплакала, проте скоро зметикувала, чим насмішила їх, і почала частіше відштовхувати ложку. Це дужче розважало розбійників, ніж Матіса, хоч усе інше, що робила Роня, здавалося йому дивовижним. Він вважав, що його дочці не було рівні на світі.

Навіть Ловіса реготала, дивлячись, як Матіс сидить із дитиною на колінах, обляпаний кашею.

— Боже мій, Матісе, хто б подумав, що ти найгрізніший ватажок розбійників на всі гори й ліси! Якби Борка побачив тебе цієї хвилини, то впудився б зі сміху.

— Я швидко відучив би його сміятися, — незворушно відповідав Матіс.

Борка був найбільший Матісів ворог. Так само як Борчин батько й дід були найбільшими ворогами Матісового батька й діда. Доки сягала людська пам'ять, рід Борки сварився з Матісовим родом. Споконвіку вони були розбійниками і пострахом усіх чесних людей, яким доводилося зі своїми кіньми, бричками й возами проїздити крізь темні хащі, їхнє пристановище.

— Хай господь береже тих, кому треба їхати Розбійницьким шляхом, — казали звичайно люди, маючи на думці вузьку ущелину між Борчиним і Матісовим лісами.

Там на них завжди чигали розбійники, а чиї — чи то Борчині, чи Матісові, — тим, кого грабували, було вже байдуже. Але Матісові й Борці було зовсім не байдуже. Вони запекло билися за здобич і навіть грабували одні одних, коли ущелиною проїздило замало підвід.

Усього цього Роня не знала, вона була ще надто мала. Вона не розуміла, що її батько — грізний ватажок розбійників. Для неї він був ласкавий бородатий Матіс, який сміявся, співав, галасував і годував її кашею. Дівчинка любила його.

Та Роня з кожним днем підростала і поступово пізнавала все, що її оточувало. Простора кам'яна зала довго здавалася їй цілим світом. Там дівчинці було дооре, вона любила сидіти під довгим столом і гратися шишками та камінцями, які їй збирав Матіс і приносив додому. Зрештою, кам'яна зала була непоганим місцем для дитини. Там вона не нудилася й могла багато чого навчитись. Роні подобалось, коли розбійники ввечері весело співали біля відкритого вогнища. Вона завмирала під столом і слухала, поки вивчила всі розбійницькі пісні. Потім почала сама підспівувати їм чистим дзвінким голоском і ще більше зачарувала цим Матіса, який не міг нахвалитися своєю незвичайною дочкою, що так гарно співала. Навчилася Роня й танцювати. Бо коли розбійники були в запалі, вони танцювали й вистрибували серед зали, мов навіжені. Роня швидко перейняла їхні рухи і теж почала танцювати й вистрибувати, на батькову радість, незгірше за розбійників. А коли після танців вони сідали біля довгого столу погасити спрагу кухлем пива, Матіс хвалився своєю дочкою:

— Погодьтеся, що вона гарна, як юна літавиця. Така сама гнучка й спритна, з такими самими чорними очима й чорними косами. Погодьтеся, що ви ніколи не бачили дитини, яка б могла зрівнятися з моєю дочкою!

І розбійники погоджувалися, одностайно киваючи головами. А Роня тим часом сиділа під столом зі своїми шишками й камінцями, дивилась на ноги розбійників у волохатих шкіряних ходаках і уявляла собі, що то її

неслухняні кози. Кіз Роня вже бачила в хліві, бо Ловіса, коли йшла їх доїти, брала з собою дочку.

Але більше нічого, крім цього маленького світу, Роня не знала. Бо вона не знала, що було за Матісовою горою. І одного чудового дня Матіс, хоч як йому не хотілося, збагнув, що час уже випустити Роню з фортеці.

— Ловісо, — сказав він дружині, — наша дочка повинна пізнати життя в Матісовому лісі. Пусти її.

— Ага, нарешті й ти зрозумів, що треба зробити, — відповіла дружина. — Я вже давно пустила б її, якби сама тут порядкувала.

І відтоді Роні дозволено ходити скрізь, де вона хотіла. Але спершу Матіс дещо пояснив дівчинці.

— Остерігайся літавиць, сірячків і Борчиних розбійників, — сказав він.

— А як я знатиму, що то літавиці, сірячки і Борчині розбійники? — запитала Роня.

— Ти їх упізнаєш, — відповів Матіс.

— Добре, — мовила Роня.

— І гляди не заблукай у лісі, — вів далі Матіс.

— А що мені робити, коли я заблукаю? — запитала Роня.

— Намагайся втрапити на ту стежку, що треба, — відповів Матіс.

— Добре, — мовила Роня.

— І гляди не впади в річку, — сказав Матіс.

— А що мені робити, коли я впаду в річку? — запитала Роня.

— Пливи, — порадив Матіс.

— Добре, — мовила Роня.

— І гляди не звалися в Пекельну прірву, — додав наостанці Матіс.

Він мав на думці провалля, що ділило Матісову фортецю навпіл.

— А що мені робити, коли я звалюся туди? — запитала Роня.

— Тоді вже нема чого робити, — відповів Матіс і так застогнав, ніби на груди йому раптом налягло все лихо світу.

— Добре — мовила Роня, коли Матіс перестав стогнати — Я не звалюся в Пекельну прірву. Мені ще щось треба знати?

— Так, багато чого, — сказав Матіс. — Але ти поступово все сама взнаєш. Ну йди!

2

І Роня пішла. Вона швидко збагнула, яка була досі | дурна, бо думала, що простора кам'яна зала — весь світ. Навіть могутня Матісова фортеця не була всім світом. І навіть висока Матісова гора. Ні, світ був більший за них. Такий великий, що аж дух спирало. Авжеж, Роня чула, як батько з матір'ю говорили про те, що було поза фортецею, говорили про річку. Але поки вона не побачила її, швидку, з бурхливими водоспадами, які ринули зі скель Матісової гори, то не розуміла, що таке річка. І про ліс вони теж говорили. Але поки дівчина не побачила його,

суцільну стіну темних дивовижних дерев, які шелестіли на вітрі, то не розуміла, що таке ліс. І вона тихенько засміялася — просто від того, що річка й ліс є. Їй важко було повірити, уявити собі, що такі великі дерева й така велика вода справді є! То хіба не закортить тобі засміятися?

Роня пішла стежкою прямо в найгустіші хащі й опинилася біля невеличкого озерця. Далі їй не можна було ходити, сказав батько. Озерце чорніло серед темних ялин, тільки латаття біліло на його поверхні. Роня не знала, що то латаття, але довго дивилася на нього і стиха сміялась, просто від того, що воно є.

Вона провела біля озерця цілий день і робила багато такого, чого досі ніколи навіть не пробувала. Кидала шишки у воду й раділа, коли бачила, що може гойдати їх, сколихуючи ногою воду. Зроду ще Роні не було так гарно. Як весело ногам бовтати по воді, а ще веселіше спинатися вгору! Навколо озерця лежали купи замшілого каміння, щоб лазити по ньому, і росли ялини й сосни, щоб триматися за їхнє гілля. І Роня лазила по камінні, тримаючись за гілля дерев, поки сонце почало ховатися за лісисті вершини. Тоді вона з'їла хліб і випила молоко, яке принесла з собою в шкіряній торбині. Потім лягла на мох трохи відпочити. Високо над нею шуміли дерева. Роня лежала, дивилася на ті дерева, стиха сміялася, що вони є, і незчулась, як заснула.

Коли дівчина прокинулась, була вже ніч. Вона побачила, як над верхівками дерев блимали зірки, і збагнула, що світ іще більший, ніж їй здавалося. І їй стало сумно, що ті зірки світилися, але були недосяжні, хоч скільки простягай до них руки.

Роня забарилася в лісі довше, ніж їй дозволено. Треба поспішати додому, а то батько збожеволіє, це вона знала.

Зірки віддзеркалювалися в озерці, а решта все тонуло в найчорнішій темряві. Та до темряви Роня звикла. Вона дівчину не лякала. Хіба ж не

було темно в Матісовій фортеці в зимові ночі, коли вичахав вогонь? Темніше, ніж у всіх лісах. Ні, темряви Роня не боялася.

Вона вже хотіла йти, як раптом згадала про свою шкіряну торбину. Торбина й далі лежала на камені, де Роня підобідувала, і вона навпомацки полізла по неї. Вона подумала, що, опинившись на високому камені, буде ближче до зірок, і простягла руки, щоб зірвати кілька з них і понести з собою в торбині додому. Але з того нічого не вийшло, тож вона взяла торбину і вже рушила вниз, коли раптом побачила таке, що злякалася. Скрізь поміж деревами світилися очі. Ті очі кільцем оточили камінь і стежили за нею, а вона аж тепер помітила їх. Досі Роня ніколи не бачила очей, що світилися в темряві, і вони їй не сподобалися.

— Чого вам треба? — гукнула вона.

Відповіді не було. Натомість очі посунули ближче.

Поволі, на вершок за один раз, вони наближалися до неї, і Роня почула мурмотіння якихось голосів, чудних, старечих, безбарвних голосів, шо безперестанку шемріли:

— Гей, сірячки, тут людина, людина в Сірячковому лісі, гей, сірячки, кусайте її і бийте, гей, сірячки, кусайте її і бийте!

Раптом усі вони зібралися під каменем, де стояла Роня, кумедні сірі створіння, що хотіли їй зла. Вона їх не бачила, але виразно відчувала, що сірячки стоять там. У неї мороз пішов по спині. Тепер вона переконалася, що сірячки, яких Матіс наказував їй остерігатися, дуже небезпечні.

Та остерігатися їх було вже пізно. Бо сірячки почали бити по камені палицями, ломаками й дрючками, чи що вони там ще мали в руках. Серед навколишньої тиші гупало, торохтіло й калатало так моторошно, що Роня зойкнула, бо тепер була вже смертельно налякана.

Коли вона зойкнула, сірячки перестали бити дрючками. Натомість дівчина почула ще гірше: вони полізли на камінь, оточуючи її в темряві з усіх боків. Вона чула, як шкрябали їхні кігті, чула їхнє мурмотіння:

— Гей, сірячки, кусайте її і бийте!

У розпачі Роня зойкнула ще дужче й нестямно замахала навколо себе торбиною. Вона була певна, що сірячки скоро досягнуть її і заїдять на смерть. Її перший день у лісі буде й останнім.

Та тієї миті вона почула крик: так люто міг кричати тільки батько. І справді, він якраз нагодився разом зі своїми розбійниками, їхні смолоскипи миготіли між деревами, а Матісів крик відлунював у лісі.

— Ану геть, сірячки! Ідіть до бісової матері, поки я вас не побив!

І тоді Роня почула, як заляпотіли маленькі тіла, спадаючи з каменя, а коли світло смолоскипів поближчало, то й побачила їх: сірі гномики, ідо кидалися в темряву й зникали.

Роня сіла на свою торбину і з'їхала зі стрімкого каменя. Матіс відразу підбіг до неї і взяв на руки. Поки він ніс її додому, до фортеці, вона плакала йому в бороду.

— Тепер ти знаєш, які сірячки, — сказав Матіс, коли вони сиділи біля вогнища й він грів дочці закоцюблі ноги.

— Так, тепер уже знаю, — відповіла Роня.

— Але не знаєш, як із ними поводитися, — повів далі батько. — Якщо тебе бере страх, сірячки на відстані відчувають його і аж тоді стають небезпечні.

— Так, — озвалася мати, — в цьому є трохи правди. Тому в Матісовому лісі найкраще не боятися.

— Я пам'ятатиму про це, — сказала Роня.

Матіс зітхнув і міцно пригорнув її до себе.

— Ти хіба забула, чого я казав тобі остерігатися?

Ні, вона, звичайно, не забула. І наступними днями тільки те й робила, що остерігалася того, що було небезпечне, і вчилася не боятись. Матіс попереджав, щоб вона не впала в річку, тому Роня гасала донесхочу по слизькому камінні над річкою там, де найдужче шуміла вода. Бо ж не могла вона ходити по лісі й остерігатися, щоб не впасти в річку. Адже щоб із науки була якась користь, треба вчитись не будь-де, а біля водоспадів. Бо добиратися до водоспадів Ро-ні доводилося з боку Матісової гори, яка стрімко збігала до річки. Першого разу їй було дуже важко, вона так боялася, що навіть заплющила очі. Але поступово вона сміливішала, бо вже знала, де є розколини, куди можна стати ногою і як треба чіплятися пальцями, щоб не зірватись і не полетіти задки у водоспад.

Як добре, думала Роня, що вона знайшла місце, де можна остерігатися, щоб не полетіти у водоспад, і заразом учитися не боятись!

Так минали дні. Роня остерігалась і вчилася стільки, що Матіс і Ловіса навіть не подумали б, і нарешті стала спритна, мов маленька тваринка, гнучка й дужа. Тепер вона нічогісінько не боялася. Ні сірячків, ні літавиць, не боялася, що заблукає в лісі й що впаде в річку. Правда, вона ще не почала остерігатися, щоб не впасти в Пекельну прірву, але мала намір скоро спробувати й цього.

Саму Матісову фортецю вона дослідила всю до верхівки. Побувала в усіх порожніх залах, куди, крім неї, ніхто й ногою не ступав, і не

заблукала в підземних переходах, у темних льохах і склепіннях. Роня тепер знала всі потаємні фортечні переходи і всі потаємні лісові стежки. Хоч, звичайно, більше любила ліс і бігала по ньому цілий день.

Та коли наставав вечір і западала темрява, коли в кам'яній залі горіло вогнище, вона верталася додому, втомлена до знемоги від цілоденного остерігання всього небезпечного й від навчання не боятися. На той час Матіс та його розбійники також поверталися з лісу, і Роня сиділа разом з усіма й співала розбійницьких пісень. Але про їхнє розбійницьке життя дівчина нічого не знала. Вона бачила, як вони приїздили ввечері з крамом, навантаженим верхи на коней, з різним добром у мішках і шкіряних торбах, у паках і скринях. Але звідки бралося те добро, їй ніхто не пояснював, і вона не цікавилася тим, так само, як не цікавилася, звідки береться дощ. Вона ж бо вже помітила, що на світі просто є всього повно.

Інколи вона чула розмову про розбійників Борки й тоді згадувала, що їх також треба остерігатися. Але досі вона ще не бачила жодного з них.

— Якби Борка не був таким собакою, я б йому, може, й поспівчував, — сказав одного вечора Матіс. — Сторожа ганяється за ним по Борчиному лісі, він тепер не має хвилини спокою. Скоро його викурять із кубла. Він поганець, нічого не скажеш, та однаково…

— У Борчиній ватазі що не розбійник, то й поганець, — мовив Лисий Пер, і всі з ним погодилися.

Яке щастя, що Матісові розбійники багато кращі, подумала Роня і обвела їх поглядом. Вони сиділи біля довгого столу й сьорбали юшку. Вони, щоправда, були зарослі, брудні, сварливі й нестримні, та Роня ніколи не чула, щоб хтось називав їх поганцями. Лисий Пер і Тупак, Блазній і Бевзень, Данчик і Такало, Клешня і Костомаха, Щасливець і Невдаха, Зухвалець і Плескатий — усі вони її друзі. Роня знала, що за неї вони ладні піти у вогонь і у воду.

— Дякувати богу, що ми у фортеці, — сказав Матіс. — Тут ми в безпеці, як лис у норі чи орел на вершині скелі. Ті старостині йолопи знають, що якби поткнулися сюди й надумали зчинити бучу, ми б послали їх до бісової матері.

— Так, що вони аж квакнули б, — задоволено сказав Лисий Пер.

Усі розбійники погодилися з ним і довго реготали, уявляючи собі, яка дурна була б сторожа, коли б спробувала дістатися до Матісової фортеці, що стояла на скелі, неприступна з усіх боків. Тільки з південного боку зміїлася вниз вузенька стежечка і зникала в лісі. А з трьох інших боків від фортеці спадали прямовисні кручі. Хай би ті йолопи спробували вилізти на них, жартували розбійники. Вони ж бо не знали, де Роня вчилася не боятись.

— А якщо захочуть добратися до нас стежкою, то неодмінно застрянуть біля Вовчої пастки, — повів далі Матіс. — Ми їх зупинимо там камінняччям. Та й не тільки ним, якщо буде треба.

— Не тільки ним, якщо буде треба, — і собі сказав Лисий Пер і пирхнув, уявивши, як вони спинятимуть сторожу біля Вовчої пастки. — За свій вік я там передавив чимало вовків, — додав він. — Але тепер уже надто старий і давлю тільки власні блохи, ха-ха-ха!

Роня розуміла: Лисого Пера шкода, що він такий старий, та ніяк не розуміла, нащо старостиним йолопам зчиняти бучу біля Вовчої пастки. Зрештою, вона була сонна й не мала сили роздумувати про це. Вона залізла в свою постіль і полежала там, не засинаючи, поки не почула "Пісні лісовиків", яку мати співала щовечора, коли для розбійників була пора залишати вогнище й розходитися до своїх спалень. У кам'яній залі спали тільки троє — Роня, Матіс і Ловіса. Роні подобалося лежати в постелі й крізь нещільно запнуту завісу спостерігати, як у вогнищі жеврів і пригасав жар, коли мати вже співала. Скільки дівчина пам'ятала себе, вона завжди чула, як її мати співала на добраніч "Пісню

лісовиків". Роня знала, що тепер пора спати, але, поки сон зліплював їй очі, вона радісно думала: "Завтра я знов устану!" І дівчина схоплювалася, тільки-но починав сіріти новий день. І хоч би яка була погода, вона квапилась до лісу, й Ловіса давала їй у дорогу шкіряну торбину з хлібом і молоком.

— Ти дитина громовиці, — казала мати, — і дитина літавиць, а таких темній силі легко зманити, це кожен знає. Тож гляди, щоб тебе не забрали літавиці!

Роня вже не раз бачила, як літавиці ширяли над лісом, вона тоді швиденько рачкувала в кущі й ховалася. В Матісовому лісі на людину чигає багато небезпек, та літавиці найнебезпечніші. Їх треба остерігатися, як хочеш вижити, казав Матіс. І найбільше через них він так довго не випускав Роні з фортеці. Літавиці гарні, шалені й жорстокі. Невблаганними, мов камінь, очима вони вдивлялися в лісову гущавину, шукаючи, кого б роздерти до крові своїми гострими пазурами.

Та ніякі літавиці не могли відлякати Роню від звичних стежок і місцин, де минало її самітне лісове життя. Так, дівчина була самітна, але не відчувала своєї самоти. Їй нікого й не треба було. Дні її були сповнені подій, цікаві й щасливі, тільки надто швидко збігали. Скінчилося літо, тепер була вже осінь.

Ближче до осені літавиці завжди ще дужче навісніли, і одного дня вони доти ганяли Роню по лісі, доки вона відчула, що справді опинилася в небезпеці. Звичайно, дівчина стрибала, мов лисиця, і знала всі лісові сховки, але літавиці не полишали її, і вона весь час чула їхній крик:

— Го-го-го, гарненька людинко, зараз поллється твоя кров, го-го-го!

Нарешті дівчина вскочила в озерце й перепливла під водою на другий бік. Там вона випірнула з води й сховалася під густою ялиною. Дівчина чула, як літавиці шукали її і люто верещали:

— Де ділася людинка, де вона, де? Ходи, хай ми роздеремо тебе, розірвемо пазурами, хай поллється твоя кров, го-го-го!

Роня сиділа у своєму сховку, аж поки помітила, як літавиці зникли над верхівками дерев. Їй більше не хотілося гуляти в лісі. Але до вечора й до "Пісні лісовиків" було ще кілька годин, тому Роня вирішила зробити те, що вже давно надумала. Зараз вона вибереться на дах фортеці й почне остерігатися, щоб не впасти в Пекельну прірву.

Роня безліч разів чула, як розкололася фортеця тієї ночі, коли вона народилась. Матісові ніколи не набридало згадувати про це.

— Ото був гуркіт, трясця його матері! Аби ти була чула! Та ти його й чула, хоч була ще як кулак. Торох — і замість однієї фортеці стало дві, з проваллям між ними. Гляди не забудь того, що я сказав: остерігайся, щоб не звалитись у Пекельну прірву!

І саме тепер Роня надумала остерігатися. Це була найкраща нагода, поки в лісі шаленіли літавиці.

Роня вже не раз вилазила на дах, але ніколи не підходила до небезпечного провалля, що йшло прямовисно, не захищене жодним виступцем. Тепер Роня поплазувала до його краю і зазирнула в глибину. Ох, провалля було страшніше, ніж вона собі гадала!

Роня підняла камінець, що впав зі стіни й лежав скраю, кинула його вниз і здригнулася, почувши, як він гупнув об дно, глухо, страшенно далеко. Справді, такої глибини треба остерігатися! Хоч провалля було й не дуже широке. Добре скоч — і перескочиш. Та хто дурний захоче його перескакувати? А може, все-таки не завадило б поостерігатися й повчитись, як вона вчилася досі? Роня знов зазирнула вниз. Бр-р, яка глибина! Потім вона підвела очі, щоб поглянути, де найкраще було б перескочити. І побачила таке, що мало не звалилася в Пекельну прірву з самого подиву.

Трохи далі, на другому боці провалля, хтось сидів, десь такий завбільшки, як вона, і помахував над Пекельною прірвою ногами.

Роня знала, що на світі е ще й інші діти. Тільки в МатісовІй фортеці і в Матісовому лісі вона була сама. Та мати казала їй, що в інших місцях є багато дітей двох видів: такі, що потім, коли виростуть, стануть Матісами, і такі, що стануть Ловісами. Роня мала стати Ловісою. Але вона відчувала, що той, хто там сидів і помахував ногами над Пекельною прірвою, мав стати Матісом.

Він ще не бачив її. Роня знов глянула туди, де він сидів, і стиха засміялася від того, що він є.

3

Та ось і він побачив її і також засміявся.

— Я знаю, хто ти, бо вже раз бачив, як ти гасала по лісі, — сказав він. — Ти дочка розбійника.

— А хто ти? — запитала Роня. — І яким дивом ти тут опинився?

— Я Бірк Боркасон, і я тут мешкаю. Ми цієї ночі перебралися сюди.

Роня витріщила на нього очі.

— Хто це "ми"?

— Борка, і Ундіса, і я, і наші дванадцятеро розбійників.

Минула добра хвилина, поки Роня збагнула, що означають його слова. То було щось нечуване. Нарешті вона запитала:

— Ти хочеш сказати, що вся північна фортеця тепер повна тих поганців?

— Ні, там оселилися самі лише чесні Борчині розбійники. А ось там, де мешкаєш ти, аж кишить поганцями. Я це завжди чув.

Он як, він це завжди чув! Яке неймовірне нахабство! У серці в дівчини закипіла лють. Але на неї чекало ще гірше.

— Зрештою, — повів далі Бірк, — це вже не північна фортеця. Від цієї ночі вона зветься Борчина твердиня. Затям собі раз назавжди.

Роні дух сперло з люті. Борчина твердиня! Від таких слів справді можна осатаніти! Які ж вони поганці, ті Борчині розбійники! А цей блазень, що сидить тут і хихоче, один із них!

— Трясця його матері! — мовила Роня. — Стривайте лишень, хай про це довідається Матіс, він викурить вас до бісової матері одним махом!

— Ти так думаєш? — запитав Бірк.

Роня згадала про Матіса і вся затремтіла. Вона бачила його розлюченого до нестями і знала, що це таке. Вона розуміла, що тепер Матісова фортеця завалиться вдруге, і аж застогнала від цієї думки.

— Що з тобою? — запитав Бірк. — Тобі погано?

Роня не відповіла йому. Вона вже наслухалася цього блазня, наслухалася його нахабного базікання. Треба щось робити. Матісові розбійники скоро повернуться додому, і тоді ті йолопи, Борчині розбійники, трясця їхній матері, всі до ноги втечуть із Матісової фортеці швидше, ніж вони сюди забралися!

Роня підвелася й хотіла вже йти, коли враз помітила, що Бірк хотів зробити. Справді, той пройдисвіт намірявся перебратись до неї через Пекельну прірву! Він стояв по той бік навпроти Роні й готувався стрибнути. Вона крикнула:

— Якщо ти опинишся тут, дістанеш у пику, так що аж свічки тобі засвітяться в очах!

— Ха-ха-ха! — засміявся Бірк і перестрибнув провалля. — Ану вдар, коли можеш, — глузливо додав він.

Цього йому не треба було казати, бо дівчина не стерпіла. Досить того, що він та Інші поганці розташувалися в Матісовій фортеці. Але щоб іще якийсь Борчин розбійник стрибав сюди, а Матісів розбійник не зробив того самого!

І Роня й собі стрибнула. Сама нестямившись, вона раптом перелетіла через Пекельну прірву й опинилася на другому боці.

— Так ти не втечеш! — гукнув Бірк і відразу стрибнув за нею.

Проте Роня не чекала на нього. Знову стрибок, і вона перелетіла провалля. Нехай тепер стовбичить там і лупить на неї очі скільки хоче!

— Ти нахвалялася дати мені в пику, то чому не даєш? — гукнув Бірк. — Я зараз буду біля тебе!

— Бачу, — сказала Роня.

Бірк гайнув на другий бік. Але дівчина не дочекалася, поки він опиниться біля неї. Вона перескочила назад і вирішила стрибати, якщо буде треба, поки їй вистачить духу. Аби тільки уникнути Бірка.

Далі вони вже нічого не бачили. Тільки стрибали. Мов навіжені, стрибали туди й назад через Пекельну прірву. Жодне з них не чуло нічого, крім свого важкого віддиху. Та й чути не було чого. Бо навколо стояла прикра тиша, лише часом крякали ворони, що сиділи на вежах фортеці. Здавалося, ніби ціла Матісова фортеця затамувала подих, очікуючи на щось страшне, що ось-ось мало статися.

Так, скоро ми обоє попадаємо в провалля, подумала Роня. Тоді принаймні настане край цьому безперервному стрибанню.

Бірк саме стрибнув через провалля навпроти Роні, і вона, щоб уникнути його, гайнула на другий бік. Вона вже й не знала, вкотре. Дівчині здавалося, ніби вона ціле своє життя тільки те й робила, що стрибала через провалля, аби уникнути зустрічі з Борчиним поганцем.

Враз вона побачила, що Бірк зісковзнув з відколеного каменя на краю провалля, на який саме стрибнув. І почула його крик, перше ніж він зник у глибині.

Потім Роня чула вже тільки ворон. Вона заплющила очі, бажаючи одного: щоб цього дня ніколи не було. І щоб ніколи не було Бірка. І щоб вони ніколи не стрибали.

Нарешті вона поплазувала на животі до краю провалля й зазирнула в нього. І побачила Бірка. Він стояв на чомусь просто під нею, на камені чи на уламку балки — щось там виставало з розколеного муру саме настільки, аби можна було впертися в нього ногами. Бірк стояв там над глибоким проваллям і відчайдушно шукав руками опори, щоб учепитися й не впасти на дно. Але він знав і Роня також знала, що без сторонньої допомоги він не вибереться звідти. Він стоятиме там, доки вистачить сили, і обоє вони знали, що потім уже не буде більше Бірка Боркасона.

— Тримайся, — сказала Роня.

І хлопець глузливо відповів:

— Певне, а що ж мені робити!

Та в голосі його бринів страх.

Роня швиденько розмотала плетену шкіряну линву, яку завжди носила змотану в клубок на поясі. Та линва часто ставала їй у пригоді, коли доводилось на щось вилазити чи видряпуватись. Тепер Роня на одному кінці линви зробила великий зашморг, а другий обв'язала навколо себе. Потім спустила линву в провалля й побачила, як заблищали в Бірка очі, коли зашморг загойдався в нього над головою. Так, линви якраз вистачило, і це було велике щастя для Борчиного поганця.

— Затягни на себе линву, якщо можеш, — сказала вона. — Потім почнеш вилазити, коли я гукну. Але не раніше!

Грім, що влучив у фортецю тієї ночі, як Роня народилася, звалив із вежі кам'яну брилу. Тепер вона здіймалася горою неподалік від краю провалля. Роня лягла плазом за ту брилу й гукнула:

— Вилазь!

І відразу відчула, як натяглася линва навколо її стану. Їй було боляче. Бірк спинався вгору, і щоразу, коли він натягував линву, Роня тихо стогнала.

Скоро я розколюся навпіл, як Матісова фортеця, подумала дівчина і зціпила зуби, щоб не закричати.

Та раптом линва ослабла. Бірк підбіг до каменя й глянув на Роню, що й далі лежала і дослухалася, чи вона ще дихає, чи вже ні. Він сказав:

— Он де ти лежиш!

— Так, онде я лежу, — мовила Роня. — Ти вже не будеш стрибати?

— Ще раз доведеться стрибнути. Щоб опинитися на своєму боці. Адже мені треба повернутися додому, до Борчиної твердині!

— Спершу скинь із себе мою линву, — сказала, підводячись, Роня. — Я не хочу бути зв'язана з тобою довше, ніж треба.

Бірк зсунув із себе зашморг.

— Ну звичайно, — сказав він. — Та після всього цього я, мабуть, однаково буду прив'язаний до тебе. Без линви.

— Дуже ти мені потрібен, — мовила Роня. — І ти, і твоя Борчина твердиня! Іди до бісової матері!

Вона стиснула кулак і вгатила Бірка просто в ніс. Він усміхнувся.

— Хіба я не цього від тебе домагався? Але ти була добра, коли рятувала мені життя, і я дякую тобі за це.

— Кажу, йди до бісової матері, — мовила Роня й кинулась навтіки, навіть не оглядаючись.

Та коли вона була вже біля кам'яних сходів, що вели з вежі вниз до Матісової фортеці, то почула, як Бірк гукнув:

— Слухай, дочко розбійника, може, ще зустрінемось колись?

Роня повернула голову й побачила, що хлопець приготувався до останнього стрибка.

— Маю надію, що ти знов упадеш у провалля, поганцю! — крикнула вона.

Вийшло ще гірше, ніж Роня сподівалася. Матіс так осатанів, що навіть його розбійники полякалися.

Але зразу ніхто не повірив, що дівчина розповіла правду, і Матіс уперше розгнівався на неї.

— Трохи можна і прибрехати, й вигадати, часом така брехня буває навіть смішна. Але теревенити такі нісенітниці! Борчині розбійники в моїй фортеці! Ото набалакала! В мене кров закипає з люті, хоч я знаю, що це брехня.

— Це не брехня, — відповіла Роня.

І знов спробувала розповісти про все, що довідалась від Бірка.

— Ти брешеш, — сказав Матіс. — Уже саме те, що в Борки є син, — брехня. Я завжди чув, що він не може мати дітей.

Усі розбійники мовчали, ніхто не зважувався озватись. Та нарешті Бевзень розтулив рота:

— Може, й чув, але хлоп'я в нього таки є. Те, що Ундіса привела з переляку, коли так страшно гриміло. Як у нас знайшлася Роня, пригадуєш?

Матіс витріщив на нього очі.

— І мені й досі ніхто не сказав? Яку ще чортівню ви приховуєте від мене?

Він нестямно озирнувся навколо, потім, люто заревівши, схопив у кожну руку по кухлю з пивом і так торохнув ними об стіну, що пиво бризнуло на всі боки.

— І тепер Борчине гадюченя лазить по дахові моєї фортеці! Ти, Роню, розмовляла з ним?

— Він розмовляв зі мною, — відповіла дівчина.

Матіс знов заревів, тоді схопив баранячий окіст, покладений для розбійників на довгому столі, і торохнув ним об стіну так, що лій бризнув на всі боки.

— І ти кажеш, що те гадюченя торочить, ніби його звироднілий батько з усім своїм розбійницьким кодлом перебрався в північну фортецю?

Звичайно, Роня боялася, що батько навіть не вислухає її до кінця, а зразу осатаніє з люті. Та щоб витурити Борчиних розбійників, потрібна була лють, тому вона сказала:

— Так, і тепер вона зветься Борчина твердиня, затямте собі раз назавжди.

Матіс знов заревів, схопив казан з юшкою, що висів над полум'ям, і шпурнув ним об стіну так, що юшка бризнула на всі боки.

Ловіса мовчки слухала його й дивилася, що він робить. У ній також кипіла лють. Вона підійшла до Матіса з яйцями, які щойно принесла з курника, й сказала:

— На ось ще й їх. Але май на увазі, що прибиратимеш після себе сам!

Матіс узяв яйця разом із торбиною і, люто заревівши, торохнув ними об стіну так, що жовтки порозтікалися.

А тоді заплакав:

— Досі я казав, що ми в безпеці, як лис у норі чи орел на вершині скелі. Так воно й було. А тепер...

Він як стій упав додолу й почав ридати, кричати, проклинати все на світі, аж поки Ловісі набридло слухати його.

— Та годі вже тобі! — мовила вона. — Якщо в тебе в кожусі завелися воші, то хоч би ти скільки лежав і скиглив, нічого не "допоможе. Краще встань і щось роби!

Голодні розбійники вже сиділи за столом. Ловіса підняла з долівки баранячий окіст і трохи обтерла його.

— Від того, що Матіс кинув його додолу, окіст тільки став м'якший, — заспокоїла вона розбійників і понарізувала їм товсті шматки м'яса.

Насуплений Матіс підвівся з долівки й теж сів до столу. Але нічого не їв. Схиливши чорну розпатлану голову на руки, він сидів, стиха мурмотів щось собі під ніс і часом зітхав, так гучно, що чути було на цілу залу. Тоді Роня підійшла до нього, обняла за шию і притулилася щокою до його обличчя.

— Не журіться, тату, — сказала вона. — Адже їх треба тільки вигнати!

— Не так легко їх буде вигнати, — гірко відповів Матіс.

Вони просиділи перед вогнищем цілий вечір, обмірковуючи, що робити далі. Як їм вигнати воші з кожуха, як викурити Борчиних розбійників з фортеці, де вони міцно засіли, — ось що турбувало Матіса. Але найдужче йому кортіло довідатись, як ті хитруни з хитрунів, ті злодійкуваті собаки пролізли до фортеці, а його розбійники навіть нічого не помітили. Адже кожен, хто добирався до Матісової фортеці верхи чи пішки, мав пройти через Вовчу пастку, а її охороняли вдень і вночі. І ніхто там не бачив бодай тіні Борчиних розбійників. Лисий Пер глузливо засміявся.

— А ти як гадав, Матісе? Що вони прогулюватимуться повз Вовчу пастку й чемно казатимуть: "Відійдіть-но вбік, ласкаві приятелі, бо цієї ночі ми маємо намір перебратися в північну фортецю?"

— То скажи, як вони туди дісталися, коли ти такий мудрий?

— Принаймні не через Вовчу пастку й головну фортечну браму, — відповів Лисий Пер. — Звичайно, добралися з північного боку, де в нас немає варти.

— А навіщо там виставляти варту? Там же немає в'їзду до фортеці, та ще й круча спадає прямовисно. Чи, може, вони, як мухи, вміють лазити прямовисними стінами? А тоді прослизати вузькими бійницями, га?

Потім він щось згадав і підозріло глянув на Роню.

— А ти що робила на даху фортеці?

— Остерігалася, щоб не впасти в Пекельну прірву, — відповіла дівчина.

Вона пошкодувала, що не розпиталася в Бірка про все докладніше. Може б, їй пощастило довідатись, як Борчині розбійники дісталися до північної фортеці. Та хіба тепер час думати про це?

Матіс виставив нічну варту не тільки біля Вовчої пастки, а й на даху.

— Борчине нахабство не має меж, — сказав він. — Ану ж він іще майне через Пекельну прірву, мов дикий бугай, і вишпурить нас із Матісової фортеці з усіма манатками.

Він схопив кухоль з пивом і торохнув ним об стіну так, що аж піна розбризкалась по залі.

— Я лягаю, Ловісо! Але не спати, а думати про тих поганців і проклинати їх. І лихо тому, хто мені заважатиме!

Роня також довго не спала того вечора. Раптом усе здалося їй несправедливим і сумним. Чого так має бути? Хоча б той Бірк — адже вона спершу зраділа, як побачила його. І треба ж, щоб так усе обернулось: нарешті вона зустріла однолітка, і виявилося, що то гидкий Борчин злодійчук!

4

Другого дня Роня прокинулась дуже рано. Та її батько вже сидів біля столу і їв кашу. Він похмуро підносив ложку до рота, але часом забував, що його треба розтулити. З'їв він тієї каші небагато, а тоді й зовсім перехотів їсти, коли Плескатий, що разом із Зухвальцем і Тупаком стояв уночі на чатах біля Пекельної прірви, вбіг до кам'яної зали і вигукнув:

— Матісе, на тебе чекає Борка! Він стоїть по той бік провалля, копилить губу і торочить, що хоче негайно поговорити з тобою!

Сказавши це, Плескатий відскочив убік і добре зробив, бо тієї ж миті повз самісіньке його вухо пролетіла миска і вдарилася об стіну так, що всю її обляпала каша.

— Прибиратимеш за собою сам, — суворо наказала Ловіса, та Матіс не почув її слів.

— Он як, Борка хоче поговорити зі мною! Трясця його матері, зараз поговорить, але після цього йому вже не захочеться більше говорити. Ні про що, — мовив Матіс і так зціпив зуби, що вони аж заскреготали.

Зі спалень до зали прибігли розбійники, всі хотіли знати, що сталося.

— Поїжте каші, он вона мліє на вогні, — сказав Матіс. — Потім візьмемо дикого бугая за роги і звалимо в Пекельну прірву!

Роня почала одягатися. Одягання було недовге, бо на сорочку вона тільки накинула курточку з лошачої шкури й надягла такі самі штани. А що вона до самого снігу ходила боса, то їй не треба було вовтузитися з черевиками чи ходаками, коли вона поспішала, як оце тепер.

Звичайного дня вона зараз-таки подалася б до лісу. Але був незвичайний день, тому вона заквапилась на дах, поглянути, що там робитиметься.

Матіс зібрав своїх розбійників, і всі вони, дожовуючи кашу, навіть Ловіса й Роня, рішуче подалися кам'яними сходами на дах. Тільки Лисий Пер самотою сидів біля своєї миски й гірко нарікав, що не має вже сили піти з усіма, коли заповідається щось цікаве.

— У цій оселі надто багато сходів, — мурмотів він. — І в декого надто кволі ноги.

Тим часом настав ясний холодний ранок. Перше червоне сонячне проміння заграло над густими лісами навколо Матісової фортеці. Роня дивилася на них через вежу. Її місце було там, унизу, в тихому зеленому світі, а не тут, біля Пекельної прірви, де тепер лавами стояли Матісові та Борчині розбійники й дивилися одні на одних через провалля, яке їх розділяло.

Ага, он який він, цей хитрун з хитрунів, подумала Роня, коли побачила Борку, що, розставивши ноги, нахабно стояв посеред своїх розбійників. Він не такий високий і вродливий, як Матіс, задоволено подумала вона. Проте, видно, дужий, нічого не скажеш. Справді, невисокий, але широкоплечий, з рудим волоссям, що стирчало на всі боки. Біля нього стояв іще хтось рудий, ніби з мідяним шоломом на голові. Авжеж, там. стояв Бірк і, здавалося, розважався всім тим видовиськом. Він крадькома підморгнув їй, так, наче вони були давні знайомі. Аякже, хай собі уявляє, що хоче, злодійкуватий собака!

— Добре, Матісе, що ти так швидко з'явився, — сказав Борка.

Матіс ненависними очима дивився на свого ворога.

— Я б прийшов іще швидше, та спершу треба було докінчити одну річ.

— А що саме? — чемно запитав Борка.

— Вірша, якого я склав під ранок. Жалобну пісню на смерть розбійника Борки. Може, з неї Ундісі буде хоч якась розрада, коли вона повдовіє.

Мабуть, Борка сподівався, що Матіс вислухає його й не зчинятиме сварки за Борчину твердиню. Але тепер побачив, що дуже помилився, і його взяла злість.

— Краще б ти подумав, як розрадити Ловісу, що вікує вік із таким пащекуватим чваньком, як ти.

Ундіса й Ловіса, яких треба було розраджувати, стояли кожна на своєму боці й дивились одна на одну. По них видно було, що вони обійдуться без розради.

— Слухай-но, Матісе, — сказав Борка. — В Борчиному лісі далі жити не можна. Там старостиних охоронців, як мух, а десь же мені треба дітися з дружиною, дитиною і всіма моїми розбійниками.

— Може, й так, — відповів Матіс. — Але нахабно захоплювати без дозволу чуже житло ніхто, в кого є честь, не буде.

— Дивні слова як на розбійника, — сказав Борка. — Хіба ти завжди не брав без дозволу все, що хотів?

— Гм, — тільки й мовив Матіс.

Він не знайшов, що відповісти, і Роня не розуміла чому. І хотіла довідатися, що Матіс брав без дозволу

— До речі, — сказав Матіс, помовчавши, — мені цікаво почути, як ви туди дісталися, щоб спровадити вас тією самою дорогою.

— Дуже ти високо заносишся, — відповів Борка. — Як ми туди дісталися? Ось бачиш цього хлопчину? Він може видертися на найстрімкішу кручу з довгою міцною линвою, що тягнеться за ним, мов хвіст. — Він погладив Бірка по рудій маківці, і той стиха засміявся. — А потім той хлопчина міцно прив'язав угорі линву, і ми по ній вилізли нагору. А тоді залишилося тільки зайти у фортецю і влаштувати там своє розбійницьке лігво.

Матіс аж зубами скреготав, поки перетравлював цю новину.

— Наскільки я знаю, до північної фортеці немає ніякого входу.

— Аякже, наскільки ти знаєш! Ти небагато знаєш і небагато пам'ятаєш про цю фортецю, хоч прожив у ній ціле своє життя. Певне, що вхід є. Отож пригадай: на ту пору, коли тут було більше люду, ніж тепер, для служниць зробили невеличкі двері, якими вони ходили годувати свиней. Ти хіба забув, де колись стояв хлів, як ми були дітьми? Ми з тобою ловили там пацюків, поки нас не застукав твій батько. Він дав мені такого ляпаса, що в мене мало не відлетіла голова. Я думав, що не втримаю вже її на в'язах.

— Так, батько робив багато доброго, — погодився Матіс. — Він не спускав з ока ні одного жевжика з Борчиного роду й накидався на них за кожної нагоди.

— Ага, і той ляпас переконав мене, що весь Матісів рід — мої смертельні вороги. Доти я й гадки не мав, що ти і я належимо до різних родів, і ти також цього не знав.

— Зате тепер знаю, — сказав Матіс. — І зараз або пролунає жалобна пісня на смерть розбійника Борки, або ти зі своїм кодлом повернешся тим самим шляхом, що прийшов сюди.

— Може, жалобна пісня пролунає і в нас, і в тебе, — мовив Борка, — але я тепер розташувався в Борчиній твердині й нікуди звідси не піду.

— Зараз побачимо, — сказав Матіс.

Його розбійники погрозливо загомоніли і схопилися за самостріли. Але Борчині розбійники теж були озброєні, й сутичка біля Пекельної прірви погано скінчилася б для них усіх, — це розуміли і Матіс, і Борка. Тому вони розійшлися, востаннє перемовившись задля годиться образливими словами.

Матіс аж ніяк не скидався на переможця, коли повернувся до кам'яної зали, і жоден з його розбійників також. Лисий Пер мовчки оглянув їх, тоді хитро посміхнувся беззубим ротом.

— А той дикий бугай, — сказав він, — якого ви мали взяти за роги й кинути в Пекельну прірву, мабуть, так гримнув туди, що аж луна пішла по фортеці?

— Їж кашу, якщо годен ще жувати, а дикого бугая облиш мені, — відповів Матіс. — З ним я впораюся сам, коли настане слушна година.

Та оскільки слушна година начебто ще не настала, Роня чимшвидше гайнула в свої володіння. Дні дуже покоротшали, ще кілька годин, і зайде сонце, але Роня хотіла побувати у своєму лісі й біля свого озерця Воно було осяяне сонцем і блищало, мов щире золото. Проте Роня знала, що золото зрадливе, а вода в озерці крижана. Та однаково швидко роздяглася і пірнула в неї з головою. Спершу вона зойкнула, тоді почала радісно сміятися, плаваючи й пірнаючи, поки холод вигнав її з води. Тремтячи, вона знов надягла на себе шкіряну курточку. Та це не допомогло. Щоб зігрітися, треба було побігати. Роня гасала, мов троленя, поміж деревами й камінням, поки весь холод вийшов з тіла й щоки її запашіли. А тоді вже гасала просто так, щоб відчувати, як їй легко стрибається. Радісно погукуючи, вона гайнула поміж густі ялини й там нагналася просто на Бірка. Роня знов розсердилася. Навіть у лісі їй тепер не було спокою!

— Обережно, дочко розбійника! — сказав Бірк. — Нема тобі чого так поспішати.

— Є чи нема — не твоє діло, — дала йому відкоша Роня й помчала далі.

Але потім стишила крок. Їй закортіло нишком повернутися й поглянути, що Бірк робить у її лісі.

Виявилося, що він сидів навпочіпки біля нори, де оселилася родина лисів. Це ще дужче розсердило дівчину. Адже то були її власні лиси. Вона спостерігала за ними ще з весни, коли в них народилися лисенята. Тепер лисенята підросли, та однаково ще гралися. Вони перестрибували одне через одне, кусались і борюкалися біля нори, і Бірк спостерігав за ними. Він сидів спиною до Роні, а однаково якимось дивом помітив, що вона стоїть позад нього, і, не обертаючись, гукнув:

— Що ти хочеш, дочко розбійника?

— Хочу, щоб ти залишив у спокої моїх лисенят і вшився геть із мого лісу.

Бірк підвівся й підступив до неї.

— Твоїх лисенят! Із твого лісу! Лисенята самі свої, розумієш? І живуть у лисячому лісі. Так само, як і у вовчому, ведмежому, лосячому лісі, й у лісі диких коней. І в совиному, канючиному, яструбиному, зозулячому лісі, і в лісі диких голубів. І в слимаковому, павуковому та мурашиному лісі.

— Я знаю всіх, хто живе в цьому лісі, нема чого тобі повчати мене й нагадувати про них, — сказала Роня.

— То ти повинна знати, що цей ліс належить ще й літавицям, сірячкам, товстогузикам і поночівникам.

— Скажи мені щось нове, — відповіла Роня, — таке, чого я не знаю краще за тебе. А як ні, то мовчи! — Крім того, це мій ліс. І твій, дочко розбійника, так, твій теж! Але якщо ти хочеш, щоб він був тільки твій, то ти ще дурніша, ніж я подумав, коли побачив тебе вперше.

Він неприязно дивився на Роню, і його ясні очі потемніли з гніву. Видно було, що вона йому не подобалась. От і добре, подумала Роня,

нехай собі думає, що хоче, а вона негайно повернеться додому, щоб більше його не бачити.

— Я залюбки поділюся лісом з лисами, совами й павуками, але не з тобою, — мовила Роня й пішла.

Раптом вона помітила, що на ліс насувається туман. Сірий, перістий, він здіймався з землі й клубочився між деревами. Сонце миттю зникло, згасли золоті відблиски, не видно було ні стежки, ні каміння. Але це не лякало Роню. Вона однаково зуміє добратися до Матісової фортеці навіть у най густіший туман і буде вдома, поки Ловіса заспіває "Пісню лісовиків".

А як же Бірк? Мабуть, він утрапив би на кожну стежку в Борчиному лісі, а тут, у Матісовому, навряд чи знає дорогу. Ну, то нехай сидить собі з лисами, подумала Роня. Може, досидить, поки настане новий день, без туману.

Враз вона почула з туману голос:

— Роню!

Он як, тепер він уже знає, як її звати! Тепер вона вже не просто дочка розбійника. Бірк знов погукав:

— Роню!

— Чого тобі треба? — озвалася вона.

За мить він уже був біля неї.

— Цей туман мене трохи лякає.

— Ага, боїшся, що не втрапиш додому, до свого злодійського кубла? То хай лиси поділяться з тобою своєю норою, ти ж бо ладен з усіма ділитися лісом!

Бірк засміявся.

— Ти твердіша за камінь, дочко розбійника. Але краще знаєш дорогу до Матісової фортеці. Можна мені триматися за полу твоєї куртки, поки ми виберемося з лісу?

— Не підходь до мене, — сказала Роня, проте розмотала шкіряну линву, якою вже раз була врятувала хлопця, й подала йому кінець. — На! Але раджу тобі триматися від мене на довжину линви!

— Як хочеш, жорстока дочко розбійника, — погодився Бірк.

І вони рушили з лісу. Навколо них густішав туман, а вони мовчки йшли — на довжину линви одне від одного, як наказала Роня.

Тепер головне було не згубити стежки. Роня знала, що досить раз схибити — і вони заблукають у тумані. Та вона не боялася. Перевіряючи руками й ногами дерева й камені, які правили їй за дороговказ, вона посувалася вперед, щоправда, поволі, але ще був час добратися додому, поки мати заспіває "Пісню лісовиків". Ні, боятися їй не було чого.

Хоч вона ніколи ще не мандрувала так дивно, як тепер. Здавалося, все в лісі вимерло, все зникло, і Роню охопив якийсь гнітючий настрій. Якщо це її ліс, той, що його вона знала й любила, то чому тепер тут так тихо й моторошно? І що це причаїлося в тумані? Там щось було, чуже й небезпечне, але Роня не знала, що саме. І це її лякало.

Скоро я буду вдома, думала вона, щоб заспокоїти себе, скоро лежатиму в своїй постелі й слухатиму, як мати співає "Пісню лісовиків".

Та нічого не допомагало, її посів страх. Вона ще зроду так не боялася. Роня погукала Бірка, але голос у неї був жалісливий. Ніколи ще він не бринів так моторошно, і це ще дужче налякало її. Я починаю божеволіти від усього цього, подумала вона, отут мені й кінець.

Тієї миті з густого туману долинула приємна сумна мелодія. Там хтось співав, і той спів був дуже дивний, Роня зроду такого не чула. Ох, який гарний, як він наповнював чарами її ліс! Роня зненацька заспокоїлась, страху її мов не було. Вона зупинилася, всім тілом убираючи в себе ті незвичайні звуки. Яка ж чудова мелодія! Як вона вабить, як знаджує! Роня відчувала, що ті, хто співав, хотіли, щоб вона залишила стежку й пішла на голос їхньої чарівної пісні..

Спів погучнішав. Серце в Роні защеміло, і вона враз забула "Пісню лісовиків", що чекала на неї вдома. Забула все, хотіла тепер тільки піти до тих, хто вабив її з туману.

— Я йду, йду! — гукнула вона і ступила кілька кроків убік.

Але тієї миті шкіряна линва так смикнулася, що Роня з несподіванки впала.

— Куди ти йдеш! — закричав Бірк. — Хіба ти не знаєш, що пропадеш навіки, якщо даси підземлянам знадити себе?

Підземляни! Роня чула про них і знала, що вони виходять до лісу з темної глибини тільки тоді, як упаде туман. Досі вона їх ніколи не зустрічала, але тепер хотіла піти з ними, байдуже куди. Хотіла жити з їхнім співом, якщо навіть доведеться назавжди лишитись у підземеллі.

— Я йду, йду! Вже йду! — знов гукнула Роня і рушила з місця.

Але біля неї був Бірк і не пускав її.

— Пусти мене! — крикнула Роня й почала завзято пручатися.

Проте Бірк міцно тримав її.

— Не занепащай себе, — сказав він. Та Роня не слухала його, бо той спів став такий гучний, що сповнював своїм гомоном весь ліс, а саму її непереборною тугою.

— Я йду, йду! — втретє крикнула Роня, вириваючись від Бірка.

Вона пручалася, кричала, плакала і врешті боляче вкусила хлопця в щоку. Але він міцно тримав її.

Вони довго змагалися, аж раптом туман піднявся так само швидко, як був упав. І тієї миті спів затих. Роня оглянулась навколо, ніби щойно прокинулася зі сну. Вона побачила стежку, що вела додому, і червоне сонце, яке сідало за лісисті вершини. І побачила Бірка. Він стояв біля самої неї.

— Я ж сказала, тримайся на довжину линви, — нагадала вона йому. Тоді помітила його закривавлену, щоку й запитала — Тебе вкусив лис?

Бірк нічого не відповів. Він змотав шкіряну линву й віддав її Роні.

— Дякую. Тепер я вже сам утраплю додому, до Борчиної твердині.

Роня позирнула на нього з-під навислого на чоло пасма. Раптом їй чомусь стало важко по-справжньому сердитись на нього.

— Іди до бісової матері! — без злості сказала вона й побігла геть.

5

Того вечора Роня довго сиділа перед вогнищем з батьком і нарешті згадала, що хотіла дізнатися в нього.

— Що ви брали без дозволу? Про що-то казав Борка?

— Гм, — озвався Матіс. — Як я боявся, доню, що ти в тумані не втрапиш додому.

— Але ж утрапила, — відповіла Роня. — То що ви брали без дозволу?

— Глянь, — мовив Матіс і зацікавлено показав на жар. — Правда ж, там ніби сидить чоловік? І схожий на Борку, тьху!

Проте Роня не захотіла дивитися на якогось там Борку в жару, їй було байдуже до нього.

— Що ви брали без дозволу? — втретє вперто запитала вона.

Оскільки Матіс і цього разу не відповів, замість нього озвався Лисий Пер:

— Багато чого. Гай-гай, багато чого брали! Я міг би перерахувати…

— Облиш, — сердито перебив його Матіс. — Я сам можу перерахувати, без тебе!

Усі розбійники вже розійшлися по своїх спальнях, Ловіса поралася надворі, тому тільки Лисий Пер чув, як Матіс пояснював дочці, хто такий розбійник. Мовляв, це той, хто бере все без дозволу і права.

Матіс не соромився свого ремесла. Навпаки, пишався ним і хвалився, що він наймогутніший розбійник на всі гори й ліси. Але тепер, коли треба було розповісти про це дочці, він трохи ніяковів. Звичайно, він

думав поступово все їй пояснити, іншої ради не було. Тільки пізніше, як вона підросте.

— Я тобі досі мало що казав про це, доню, бо ти ще невинна дитина.

— Таки ні слова не казав, — докинув Лисий Пер — І ми також нічого не казали.

— Слухай, старий, може б ти пішов уже спати? — запитав його Матіс.

Та Лисий Пер заявив, що не піде спати. Мовляв, він хоче послухати їхню розмову.

І Роня все збагнула. Аж тепер вона зрозуміла, звідки в них усе береться. Те, що розбійники привозять на конях, коли повертаються ввечері додому, весь той крам у мішках і в клунках, усі ті коштовності в паках і скринях. Таке не росте на деревах у лісі. Її батько без сорому казка відбирає його в інших людей.

— А хіба ті люди не гніваються, коли в них відбирають їхнє майно? — запитала Роня.

Лисий Пер хитро посміхнувся.

— Так гніваються, що аж сичать, — мовив він. — Ох-ох-ох, якби ти почула їх!

— Слухай, старий, краще йди й лягай собі спати, — знов порадив йому Матіс.

Та Лисий Пер ніби не чув його.

— Дехто навіть плаче, — сказав він Роні. Матіс розсердився.

— Мовчи, а то витурю тебе за двері! — гримнув він, тоді погладив Роню по щоці й додав — Ти повинна зрозуміти мене, доню! Так заведено. Завжди так було. І нема за що сваритися.

— А нема, — докинув Лисий Пер. — Тільки що люди ніяк не звикнуть до цього. Вони плачуть, голосять, проклинають нас, щоб хоч трохи легше було на душі.

Матіс сердито блимнув на нього очима, тоді знов повернувся до Роні.

— Ти ж бо знаєш, що мій батько був розбійницький ватажок, так само, як мій дід і прадід. І я не якийсь там виродок у сім'ї. Я теж розбійницький ватажок, наймогутніший на всі гори й ліси. І ти також будеш ватагувати серед розбійників, Роню.

— Я? — крикнула Роня. — Нізащо! Я не хочу, щоб люди плакали й гнівалися через мене!

Матіс почухав потилицю. Йому було чого журитися. Він хотів, щоб Роня захоплювалася ним і любила його так, як він любив її і захоплювався нею. А вона бач — кричить: "Нізащо!" Не хоче бути розбійницьким ватажком, як її батько. Це його засмутило. Якось треба переконати її, що його вчинки справедливі й гарні.

— Розумієш, доню, я беру тільки в тих, хто багато має, — сказав він. Тоді подумав і додав — І даю тим, хто нічого не має, їй-богу, правда.

Лисий Пер захихотів.

— Так, так, далебі, правда! Ти віддав цілий мішок борошна бідній удові, що мала восьмеро дітей, пам'ятаєш?

— Отож-бо, — зрадів Матіс. — Справді віддав.

Він з полегкістю погладив свою чорну бороду. Тепер він був задоволений і собою, і Лисим Пером.

Лисий Пер знов захихотів.

— У тебе добра пам'ять, Матісе. Я лише хочу нагадати, що відтоді минуло рівно десять років. Авжеж, ти допомагаєш бідним. Кожні десять років.

Тоді Матіс загорлав на нього:

— Якщо ти зараз не підеш спати, то я знаю такого, що пошле тебе сторч головою!

Але обійшлося і без цього. До зали зайшла Ловіса, і Лисий Пер зник сам. Роня лягла в постіль. Вогнище почало пригасати. Поки мати співала "Пісню лісовиків", дівчина лежала, слухала й не журилася тим, розбійник її батько чи ні. Він був її батьком, хоч би що робив, і вона його любила.

Роня спала неспокійно: Снилися підземляни і їхній спів, та коли вона прокинулася, все вилетіло з голови.

Їй спав на думку Бірк. Наступними днями вона часом згадувала про нього, прикидала, що він робить у Борчиній твердині і скільки ще треба чекати, поки Матіс нарешті вижене зі своєї фортеці його батька й усе те злодійське кодло.

Матіс щодня снував нові далекосяжні плани, але жоден із них нічого не був вартий.

— Пусте, — казав Лисий Пер на все, що придумував Матіс. — Ти повинен бути хитрий, як старий лис, бо силою нічого не вдієш.

У Матіса була не така вдача, щоб хитрувати, як старий лис, але він робив, що міг. А поки він снував плани, то майже не ходив на розбій. Борка зі своєю ватагою також мав інший клопіт. Тому люди, яким доводилося в ті дні їхати Вовчою ущелиною, дивувалися, що там не видно жодного розбійника. Вони не знали, чому там так спокійно. Куди ті розбійники всі поділися? Сторожа, що так наполегливо ганялася за Боркою, знайшла печеру, яка правила йому за табір, але вона була порожня й покинута. Борки ніде не було видно, і сторожа зраділа, що нарешті може залишити ліс, восени такий темний, холодний і мокрий. Звичайно, вона знала, що далі, в Матісовій фортеці, теж є розбійники, але не хотіла навіть думати про них. Бо гіршого місця світ не бачив, а розбійницького ватажка, що там отаборився, було важче спіймати, ніж орла на вершині гори. Вона махнула на нього рукою.

Матіс водно намагався вистежити, що Борчині розбійники роблять у північній фортеці і як найкраще було б їх застукати. Тому він щодня вирушав на розвідку і з двома своїми людьми об'їздив весь ліс з північного боку фортеці, але ніде не здибав жодного загарбника. Переважно там панувала мертва тиша, немов Борчиних розбійників і не було на світі. Зате Матіс виявив, що вони сплели собі добру мотузяну драбину й могли спускатися нею і вилазити назад на кручу. Він одного разу побачив на власні очі, як її спускали вниз. Помітивши ту драбину, він забув про все на світі і, як божевільний, кинувся до неї, щоб полізти нагору. Його розбійники також відчули войовничий запал і побігли за ним. Та враз із бійниць північної фортеці вилетіла хмара стріл, і одна влучила Плескатому в стегно. Довелося йому два дні пролежати в постелі. Принаймні вони зрозуміли, що драбину спускають униз тільки під найпильнішою охороною.

Тепер Матісову фортецю огортала гнітюча осіння темрява, і розбійникам було не дуже приємно сидіти сидьма. Вони почали дратуватися частіше, ніж звичайно, зчиняли сварку, і нарешті Ловісі довелося взятись до них як слід.

— Мені скоро вуха полопають від вашої колотнечі й вашого галасу. Забирайтеся геть до бісової матері, якщо не можете жити разом!

Розбійники замовкли, і Ловіса загадала їм роботу — вичистити в курнику, в кошарі і в козячому стійлі. Ніхто з них цієї роботи не любив, але вона нікого не минула, крім Лисого Пера й тих, хто в той час стояв на чатах у Вовчій пастці та біля Пекельної прірви.

Матіс також робив усе, щоб розбійники не сиділи без діла. Він улаштував полювання на лосів. Озброївшись списами та самострілами, вони подалися в осінній ліс, і Лисий Пер задоволено всміхнувся, коли вони прибились додому з чотирма впольованими лосями.

— Саму юшку з курятиною або з бараниною і кашу довго їсти набридає, — сказав він. — Отепер буде що пожувати, і найм'якші шматочки повинен дістати той, у кого немає зубів.

І Ловіса заходилася пекти, вудити й солити лосину. Це був гарний додаток до курятини і баранини, м'яса мало вистачити на цілу зиму.

Ронині дні, як і досі, минали в лісі. Тепер там було дуже тихо, але й у такому лісі їй було гарно. Зелений вологий мох м'яко вгинався під її босими ногами, навколо приємно пахло осінню, гілля дерев вологого блищало. Часто перепадали дощі. Роні подобалося сидіти навпочіпки під густим гіллям ялини й дослухатися до шелесту крапель. Інколи з неба просто лило, і цілий ліс шумів від дощу. Це їй також подобалося. Лісові тварини рідко траплялись на очі. Її лиси сиділи в норі. Та часом вона бачила, як у сутінку між деревами швидко пробігали лосі або паслися дикі коні. Роні кортіло спіймати собі дикого коня, і вона не раз пробувала, але дарма. Коні боялися людей, і ц напевне важко було б приручити. Хоч їй уже пора було мати коня. Вона й батькові так сказала.

— Пора, якщо ти вже така дужа, що можеш самі його спіймати, — відповів їй Матіс.

І колись я так і зроблю, подумала Роня. Спіймай гарного коника, поведу його з собою до Матісово фортеці і приручу, як батько приручив усіх своїх коней.

А все ж таки осінній ліс був дивно порожній. Зникло все живе, що звичайно перебувало там. Напевне поховалося у свої нори й лігва. Часом, хоч і рідко, гірських верховіть спускалися літавиці, але в цю порі вони вже були спокійніші і здебільшого трималися своїх печер. Сірячки також поховалися. Роня тільки раз бачила, як двоє з них визирали з-за каменя. Але дівчина давно перестала боятися їх.

— Ідіть до бісової матері! — крикнула вона, і сірячки зникли, хрипко засичавши.

Бірк не з'являвся в її лісі. І добре, що не з'являвся. Чи, може, ні? Часом Роня й сама не знала, хотіла вона його бачити чи ні.

Та ось настала зима. Нападало снігу, пішли морози, а іній обернув Ронин ліс у крижане царство кращого ніхто й не бачив. Дівчина їздила туди на лижах, а коли поверталася смерком додому, коси її були вкриті памороззю, а нігті на руках і на ногах обламані, хоч вона була вдягнена в шкіряні ходаки й рукавиці. Але ні сніг, ні холод не могли утримати Роню вдома. Другого дня вона знов їхала в ліс. Часом Матіс тривожився, бачивши, як Роня мчала на лижах згори до Вовчої пастки, і тоді він казав те, що й завжди:

— Аби тільки все було гаразд! Аби з нею не сталося ніякого лиха! Бо тоді й мені нема нащо жити.

— Чого ти скиглиш, — озивалась Ловіса. — Ця дитина вміє берегтися краще за будь-якого розбійника, скільки я маю вже тобі торочити!

І справді, Роня вміла берегтися. Та одного разу сталась подія, про яку Матісові краще було не знати.

Уночі знов випав сніг і засипав усі Ронині сліди. Довелося прокладати нову лижню. Зверху на снігу намерзла тонка шкірка, але не дуже міцна. Роня весь час шурхала крізь неї і врешті зовсім знесиліла. Найкраще було вернутися додому.

Роня вибралась на пагорб, щоб спуститися другим узбіччям. Воно спадало стрімко вниз, але ж на те була й палиця, щоб пригальмовувати нею, тому дівчина відважно рушила з місця, аж сніг знявся хмарою. Вона наїхала на якийсь горбик і перескочила через нього. Але в повітрі одна лижа спала з неї, і, ставши знов на сніг, Роня загрузла у глибоку яму. Вона побачила, як її лижа ковзнула узбіччям і зникла внизу. Сама вона застрягла однією ногою в ямі по саме коліно. Спершу вона засміялася, та скоро замовкла, бо впевнилась, що попала в біду. Вона не могла витягти ноги, хоч скільки смикала її, хоч як натужувалася.

З ями долинало якесь мурмотіння, і зразу Роня не зрозуміла, хто-то там озивається. Та раптом помі тила цілий гурт товстогузиків. їх легко було впізнати: таких товстих задів, зморшкуватих облич і довгого волосся не мав більше ніхто. Звичайно товстогузики були чемні й мирні, вони нікого не чіпали й не кривдили. Але ці, що стояли біля ями й дивились на Роню простодушними очима, були, видно, чимось невдоволень Вони мурмотіли, зітхали, а один із них понуро сказав:

— Навіщо вона таке зробила?

І решта товстогузиків відразу підхопили:

— Навіщо вона таке зробила? Навіщо розвалила дах?

Роня зрозуміла, що втрапила ногою в їхню землянку. Товстогузики спорудили її собі, бо не знайшли дупластого дерева, щоб оселитися в ньому.

— Я не винна, — мовила Роня. — Допоможіть мені витягти ногу!

Але товстогузики тільки дивилися на неї й так само понуро зітхали:

— Вона застрягла в даху! Навіщо вона таке зробила?

— Допоможіть мені вилізти звідси! — знов нетерпляче сказала Роня.

Але товстогузики або не чули її, або не розуміли. Вони ще якусь мить простодушно дивилися на неї, тоді швидко позалазили у свою землянку. До Роні долинало їхнє невдоволене мурмотіння. Раптом вони закричали й загаласували, ніби чогось зраділи:

— Виходить! Виходить з колискою!

Роня відчула, що в неї на нозі повисло щось досить важке.

— Хлопчик добре підвішений! У колисці! — закричали товстогузики. — Хоч якась користь від цієї гидкої ноги, коли вже вона має стриміти з нашого даху!

Та Роня не мала бажання лежати в холодному снігу й тримати колиску якогось там дурного товстогузика і знов спробувала звільнитися. Вона шарпалася й смикала ногу, скільки було сили. А товстогузики радісно кричали:

— Як гарно колихається наш хлопчик!

Роня змалечку чула, що в Матковому лісі не треба нічого боятися, і намагалась не боятися. Та часом із її намагання нічого не виходило. Як оце тепер. Що буде, коли вона не витягне ноги, що буде, коли вона вночі замерзне! Дівчина глянула на темні важкі хмари над лісом. Знов випаде сніг, багато снігу! Мабуть, вона лежатиме заклякла під ним і до самої весни колихатиме на своїй нозі малого товстогузика. Аж тоді Матіс знайде свою нещасну дочку, що замерзла в зимовому лісі.

— Ні, ні! — крикнула Роня. — Рятуйте! Рятуйте мене!

Але хто в цьому порожньому лісі міг її почути? Роня знала, що не почує ніхто. Та однаково не переставала гукати, поки остаточно знемоглася. І тоді вона почула, як товстогузики внизу почали невдоволено нарікати.

— Перестала співати колискову! Чого б це?

Далі Роня їх не слухала. Бо раптом помітила літавицю. Вона ширяла над лісом високо під сніговими хмарами, мов великий чорний хижий птах. Потім літавиця опустилася й підлетіла ближче. Просто до Роні. Дівчина заплющила очі. Вона зрозуміла, що тепер їй нема порятунку.

Галасуючи й регочучи, літавиця сіла біля дівчини.

— Гарненька людинко! — різко крикнула вона і смикнула Роню за коси. — Ти, бачу, лежиш собі й відпочиваєш, го-го-го!

Вона знов зареготала. То був страшний сміх.

— Ми примусимо тебе працювати у горах! Тар працювати, щоб аж кров'ю сходила! А як ні, то роздряпаємо тебе! Роздеремо на шматки!

Літавиця почала смикати й тягти Роню своїми гострими пазурами. Але дівчина не подавалася, і вона розсердилась: — Хочеш, щоб я тебе пошматувала? Вона схилилась над дівчиною, і її очі хижо заблищали. Потім вона знов спробувала відірвати Роню від даху землянки, та хоч скільки смикала й шарпала її, нічого не виходило. Врешті літавиця втомилася.

— Я покличу своїх сестер! — крикнула вона. — Завтра ми тебе гуртом заберемо! Потім ти вже ніколи не відпочиватимеш, ніколи! Літавиця знялася над деревами й полетіла в гори. Завтра, коли

з'являться літавиці, тут лежатиме саме лише маленьке замерзле тіло, подумала Роня.

Товстогузики заспокоїлися. Весь ліс притих, чекаючи ночі, що скоро мала настати. Тільки Роня нічого не чекала. Вона тихо лежала і вже навіть не пробувала звільнитися. Незабаром, думала вона, прийде її остання, темна, холодна ніч, і їй буде кінець.

Почав іти сніг. Великі сніжинки падали дівчині на лице, танули і змішувалися з її сльозами. Бо тепер Роня плакала. Вона згадувала батька й матір. Ніколи більше вона їх не побачить, і в Матісовій фортеці ніколи більше не буде ніякої радості. Бідолашний Матіс, він збожеволіє з туги! І не буде Роні, що розрадила б його, як завжди розраджувала, коли він журився. Ні, тепер уже не було нікого, хто б її розрадив і кого б вона розрадила, не було нікого!

Раптом Роня почула своє ім'я. Почула чітко й виразно, але подумала, що це їй, мабуть, сниться. І вона заплакала. Ніколи більше ніхто її не покличе, хіба що вві сні. А скоро їй уже нічого й не снитиметься. Але вона знов почула чийсь голос: — Роню, ти хіба не їдеш додому? Вона присилувала себе розплющити очі. І побачила Бірка. Так, перед нею стояв Бірк на лижах!

— Я знайшов унизу твою лижу, і добре, що знайшов, а то б ти й далі лежала тут.

Він поклав лижу на сніг біля Роні.

— Може, тобі допомогти?

І тоді Роня заплакала, так голосно й нестримно, що їй самій стало соромно. Вона не могла відповісти йому, тільки плакала, а коли Бірк нахилився, щоб підвести її, обхопила його руками й розпачливо закричала:

— Не кидай мене! Ніколи більше не кидай мене!

Бірк засміявся.

— Не кину, тільки тримайся на відстані довжини линви! Пусти мене й перестань рюмсати, нехай я по гляну, як тебе витягти.

Бірк скинув лижі, ліг долілиць біля ями й засунув туди якомога далі руку. І коли трохи покопирсав нею, сталося диво. Роня витягла ногу. Вона була вільна!

Зате товстогузики внизу сердито забурмотіли, а їхня дитина заверещала.

— Бідолашний хлопчик, йому в очі нападало землі! Навіщо вона таке зробила?

Роня й далі плакала, ніяк не могла стриматися Бірк простяг їй лижу.

— Не рюмсай, — сказав він, — а то не матимеш сили вернутися додому!

Роня набрала повні груди повітря. Так, зараз вона перестане плакати. Вона стала на лижі й поворухнула тією ногою, що була в ямі, — чи все з нею гаразд.

— Я спробую, — мовила вона. — Ти ж поїдеш зі мною?

— Поїду, — відповів Бірк.

Роня відштовхнулась і майнула вниз стрімким узбіччям. Бірк поїхав за нею. Весь час, поки Роня важко добиралася додому крізь снігову віхолу, він їхав ззаду. Подеколи дівчина оглядалася, чи він є. Вона

боялася, що Бірк раптом зникне і залишить її саму. Але він їхав за нею на відстані довжини линви до самої Вовчої пастки. Тут їм треба було розлучатися. Далі Бірк мав таємними стежками добиратися до Борчиної твердині.

Діти трохи постояли в густому снігу. Треба було прощатися. Роня відчула, як їй важко, їй хотілося будь-що затримати Бірка.

— Слухай, Бірку, — мовила нарешті вона, — я б хотіла, щоб ти був моїм братом.

Бірк засміявся.

— То я й буду твоїм братом, якщо ти хочеш, дочко розбійника.

— Хочу, — сказала вона. — Тільки зви мене Ронею.

— Роню, сестро моя, — мовив Бірк і наступної миті зник у хурделиці.

— Ти сьогодні довго була в лісі, — сказав Матіс, коли Роня підсіла до вогнища, намагаючись зігрітися. — Все було гаразд?

— Так, усе гаразд, — відповіла Роня, простягаючи до тепла закоцюблі руки.

6

Тієї ночі над Матісовою фортецею і навколишніми лісами сипало, як з мішка. Такого густого снігу не пам'ятав навіть Лисий Пер. Аж чотирьом розбійникам довелося натужуватись, аби розчинити браму хоч настільки, щоб можна було пропхатися крізь неї і відкидати найбільші замети. Лисий Пер також висунув носа надвір і оглянув порожні білі околиці, де все було сховане під снігом. Вовчу пастку зовсім замело.

Лисий Пер вважав, що коли й далі сипатиме такий сніг, як тепер, нею ніхто не пройде до самої весни.

— Бевзю, — сказав він, — видно, тобі приємно відкидати сніг, тож обіцяю, що ти ще довго матимеш таку розвагу.

Лисий Пер рідко помилявся у своїх передбаченнях, угадав він і цього разу. Сніг іще довго не переставав ні вдень, ні вночі. Розбійники відкидали його і проклинали, як найбільшого ворога, але було добре хоч те, що не доводилось виставляти варту проти Борчиного кодла біля Вовчої пастки й Пекельної прірви.

— Звичайно, Борка дурніший за свиню, а все ж не такий безбожно дурний, щоб зчиняти бійку, коли грузнеш у сніг по самі пахви.

Не був такий дурний і Матіс. Зрештою, він тепер не дуже й цікавився Боркою, бо мав інший клопіт. Захворіла Роня, вперше в своєму житті. Другого ранку після того дня в зимовому лісі, який мало не став її останнім днем, вона прокинулася з великою гарячкою і здивувалась, що їй не хотілося вставати і братись до своїх звичних справ.

— Що з тобою? — перелякався Матіс і став навколішки біля її постелі. — Що це ти вигадала? Не може бути, щоб ти заслабла!

Він узяв доччину руку й відчув, яка вона гаряча. Так, Роня вся горіла, і Матіс перелякався. Він ще ніколи не бачив її такою. Від самого народження Роня була здорова, як горішок. А тепер його донечка, яку він так любив, не підводилась! Він знав, що буде далі! Добре знав! Роня його покине, помре! Його серце защеміло, такий він був переконаний у цьому. Матіс не знаходив собі місця, горе звалилось на нього тяжким каменем. Йому найдужче хотілося, за своїм звичаєм, стукнути головою об стіну й заревти з розпачу. Але ж не можна, бо сердешна дитина злякається, в нього ще вистачило глузду, щоб зрозуміти це. Тому він лише приклав руки до її гарячого, мов жар, лоба й замурмотів:

— Добре, що ти така тепленька, доню. Коли заслабнеш, треба грітися.

Але Роня знала свого батька і, хоч уся пашіла, спробувала втішити його:

— Та що ви, тату! Нічого страшного не сталося. А могло…

Могло статися, що я до самої весни лежала б під снігом у лісі, подумала Роня. Бідолашний батько. Вона знов уявила собі, як би це пригнітило його, і в очах у неї виступили сльози. Матіс помітив їх: не інакше, як Роня журиться, що їй доведеться померти такою молодою.

— Люба доню, не плач, ти неодмінно одужаєш! — сказав він, з усієї сили намагаючись не хлипати. — А де це мати? — наступної миті заревів він і, ридаючи, кинувся до дверей.

Матіс був обурений. Як це так, що Ловіса не стоїть напоготові зі звареним зіллям від гарячки, коли Ронине життя висить на волосині?

Він пошукав дружину в кошарі, але там її не було. Назустріч йому замекали з загороди голодні вівці. Та скоро вони помітили, що до них прийшов не той, що треба. Бо цей схилив на край загороди розпатлану голову й заголосив так, що перелякав їх до смерті.

Матіс ридав у кошарі, аж поки в дверях, нагодувавши курей та кіз, з'явилася Ловіса.

— Жінко, чому ти не сидиш біля хворої дитини? — крикнув він.

— Я не знала, що дитина хвора, — спокійно відповіла Ловіса. — Зараз я впораю овець і…

— Я сам їх упораю. Іди до Роні! — крикнув Матіс, а тоді крізь плач прогугнявив, уже тихіше — Коли вона ще жива.

Дружина пішла, а він набрав букових гіллячок, пов'язаних у снопики, й почав давати їх вівцям, виливаючи перед ними своє горе.

— Ви не знаєте, як-то мати дитину! Не знаєте, як-то втрачати найдорожче своє ягнятко!..

Раптом Матіс замовк, згадавши, що весною у всіх овець були ягнята. І що з ними сталося?.. Майже всі пішли на м'ясо.

Ловіса напоїла дочку зіллям від гарячки, і через три дні Роня одужала. На подив і на радість Маткові. Вона була така, як і раніше, може, тільки трохи задумливіша. Бо за ті три дні, що їй довелося лежати в постелі, вона не одне передумала. Як тепер буде далі з Бірком? Роня мала брата, та коли вони зможуть побути разом? Хіба десь крадькома. Не скаже ж бо вона Матісові, що заприязнилася з одним із Борчиних розбійників. Це було б для нього як удар обухом по голові, навіть гірше. Це б його пригнітило й розгнівало дужче, як будь-що досі. Роня зітхнула чого її батько так бурхливо все переживає? І радість, і смуток. З таким почуттям, що його вистачило б на всю ватагу розбійників

Роня ніколи не брехала батькові. Тільки не казала про те, що могло засмутити чи розсердити його. Або, коли б вона розповіла йому про Бірка, і засмутити, й розсердити. Та однаково, якщо вже в неї є брат, вона хоче зустрічатися з ним, хай навіть і крадькома Хоч куди їй піти крадькома в таку хурделицю? До лісу не доберешся, бо Вовчу пастку замело, а крім того, зимовий ліс трохи її лякав. З Роні досить було того одного разу.

Довкола Матісової фортеці не стихали завірюхи. Снігу навівало дедалі більше, і Роня нарешті усвідомила, як погано, що вона до весни

не побачить Бірка. Він був так далеко від неї, наче вони жили одне від одного за тисячу миль.

І все через сніг. Роня лютувала на нього чимдалі дужче, та й розбійники теж щиро ненавиділи його. Вони щоранку сварилися, чия черга прокидати стежку до криниці, з якої вони брали воду. Криниця стояла на півдорозі до Вовчої пастки, і пробити до неї стежку, коли у вухах свистіла віхола, а потім важкими відрами наносити стільки води, щоб вистачило і людям, і худобі, було не так легко.

— Ви ледачі, як воли, — лаялась Ловіса. — Тільки тоді й жвавішаєте, як зчиняєте бійку або когось грабуєте.

А ледачі розбійники нетерпляче ждали весни, коли вони знов візьмуться до свого ремесла. А щоб легше було витримати те довге чекання, вони відкидали сніг, грали в кості, танцювали розбійницьких танців і співали розбійницьких пісень — як завжди, перед вогнищем.

Роня також грала з ними в кості, співала й танцювала, проте, як і вони, нетерпляче ждала весни й тужила за весняним лісом. Тоді нарешті вона знов побачить Бірка, побалакає з ним, дізнається, чи то правда, що він хоче бути її братом, як обіцяв у лісі в хурделицю.

Але ждати було так важко! Їй не подобалось бути замкненій. Тоді її нападав неспокій, і час минав страшенно повільно. Через те вона спустилася якось у фортечне підземелля, куди вже давно не ходила. Підземелля відлякувало Роню давніми в'язничними печерами, їх було багато видовбано в горі. Звичайно, Лисий Пер пояснив їй, що там не було жодного в'язня з тих прадавніх часів, коли ще в Матісовій фортеці порядкували феодали й дрібні князі, задовго до того, як вона стала розбійницькою. Та однаково, коли Роня спустилася вниз, у затхлий холод під склепінням, їй здалося, що в тих кам'яних стінах і досі лишився стогін і плач давно загиблих в'язнів. У неї аж мурашки побігли

по спині. Вона освітила роговим ліхтарем пітьму, в якій сиділи бідолашні злочинці, не маючи надії побачити ще колись денне світло, і трохи по-

Втрачено 4 сторінки

йомий Борчин розбійник почне перелазити через каміння, щоб уп'ястися в неї своїми кігтями.

І враз Роня почула Бірків голос. Тихий, несміливий, наче хлопець не вірив своїм вухам:

— Роня?

— Бірку! — гукнула дівчина так голосно, що мало не задихнулася. — Бірку, о Бірку!

Потім вона замовкла і за хвилю запитала:

— Ти справді хочеш бути моїм братом?

За камінням почувся сміх.

— Сестро, — нарешті відповів він, — мені приємно чути твій голос, але я хотів би й побачити тебе. Ти й далі така чорноока, як була?

— Ходи й подивися, — мовила Роня.

Більше вона не встигла нічого сказати. Бо почула таке, що їй миттю забило дух і відібрало мову. Почула, як далеко відчинилася важка ляда, що закривала вхід у підземелля, тоді, грюкнувши, опала, і хтось почав спускатися східцями. Так, сюди хтось ішов, і коли Роня негайно не надумається, що їй тепер робити, вона пропала! І Бірк також! Кроки чимраз ближчали. Хтось поволі, проте невблаганно наближався довгим

переходом. Роня чула ті кроки, знала, що вони означають, але збараніло стояла, приголомшена й стривожена. От-от буде запізно. Нарешті вона стрепенулась і швидко прошепотіла Біркові:

— Завтра!

Потім кинулась назустріч тому, хто йшов. Хоч би хто то був, треба не пустити його сюди, щоб він не побачив, що вона зробила біля завалу.

Виявилося, що то Лисий Пер. Він засяяв, побачивши Роню.

— А я тебе й шукаю, — сказав він. — Ради всіх літавиць, що ти тут робиш?

Роня квапливо взяла його під руку й силоміць обернула, поки ще не було безнадійно пізно.

— Не можна весь час відкидати сніг, — сказала вона. — Ходіть, я не хочу тут більше сидіти.

Справді, вона не хотіла там більше сидіти. Бо аж тепер усвідомила, що вона зробила. Відкрила шлях до Борчиної твердині. Аби про це знав батько! Не те щоб він був хитрий, як старий лис, та однаково зрозумів би, що нарешті має кудою добратися до Борки. Міг би й сам до цього додуматися, міркувала Роня. Але добре, що не додумався. Бо хоч як дивно, їй уже не хотілося, щоб Борчиних розбійників вигнали з фортеці. Вони повинні лишитися там задля Бірка. І коли вона не допустить, щоб до Борчиної твердині хтось добрався тим шляхом, який вона сама розчистила, Бірка не виженуть. Тому й треба тепер подбати, щоб Лисий Пер не робив непотрібних висновків. Він ішов поряд із нею й хитро посміхався. Зрештою, в нього завжди був хитрий вираз на обличчі. Можна було подумати, що він знає всі таємниці. Та хоч який він був пронозливий, Роня цього разу виявилася ще хитрішою за нього. Лисий Пер не відкрив її таємниці. Принаймні цього разу не відкрив.

— Це правда, не можна весь час відкидати сніг, — погодився він. — А от грати в кості не набридає день і ніч. Чи ти як гадаєш, Роню?

— Грати в кості можна день і ніч. А надто тепер, — відповіла дівчина, швидко тягнучи старого вгору стрімкими сходами.

Вона грала з Лисим Пером у кості, аж поки Ловіса проспівала "Пісню лісовиків". Але весь час думала про Бірка.

Завтра! Це було те слово, з яким вона заснула. Завтра!

І ось настало те завтра. Тепер вона піде до Бірка. Треба тільки швидко зібратися, скористатись тією короткою хвилиною, поки вона в кам'яній залі сама, поки решта всі роблять своє діло. Зараз з'явиться Лисий Пер, а його запитань Роня хотіла уникнути.

Поснідати можна й у підземеллі, подумала вона. Тут однаково їй шматок не поліз би в рота.

Роня похапцем засунула в шкіряну торбину хліба й налила козячого молока в дерев'яну боклагу. І зникла в підземеллі так, що ніхто її не помітив. Скоро вона вже стояла біля завалу.

— Бірку! — гукнула Роня, боячись, що його там немає.

З-за каміння ніхто не озвався. Вона була така розчарована, що мало не заплакала: ану ж він не прийшов! Може, він геть забув про їхню умову або ще гірше — перехотів. Адже Роня належить до Маткових людей, отже, до Борчиних ворогів, тож Бірк, коли на те пішлося, може, й не хоче водитися з нею.

Раптом хтось позад Роні смикнув її за волосся. Дівчина аж скрикнула, так перелякалась. І треба ж, щоб Лисий Пер знов щось пронюхав і все зіпсував!

Але то був не Лисий Пер, а Бірк. Він сміявся, стоячи поряд, і його зуби блищали в темряві. Більше нічого не видно було при світлі рогового ліхтаря.

— Я давно чекаю на тебе, — сказав Бірк.

Роня відчула, як її переповнила радість: мати брата, що давно чекає на неї!

— А я? — мовила вона. — Я чекаю на тебе, відколи повернулася тоді від товстогузиків.

Більше вони не знали, що казати, і якусь хвилину стояли мовчки, але обоє були страшенно раді, що зустрілися.

Бірк підняв угору лойову свічку й освітив Ронине обличчя.

— Ти й досі чорноока, — сказав він. — Не змінилася, тільки стала трохи блідіша.

Аж тепер Роня побачила, що Бірк не такий, яким вона його пам'ятала. Він дуже потоншав, обличчя в нього повужчало, а очі побільшали.

— Що з тобою сталося? — запитала Роня.

— Нічого, — відповів Бірк. — Тільки я тепер не дуже наїдаюся. І так мені дають більше, ніж усім у Борчиній твердині.

Минула добра хвилина, поки Роня збагнула його слова.

— Ти хочеш сказати, що у вас нема чого їсти? Що ви не наїдаєтеся досхочу?

— Ми вже давно не наїдаємось досхочу. Та й ті харчі, що є ще, скоро скінчаться. Якщо весна забариться, ми всі підемо до бісової матері. Так, як ти й бажала нам, пам'ятаєш? — Бірк знов засміявся.

— Це було колись, — відповіла Роня. — Тоді я не мала ще брата. А тепер маю.

Вона розв'язала торбину й простягла хлопцеві хліб.

— На, їж, якщо ти голодний.

Бірк вигукнув щось чудне, наче аж крикнув, схопив у кожну руку по товстій скибці й почав їсти. Здавалося, він геть забув про Роню, він був сам із хлібом і з'їв його до останньої крихти. Тоді Роня подала йому боклагу з молоком. Бірк жадібно припав до неї і випив молоко все до краплі.

Потім зніяковіло глянув на Роню.

— А ти хіба не собі взяла їсти?

— У нас удома є ще всього, — відповіла вона. — Я не голодую.

Роня згадала багаті материні запаси в коморі: смачні хлібини, козячий сир, масло, яйця, діжки з засоленим м'ясом, вуджені овечі окости, що висіли під стелею, довбанки з борошном та з горохом, горщики з медом, кошики з ліщиновими горіхами й торбини з різним корінням і листям — Ловіса збирала й висушувала його, щоб присмачувати курячу юшку, якою часом пригощала своїх розбійників. Куряча юшка! На саму згадку про її смак Роня відчула голод після солоного й вудженого м'яса, яке вони звичайно їли взимку.

Роня не розуміла, чому в Бірка всі голодують. І він пояснив їй:

— Тепер ми зубожілі розбійники. В нас також були кози й вівці, поки ми не перебралися до фортеці. А тепер залишилися самі коні, та й їх ми прилаштували на зиму в одного селянина, далеко за Борчиним лісом. І добре, що прилаштували, бо в такій скруті давно б їх поїли. Мали ми борошно, ріпу, горох і солону рибу, але й вони вже кінчаються. Бр-р, такої тяжкої зими в нас іще не було.

Роня почувала себе так, нібито вона й Матісова фортеця були винні, що Біркові тепер важко, що він стоїть біля неї такий худий і виголоджений. Але сміятися він ще мав силу.

— Ха-ха-ха, зубожілі розбійники, саме так! Аби ти знала, який я брудний, — посміхнувся Бірк. — У нас і води немає. Нам доводиться топити сніг, бо часом важко спускатися до лісу й крізь такі замети добуватись до річки. А тоді в завірюху спинатися з відром нагору мотузяною драбиною. Ти колись пробувала носити воду мотузяною драбиною? Певне, що не пробувала. А то знала б, чому ми шкодуємо її на миття.

— Наші розбійники також брудні, — намагалася втішити його Роня.

Сама вона була чиста, бо Ловіса кожної суботи ввечері шарувала її біля вогнища в балії і розчісувала їй волосся.

Роня уважно оглянула Бірка, що стояв біля неї, освітлений ліхтарем. Хоч і нечесаний, чуб у нього однаково лежав навколо голови, наче мідяний шолом, голова сиділа на довгій шиї, а плечі були рівні й широкі. Вродливий у мене брат, подумала Роня.

— Байдуже, що ти зубожілий і брудний, — сказала вона. — Та я не хочу, щоб ти був голодний.

Бірк засміявся.

— Ох, як важко бути голодним! — відповів він. — Та однаково я мав би лишити хоч один шматок хліба матері.

— Я можу принести ще, — стурбовано сказала Роня.

— Не треба, бо як я прийду до матері з хлібом, не сказавши, де я його взяв? А батько осатанів би з люті, якби довідався, що я прийняв від тебе хліб та ще й став твоїм братом.

Роня зітхнула. Вона розуміла, що Борка мав так само ненавидіти Матісових розбійників, як Матіс ненавидів Борчиних, але ж як це утруднювало її і Біркове життя!

— Ми ніколи не зможемо зустрічатися інакше, ніж крадькома, — сумно мовила вона.

Бірк погодився з нею:

— Авжеж! А я ненавиджу робити щось крадькома.

— Я також, — мовила Роня. — Для мене найгірше в світі — давня солона риба й надто довга зима, та ще гірше критися з чимось. Це просто безглуздо.

— Але ж ти криєшся. Задля мене. Та навесні буде легше, — сказав Бірк. — Тоді ми зможемо зустрічатися в лісі, а не в цьому холодному льоху.

Обоє вони так змерзли, що цокотіли зубами. Нарешті Роня сказала:

— Мабуть, я вже піду, а то замерзну на крижину.

— Але завтра знов прийдеш? До свого брудного брата?

— Прийду і прихоплю дещо, — відповіла Роня.

І вона дотримала обіцянки. Поки була зима, вона рано-вранці зустрічалася з Бірком у підземеллі й підгодовувала його харчами з материної комори. Біркові часом було соромно брати її гостинці.

— Мені здається, наче я краду у вас.

Роня засміялася й відповіла:

— А хіба я не дочка розбійника? Як же мені не грабувати матері?

До того ж Роня знала: більшість харчів, що зберігалися в материній коморі, була награбована в багатих купців, які їхали через ліс.

— Розбійник бере все без дозволу і без права, цього вже мене принаймні навчили, — пояснювала вона. — І я й роблю тепер те, чого навчилася. Тому бери і їж.

Щодня Роня давала Біркові також торбинку борошна й торбинку гороху, потай спорожняючи материні запаси.

Я дійшла до того, що підгодовую Борчиних розбійників, думала Роня. Не дай боже, щоб про це довідався батько.

Бірк дякував Роні за її щедрість.

— Моя мати кожного дня дивується, що в її довбанках і досі є борошно й горох. Гадає, що це якісь чари літавиць, — сказав він і, як завжди, засміявся.

Він уже був трохи схожий на себе, не мав таких голодних очей, і це тішило Роню.

— А хтозна, — повів далі Бірк, — може, мати й не помиляється щодо літавиць. Бо ти, Роню, справді скидаєшся на малу літавицю.

— Тільки на добру і без пазурів, — сказала дівчина.

— Так, добрішої за тебе немає! Скільки ще ти рятуватимеш мені життя, сестро?

— Стільки, як ти мені рятував, — відповіла вона. — Просто ми одне без одного не можемо давати собі ради, тепер я зрозуміла.

— Так, це правда, — погодився Бірк. — І нехай Матіс і Борка думають собі, що хочуть.

Але Матіс і Борка нічого не думали про ті зустрічі в підземеллі, бо нічого не знали про них.

Сувора зима поступово здавалася. Сніг потроху розтавав, і одного дня, коли випала велика відлига, Ловіса вигнала розбійників надвір помитися й позішкрябувати з себе хоч найбільший бруд. Вони опиралися й не хотіли виходити.

— Ми там позастуджуємося, — запевняв її Бевзень.

Та Ловіса була невблаганна.

— Я вивітрю зимовий сморід з хати, — сказала вона, — навіть якщо всі ви через це вріжете дуба.

Ловіса безцеремонно вигнала розбійників на сніг, і невдовзі вони вже з шаленим вереском котилися голі з кручі вниз до Вовчої пастки. Вони голосно проклинали Ловісину жорстокість, але терлися снігом і милися, як вона їм звеліла. Боялись не послухатися.

Тільки Лисий Пер уперто відмовився качатися в снігу.

— На мене однаково чекає смерть, — сказав він. — То я собі помру і брудний.

— Про мене, — відповіла Ловіса, — та поки ти помреш, принаймні обчикриж голови й бороди цим диким баранам.

Лисий Пер залюбки погодився. Він умів спритно орудувати вівчарськими ножицями, коли треба було стригти овець і ягнят, тож, звичайно, зуміє надати пристойного вигляду хоч би якому дикому баранові.

— Свого пучка волосся я не чіпатиму. Нема нащо, коли я й так скоро піду в землю, — сказав він, задоволено погладивши себе по лисині.

Матіс обняв старого ручиськами й ледь підняв угору.

— Чекай ще зі своєю смертю! Я й дня не проживу на світі без тебе, старий бовдуре. Де ж так порядні люди роблять: померти й лишити мене самого!

— Ще побачимо, як воно буде, синку, — відповів Лисий Пер, дуже вдоволений.

Ловіса цілий день прала на подвір'ї брудний одяг розбійників. А самі вони подалися в комору пошукати якогось убрання, щоб пересидіти в ньому, поки їхні речі сохнутимуть. Здебільшого то було те, що награбував і наскладав ще Матісів батько.

— Чи хто, мавши здоровий глузд, мився так, як ми? — бурчав Бевзень, неохоче натягаючи через голову червону сорочку.

Йому ще було нічого. Гірше повелося Костомасі й Плескатому, яким випало вдовольнитися спідницями й корсетками, бо коли вони прийшли, чоловічого одягу вже не було. Від цього гумор їхній не покращав. Зате Матіс і Роня сміялись, аж падали.

На вечерю Ловіса приготувала курячу юшку, щоб помиритися зі своїми розбійниками. Вони сиділи за столом насуплені, але підстрижені й такі вимиті, що їх годі було впізнати. Від них ішов навіть інший дух.

Та коли над столом здійнявся смачний запах курячої юшки, розбійники перестали супитися. А як вони добре попоїли, то почали, за своїм звичаєм, співати й танцювати, хоч трохи стриманіше, ніж завжди. Особливо остерігалися високо підстрибувати Костомаха й Плескатий.

8

Нарешті, мов радісний крик, у лісах довкола Матісової фортеці зазвучала весна. Танули сніги. Гірськими узбіччями стікала вода, поспішаючи до річки. А річка ревла й пінилась у весняній нестямі, співала своїми водоспадами й порогами шалену пісню пробудження, що не вмовкала ані на хвилину. Роня чула її вдень, коли прокидалась, і чула в нічних снах. Довга, страшна зима скінчилася. У Вовчій пастці давно вже не було снігу. Її глибоким, вузьким дном шумів тепер потік і полоскав коням копита, коли Матіс зі своїми розбійниками якось уранці проїздили нею. Їдучи, вони співали й висвистували. Гей, нарешті в них почнеться чудове розбійницьке життя!

І нарешті Роня піде до свого лісу, за яким вона так нудьгувала. Їй треба було б давно, тільки-но розтанув сніг і крига, піти й поглянути, що там діється. Та Матіс уперто тримав дочку вдома, казав, що навесні в лісі дуже небезпечно. І аж коли настала пора йому самому вирушати з розбійниками по здобич, він дозволив і Роні навідатись до лісу.

— Іди, куди тобі треба, — сказав він. — Та гляди не втони в якомусь підступному озерці.

— А от і втону, — піддражнила його Роня, — щоб ви нарешті мали привід зчиняти галас.

— Роню моя, — сказав він і зітхнув.

Тоді скочив у сідло й на чолі своєї ватаги поїхав униз узбіччям. Скоро їх не стало видно.

Тільки-но зник останній кінський хвіст у Вовчій пастці, Роня помчала й собі туди. Вона також співала й висвистувала, коли брела холодним потоком. Потім вона кинулася бігти й не спинялась, аж доки не досягла озерця.

Там на неї чекав Бірк, як і обіцяв. Він лежав на кам'яній лаві й грівся на сонці. Роня не певна була, чи Бірк не спить, тому підняла камінець і кинула у воду, щоб побачити, чи вій почує хлюпіт. Він почув, схопився з каменя й побіг їй назустріч.

— Я давно чекаю на тебе, — сказав він, і Роні знов стало радісно на серці: вона має брата, який чекає на неї і хоче, щоб вона прийшла.

І ось вона вже тут і сторч головою кидається у весну. Навколо неї скрізь було так гарно, та краса сповнила її вщерть, і вона загукала голосно й нестримно, мов пташка. А щоб Бірк не дивувався з її крику, Роня пояснила йому:

— Мені треба викричати з себе весняний крик, а то я лусну від нього. Весно! Ти чуєш мене?

На хвилину вони замовкли, самі слухаючи, як щебетало, шелестіло, гомоніло й дзюрчало в їхньому лісі. В усіх деревах, в усіх водах, в усіх

зелених кущах буяло життя, скрізь бриніла бадьора, нестримна пісня весни.

— Я оце стою і відчуваю, як із мене випаровується зима, — сказала Роня. — Скоро я стану така легенька, що зможу літати.

Бірк штовхнув її під бік.

— Ану спробуй! Я певен, що над лісом ширяє багато літавиць, до яких ти зможеш пристати.

Роня засміялася.

— Еге, я ще побачу, до кого пристати.

Тієї миті вона почула тупіт коней, що шаленим чвалом мчали десь неподалік від річки.

— Ходімо! — квапливо сказала Роня. — Я так хотіла б спіймати собі дикого коня.

І вони побігли на той тупіт. Скоро вони побачили табун, сотні коней, що, маючи гривами, мчали лісом, аж земля гула під їхніми копитами.

— Їх, мабуть, сполохав ведмідь або вовк, — сказав Бірк. — А то чого вони такі налякані?

Роня похитала головою.

— Вони не налякані, а просто бігом виганяють із себе зиму. Та коли вони стомляться й почнуть пастись, я спіймаю одного й поведу з собою до Матісової фортеці. Я вже давно маю таку думку.

— До Маткової фортеці? Що ти там робитимеш з конем? Адже їздити верхи треба в лісі. Може, спіймаймо собі двох коней і поїздьмо на них зараз?

Роня подумала хвилину, тоді сказала:

— Бачу, що навіть дехто з Борчиного роду часом має розум у голові. Добре, ходімо і спробуймо спіймати їх.

Вона розмотала свою шкіряну линву. Таку саму придбав собі вже й Бірк. Наготувавши аркани, вони сховалися за камінь біля галявини, де любили пастися дикі коні. Нічого, що доведеться чекати.

— Мені приємно просто сидіти отак і втішатися весною, — сказав Бірк. Роня крадькома глянула на нього й тихо промурмотіла: — За це ти мені й подобаєшся, Бірку Боркасоне! Вони довго сиділи мовчки і втішалися весною. Десь на дереві співав чорний дрізд і кувала зозуля, аж виляски йшли лісом. Маленькі лисенята весело борюкалися навколо своєї нори недалеко від них. По ялинах стрибали білки. Побачили вони й зайця, що майнув серед моху і зник у кущах. Зовсім близько від них вигрівалася на сонці обважніла гримуча змія, що скоро мала привести змієнят. Діти їй не заважали, і змія не заважала їм. Весна належала всім.

— Ти правду кажеш, Бірку, — погодилася Роня. — Навіщо забирати коня з лісу, коли він виріс тут. Але я хочу їздити верхи, і тепер якраз пора.

На галявину набігло повно коней. Вони почали спокійно пощипувати молоду траву.

Бірк показав на двох вороних коників, що паслися з табуном, але трохи осторонь від усіх.

— А що якби ми взяли оцих?

Роня мовчки кивнула головою. І вони з наготованими линвами, які треба було накинути на шию коням, рушили до них. Вони підходили ззаду, поволі й нечутно, але все ближче й ближче. Раптом під ногою в Роні хруснула гіллячка, і відразу весь табун насторожився, готовий до втечі. Та небезпеки не видно було — ні ведмедя, ні вовка, ні рисі, ні якогось іншого ворога, — тому коні заспокоїлись і знов почали скубати траву. І разом з усіма ті два коники, яких Роня з Бірком надумали спіймати.

До них уже можна було досягти линвою. Діти мовчки кивнули одне одному, в повітрі майнуло два аркани, і за мить у лісі чути було тільки дике іржання полонених коників і тупіт копит табуна, що кинувся тікати й зник серед дерев.

Бірк і Роня спіймали двох лошаків, двох молодих диких жеребчиків. Поки вони силкувались прив'язати своїх полонених, кожного до іншого дерева, ті хвицалися, відсахувались назад, шарпалися, кусались і щосили виривалися.

Нарешті дітям пощастило припнути коників, і вони швидко відбігли на таку відстань, щоб їх не досягли копита, які так і мигтіли в повітрі. Вони стояли, відсапуючись, і дивилися, як жеребчики хвицалися й шарпались, аж піна з них летіла.

— Ми мали сьогодні поїздити верхи, — сказала Роня. — Але ці коники не зразу дадуть нам сісти на себе.

Бірк також розумів це.

— Треба спершу якось показати, що ми не хочемо їх скривдити.

— Я вже пробувала, — відповіла Роня. — Шматком хліба. І якби не встигла швидко відсмикнути руку, то повернулася б до батька з двома

відкушеними пальцями, прив'язаними до пояса. Це б його не дуже втішило.

Бірк поблід.

— Ти хочеш сказати, що цей громило кидався на тебе, коли ти підійшла до нього з хлібом? Справді хотів тебе вкусити?

— Запитай краще його, — кисло відповіла Роня.

Вона сердито глянула на розлюченого коника, що й далі скаженів і хвицав ногами.

— Він таки справді Громило, — мовила вона. — Так я його й назву.

Бірк засміявся.

— То придумай за це ім'я моєму коневі.

— Він такий самий скажений, як і мій, — відповіла Роня. — То й назви його Скажений.

— Чуєте, шаленці? — гукнув Бірк. — Ми вам дали імена. Вас звати Громило й Скажений, і тепер ви наші, хочете цього чи ні.

Видно було, що Громило й Скажений цього не хотіли. З них дзюрком котився піт, та однаково вони й далі шарпалися, кусали шкіряну линву, хвицали ногами, а їхнє нестямне іржання переполохало всю живину навколо.

Та день поволі хилився до вечора, коники трохи пощипали трави, тоді поставали, звісивши голови, кожен біля свого дерева, і тільки час від часу покірно й сумно іржали.

— Вони, мабуть, хочуть води, — сказав Бірк. — Треба їх напоїти.

Діти відв'язали своїх покірних уже коників, повели їх до озера, зняли з них аркани й дали їм води.

Коники довго пили. Потім ще довго стояли притихлі, задоволені, й замріяно дивилися на Бірка і Роню.

— Нарешті ми їх укоськали! — радісно сказав Бірк.

Роня поплескала свого коника, зазирнула йому глибоко в очі й пояснила:

— Я сказала, що буду їздити верхи, і зараз поїду, розумієш?

Дівчина міцно вхопилася за гриву і скочила коникові на спину.

— Ану рушай, Громиле! — мовила вона.

Наступної миті вона широкою дугою перелетіла через коня і сторч головою впала в озеро. Випірнувши, вона ще встигла побачити, як Громило й Скажений ускач бігли між деревами, а за мить зникли в лісі.

Бірк подав Роні руку й витяг її з води. Мовчки, намагаючись не дивитися на неї. Роня так само мовчки вилізла на берег. Вона обтрусилася, аж бризки по летіли навколо, і сказала, голосно регочучи:

— Сьогодні я вже не їздитиму верхи!

Бірк також вибухнув сміхом:

— І я не їздитиму!

Настав вечір. Сонце зайшло, і запав присмерк, легенький присмерк весняної ночі, не темрява, а тільки дивний сутінок, що залягає між деревами й ніколи не переходить у ніч. У лісі стало тихо. Більше не чути було чорного дрозда й зозулі. Лисенята позалазили свою нору, білки й зайченята у свої кубла, а гримуча змія сховалася під свій камінь. Нічого не чути було, крім зловісного пугукання сича десь далеко, та й воно скоро затихло.

Здавалося, ніби цілий ліс заснув. Але тепер прокинулись діти пітьми. Заворушились нічні істоти, ще жили в лісі. Серед моху щось шурхотіло, плазувало, скрадалося. Між деревами мурмотіли товстогузики, по каменях лазили патлаті поночівники, а сірячки цілими зграями висипали зі своїх сховків і сичали, щоб налякати кожного, хто був у лісі. З гір здіймалися дикі літавиці, найжорстокіші і найлютіші з усіх дітей пітьми. Вони здавалися чорними, як смола, проти ясного весняного неба. Роня бачила їх, і їй було не дуже затишно.

— Тут понавилазило всього більше, ніж треба. Я йду додому, хоч іще мокра і вся в синцях.

— Ти мокра і вся в синцях, — сказав Бірк. — Зате ти цілий день купалася у весні.

Роня знала, що надто довго затрималась у лісі. Тому, попрощавшися з Бірком, намагалась придумати, як би їй схитрувати, як би пояснити батькові, чому їй треба було купатися у весні до пізнього вечора.

Та ні батько, ні мати не помітили її і не озвались до неї, коли вона з'явилася в кам'яній залі. В них був інший клопіт.

На шкурі перед вогнищем лежав блідий, як смерть, Зухвалець із заплющеними очима. Перед ним стояла навколішки Ловіса й перев'язувала йому рану на шиї. Решта розбійників похмуро з'юрмились навколо них і дивилися, що вона робить. Тільки Матіс бігав по залі, мов

роздратований ведмідь. Він лаявся й нахвалявся винищити Борчину ватагу до пня.

— Ох, те мерзенне Борчине кодло і його падлючі розбійники! Ох, ті горлорізи! Та я їх геть усіх потрощу, одного за одним, так, що вони й рукою не зможуть поворухнути! Ох-ох-ох!

Далі йому забракло слів, і він тільки ревів, поки Ловіса суворо показала пальцем на Зухвальця. Матіс зрозумів, що тому бідоласі заважав його рев, і неохоче замовк.

Роня побачила, що з батьком тепер дарма говорити. Краще вона розпитається в Лисого Пера, що сталося.

— Сталося таке, за що Борку треба повісити, — сказав їй Лисий Пер.

І розповів, що саме.

Матіс зі своїми жвавими хлопцями стояли на чатах біля Розбійницького шляху, розповідав Лисий Пер. На щастя, над'їхала ціла валка купців із великим вантажем: харчами, шкірою і, до того, ще й з торбами грошей. Вони не зуміли оборонитися, тому в них усе добро відібрали.

— Хіба ті купці не сердилися, коли в них відбирали добро? — пригнічено запитала Роня.

— Сама можеш здогадатися. Як вони проклинали нас, як кричали і як голосили! І спішили вихопитися звідти. Напевне, хотіли якнайшвидше добутися до старости й поскаржитись йому.

Лисий Пер захихотів. Але Роня не побачила в його розповіді нічого смішного.

— А потім, — повів далі старий, — коли ми вже майже все повантажили на коней і рушили додому, з'являється Борка зі своїми поплічниками й вимагає, щоб ми з ним поділилися здобиччю. Уявляєш собі? І починають, поганці, стріляти. Отож Зухвалець і дістав стрілу просто в шию. Ми, звичайно, теж узялися за самостріли, і двом чи трьом із них перепало не менше, ніж Зухвальцеві.

До них підійшов Матіс і, почувши останні слова Лисого Пера, люто заскреготав зубами.

— Стривай-но, це тільки початок! — сказав він. — Я поквитаюся з ними всіма по черзі. Досі я їх не чіпав. Але тепер нарешті настане кінець усім Борчиним розбійникам.

Роня відчула, як до горла їй підступає лють.

— А якщо тоді настане кінець і всім Матісовим розбійникам? Ви подумали про це?

— І гадки не маю думати, — відповів Матіс, — бо такого не станеться.

— Ви там знаєте, — мовила Роня.

Вона підійшла до Зухвальця й сіла біля нього. Приклавши долоню йому до лоба, вона відчула, що в нього гарячка. Він розплющив очі, побачив Роню і кволо всміхнувся.

— Мене вони не вколошкають з першого разу, — насилу сказав він.

Роня взяла його за руку.

— Ні, Зухвальцю, тебе вони не вколошкають з першого разу.

Дівчина довго сиділа, не відпускаючи його руки. Вона не зронила ні сльозини. Але в душі у неї щось гірко плакало.

9

Три дні в Зухвальця була гарячка. Він марив і почував себе дуже погано. Та Ловіса знала безліч засобів від хвороб і, мов рідна мати, лікувала його зіллям та припарками. Четвертого дня, на подив усім, Зухвалець підвівся з постелі. Він ледве тримався на ногах, але загалом був уже здоровий. Стріла влучила йому в жилу на шиї, і все, чим Зухвальця лікували, дедалі стягувало її. Тому голова його ледь перекривилася в один бік, і це надавало йому сумовитого вигляду, хоч він був такий самий бадьорий і веселий, як досі. Всі розбійники раділи, що їхній товариш одужав, і навіть коли вони часом і прозивали його Перехнябою, як хотіли чогось від нього, то тільки жартома. І Зухвалець не брав цього до серця.

Брала це до серця лише Роня. Чвари між батьком і Боркою обтяжували їй життя. Вона сподівалася, що їхня ворожнеча поступово вичахне сама собою, а вийшло навпаки: обоє ще завзятіше почали нападати один на одного. Кожного ранку, коли Матіс та його розбійники вирушали з дому через Вовчу пастку, Роня тривожно думала, скільки з них повернеться без ран. Дівчина заспокоювалася аж тоді, коли вони збирались увечері навколо довгого столу. Але вранці її знов опановував неспокій, і якось вона запитала в батька:

— Чого ви і Борка гострите ножа один на одного?

— Запитай у Борки, — відповів Матіс. — Він перший пустив стрілу. Он хай тобі Зухвалець розкаже.

Тоді й Ловіса не витримала:

— Дитина розумніша за тебе, Матісе. Це може скінчитися тільки одним: проллється кров усім на біду. Що в цьому доброго?

Матіс сердився, коли дочка й дружина виступали проти нього.

— Що в цьому доброго? А те, що тепер ми нарешті викуримо Борку з фортеці, дурепи!

— То хіба конче треба проливати кров, поки всі загинуть? — запитала Роня. — Хіба немає іншого способу?

Матіс сердито глянув на неї. Нехай уже Ловіса сперечається з ним. Але щоб і дочка була не на його боці! Цього вже він не міг стерпіти.

— То знайди інший спосіб, коли ти така мудра! Викури Борку з фортеці! Тоді нехай собі спокійно вилежується в лісі, мов паршивий лис. І його злодійкуваті собаки також. Я їх не чіпатиму. — Матіс на хвилину задумався, потім промурмотів — Хоч коли я не вб'ю бодай самого Борку, розбійники називатимуть мене ганчіркою!

Роня зустрічалася з Бірком щодня. Це була її єдина втіха. Бо вона вже не могла безжурно втішатися весною, і Бірк також не міг.

— Ті два вперті розбійницькі ватажки, яким бракує клепки в голові, навіть весну нам зіпсували, — сказав він.

Прикро, що її батько — розбійницький ватажок, якому бракує клепки в голові, думала Роня. Її Матіс, її дуб серед лісу, її опора. Чому в неї з'явилося таке почуття, що їй треба хилитись до Бірка, коли вона чимось пригнічена?

— Якби ти не був моїм братом, — мовила вона, — то я не знаю, чи…

Вони сиділи над озером, навколо них буяла розкішна весна, а вони її майже не помічали.

— Якби ти не був моїм братом, то я, мабуть, не журилася б тим, що Матіс хоче знищити Борку. — Роня глянула на Бірка й засміялася. — Виходить, це ти винен, що я журюся.

— Я не хочу, щоб ти журилася, — відповів Бірк. — Але й мені тяжко.

Діти довго сиділи, відчуваючи на серці тягар. Але той тягар вони несли разом, і це їх підтримувало. Хоч усе-таки їм було не легко.

— Тривожно на серці, коли не знаєш, хто ввечері вернеться живий, а кого вже немає, — сказала Роня.

— Хоч досі ще всі живі, — озвався Бірк. — Але це тільки тому, що в лісі почала нишпорити сторожа. Матіс і Борка просто не мають часу вбивати один одного. Їм досить того, що треба уникати сторожі.

— Це правда, і добре, що так сталося.

Бірк засміявся.

— Хто б подумав, що сторожа може бути чимось корисна!

— А однаково на серці тривожно, — мовила Роня. — І ніколи ми з тобою не спекаємося цієї тривоги.

Вони пішли від озера й побачили диких коней, що паслися на галявині. Громило й Скажений також були серед табуна. Бірк свиснув їм. Коники підвели голови, і в їхніх очах наче блиснула якась згадка. Потім вони знов заходилися скубти траву. Видно було, що в появі дітей вони не побачили нічого особливого.

— Ви підступні й лихі, — сказав Бірк, — хоч і прикидаєтесь тепер такими невинними.

Роня хотіла додому. Через двох упертих розбійницьких ватажків вона не могла довше спокійно гуляти в лісі.

Сьогодні, як щодня, вони з Бірком розлучилися, не доходячи до Вовчої пастки, далеко від стежок, якими ходили розбійники. Вони знали, кудою звичайно їздив Матіс і де були Борчині шляхи. А однаково боялися, що хтось випадково побачить їх разом.

Роня пустила Бірка попереду.

— До завтра, — сказав він і побіг.

Роня трохи постояла й подивилася на лисенят. На них приємно було дивитися. Вони підстрибували, гралися, перекидались одне через одне. Але Роні з того було мало радості. Вона сумно питала себе подумки, чи ще буде колись так, як було. Мабуть, вона вже ніколи не тішитиметься своїм лісом так, як тішилась раніше.

Нарешті вона подалась додому і коли дійшла до Вовчої пастки, то побачила там Такала і Плескатого, що стояли на чатах. Вони здавались якимись веселішими.

— Іди швидше додому, побачиш, що там сталося, — сказав Такало.

Роня зацікавилася.

— Мабуть, щось приємне, по вас видно.

— Уяви собі, що приємне, — захихотів Плескатий. — Сама побачиш.

Роня чимдуж побігла до фортеці. Далебі, їй треба було чогось приємного.

Скоро вона опинилася перед зачиненими дверима кам'яної зали й почула всередині батьків сміх. І той гучний розкотистий сміх зігрів дівчину й розвіяв її тривогу. Зараз вона дізнається, чого батько так сміється.

Роня нетерпляче зайшла до зали. Побачивши дочку, Матіс відразу кинувся до неї, схопив її на руки, підняв угору й шалено, як завжди, закружляв із нею по залі.

— Доню моя, — крикнув він, — ти правду казала! Вже не треба буде проливати кров! Тепер Борка не встигне вранці й пукнути, як вилетить до бісової матері з фортеці, будь певна!

— Як це так? — запитала Роня.

Матіс показав пальцем у куток:

— Глянь он туди! Глянь, кого я щойно спіймав своїми руками!

У залі було повно схвильованих розбійників, які метушилися й галасували, тому Роня спершу не побачила, що саме їй показував батько.

— Розумієш, доню, тепер мені досить буде сказати Борці: "Будеш огинатися чи негайно вшиєшся? Хочеш отримати назад своє гадюченя чи не хочеш?"

І тоді Роня побачила Бірка. Він лежав далеко в кутку із зв'язаними руками й ногами, з розбитим лобом, і в очах у нього малювався розпач. Навколо хлопця стрибали розбійники, регочучи й галасуючи:

— Гей, малий Боркасоне, коли ти вернешся додому, до свого батечка?

Роня зойкнула, і з люті в неї закапали рясні сльози.

— Не можна цього робити! — крикнула вона й почала гамселити Матіса кулаками по чім попало. — Ви нелюд! Не можна цього робити!

Матіс пустив дочку, наче мішок. Він уже не сміявся. В ньому закипіла така лють, що він аж побілів.

— Чого, вважає моя дочка, не можна робити? — погрозливо запитав він.

— Я вам скажу! — відповіла Роня. — Можна грабувати гроші, крам І який завгодно мотлох. Але красти людей не можна, а то я не захочу більше бути вашою дочкою.

— А хто краде людей? — не своїм голосом заверещав Матіс. — Я спіймав гадюченя, шкідливе цуценя, і нарешті дам лад у фортеці свого батька. А ти собі як хочеш: будь моєю дочкою або не будь.

— Тю на вас! — крикнула Роня.

Лисий Пер злякавсь і поквапився стати між ними. Він ще ніколи не бачив у Матіса такого закам'янілого, страшного обличчя.

— Хіба можна так розмовляти з батьком? — сказав він і схопив Роню за плече.

Але вона вирвалася від нього і знов крикнула:

— Тю на такого батька!

Матіс ніби не чув її слів. Здавалося, дочка для нього перестала існувати.

— Бевзню! — заревів він тим самим страшним голосом. — Гайда до Пекельної прірви й передай Борці, що я хочу бачити його, тільки-но зійде сонце. Скажи йому: я певен, що він прийде.

Ловіса також була в кам'яній залі й мовчки слухала. Вона насупила брови, але не озивалася. Нарешті вона підійшла до Бірка. Побачивши рану в нього на лобі, Ловіса принесла горщик із теплим виваром зілля й хотіла промити її, але Матіс заревів:

— Не торкайся до того гадюченяти!

— Гадюченя він чи ні, а рану треба промити! — відповіла йому дружина.

І нахилилась над Бірком.

Матіс підскочив до неї, схопив охляп і щосили відштовхнув від хлопця. Якби не Костомаха, Ловіса впала б просто на стовпець, що був опорою для лежака.

Ловіса нікому не дарувала провини. А оскільки до Матіса вона не могла досягти, то так стусонула Костомаху, що той аж застогнав. Така йому була дяка за те, що не дав Ловісі впасти на стовпець.

— Ану геть звідси всі до одного! — крикнула вона. — Геть до бісової матері, бо ви тут ще й не такого наколотите. Чуєш, Матісе, геть з моїх очей!

Матіс люто глянув на неї. Той погляд міг злякати кого завгодно, тільки не Ловісу. Вона твердо стояла, схрестивши руки, й дивилася, як

чоловік виходив з кам'яної зали, а за ним і всі розбійники. Але через плече в Матіса був перекинутий Бірк. Рудий чуб спадав йому на очі.

— Тю на вас! — ще раз крикнула Роня, перше ніж за батьком зачинилися важкі двері.

Тієї ночі Матіс не спав у постелі біля Ловіси, і вона не знала, де він ночував.

— А мені ще й краще, — сказала вона. — Тепер я можу тут лежати і вздовж, і впоперек.

Та заснути вона не могла, бо чула, як її дитина плакала в розпачі. Але Роня не хотіла, щоб мати прийшла й потішила її. То була ніч, яку вона мусила пережити сама. Роня довго не спала й так ненавиділа батька, що в неї серце стискалося в грудях. Бо важко було ненавидіти того, кого вона ціле життя щиро любила. — Ця ніч стала для Роні найтяжчою з усіх.

Нарешті вона заснула, проте стривожено прокинулася, тільки-но почало світати. Зараз зійде сонце, і їй треба бути біля Пекельної прірви, побачити, що там діятиметься. Ловіса спробувала не пустити дочку, але та не послухалась. Вона пішла, і мати мовчки подалася за нею.

Вони стояли там, Матіс, Борка та їхні розбійники, кожна ватага зі свого боку Пекельної прірви, як уже раз було. Ундіса також прийшла з ними, Роня ще здалеку почула її лайку й прокльони. Це вона Матіса кляла, аж іскри сипалися. Але Матіс не дав їй довго кричати.

— Заткни пельку своїй жінці, Борко, — мовив він. — Тобі корисніше буде послухати, що скажу я.

Роня стала позад Матіса, щоб він її не бачив. Але сама вона чула і бачила більше, ніж могла витримати. Поряд із Матісом стояв Бірк, з

вільними вже руками й ногами, але з ремінцем на шиї, кінець якого Матіс тримав у руці, наче вів собаку.

— Ти черствий чоловік, Матісе, — сказав Борка. — І ниций. Я розумію, що ти хочеш вигнати мене з фортеці. Але важити на мою дитину, щоб здійснити свій намір, — це вже ницість.

— Я тебе не прошу висловлювати свою думку про мене, — відповів Матіс. — А от скажи, коли ти виберешся звідси?

Борка не відповів: від жалю в нього слова застрявали в горлі. Він довго стояв мовчки, та нарешті сказав:

— Треба спершу знайти місце, де б ми, переселившись, були в безпеці. А це не так легко. Та коли ти повернеш мені сина, я даю тобі слово, що до кінця літа виберуся з фортеці.

— Гаразд, — відповів Матіс. — І я даю тобі слово, що до кінця літа поверну тобі сина.

— Я хотів сказати, коли ти зараз повернеш мені сина, — мовив Борка.

— А я хотів сказати, що ти його не отримаєш, — відповів Матіс. — Але в моїй фортеці є багато в'язничних печер. Тож не бійся, твій син матиме дах над головою, якщо літо буде сльотливе.

Роня тихо застогнала. Який жорстокий її батько! Що він надумав: Борка має негайно покинути фортецю, поки "ще не встигне вранці й пукнути", саме так він сказав. А то Бірк сидітиме замкнений у печері до кінця літа. Але ж він так довго не проживе там. Роня була певна. Він помре, і в неї більше не буде брата.

Батька, якого вона могла б любити, також більше не буде. І це теж сердило її. Вона раптом відчула бажання покарати Матіса за те, що вона вже не могла бути його дочкою. О, як їй хотілося, щоб батько страждав так, як страждала вона! Кортіло все зіпсувати йому, звести нанівець його лихий задум.

І Роні враз сяйнуло, що можна зробити. Не тільки можна, а й треба. Колись давно вона вже таке робила, і теж зі злості, хоч то була й не та злість, що тепер. Ніби вві сні, Роня перестрибнула через Пекельну прірву. Матіс помітив її, як вона вже була над проваллям, і заревів так, як дикий звір реве в смертельній небезпеці. У його розбійників кров застигла в жилах, бо гіршого вони ніколи не чули. Вони побачили Роню, свою Роню, на другому боці провалля, у ворожому таборі. Гіршого не могло статися. І незрозумілішого також.

Борчині розбійники теж нічого не розуміли. Вони витріщили очі на Роню так, наче до них зненацька спустилася сама літавиця.

Борка стояв, спантеличений до краю, але швидко отямився. Сталося щось таке, що геть усе міняло — принаймні це він збагнув. Схожа на літавицю Матісова дочка прийшла й допомогла йому в скруті. Чому вона так безглуздо повелася, він не міг зрозуміти, але поквапився накинути їй на шию ремінець. Зав'язуючи його, Борка стиха сміявся. Тоді гукнув Матісові:

— На нашому боці фортеці теж є в'язничні печери! Тож і твоя дочка матиме дах над головою, якщо літо буде сльотливе. Хай це тебе втішить, Матісе!

Та Матіса ніщо вже не могло втішити. Як ведмідь, влучений стрілою, він стояв, похитуючись важким тілом, наче хотів погамувати нестерпний біль. Дивлячись на нього, Роня заплакала. Батько випустив ремінець, на якому тримав полоненого Бірка, але й далі не рушав з місця. Блідий, зажурений, він дивився через провалля на Роню і на її сльози.

Тієї миті до дівчини підійшла Ундіса і штовхнула її в бік:

— Плач, плач! Я теж плакала б, якби в мене батько був такий нелюд!

Але Борка послав дружину до бісової матері. Мовляв, нехай не пхає свого носа в такі справи.

Роня й сама була назвала батька нелюдом, а однаково хотіла б тепер утішити його, щоб він так тяжко не страждав через те, що вона повстала проти нього.

Ловіса також рада була б допомогти чоловікові, як завжди допомагала, коли він був у скруті. Вона й тепер стояла поруч із ним, але він не бачив її. Нікого не бачив. Тієї хвилини він був сам у цілому світі.

Та ось Борка гукнув йому:

— Чуєш, Матісе, то ти віддаси мені сина чи ні?

Проте Матіс і далі стояв, похитуючись, і не відповідав йому.

Борка закричав на повні груди:

— Ти віддаси мені сина чи ні?

Нарешті Матіс отямився.

— Звичайно, віддам, — байдужим голосом відповів він. — Коли хочеш.

— Я хочу зараз, а не до кінця літа, — мовив Борка.

Матіс кивнув головою.

— Я сказав: коли хочеш.

Його наче ніщо більше не цікавило. Та Борка, усміхаючись, сказав:

— І тієї ж хвилини я віддам тобі твою дитину. Обмін має бути чесний, хоч це ти розумієш, поганцю?

— У мене немає дитини, — озвався Матіс.

Боркова радісна усмішка згасла.

— Що ти хочеш цим сказати? Може, знов задумав якусь капость?

— Ходи забери свого сина, — відповів Матіс. — Але мені ти не можеш віддати дитини. Бо в мене її немає.

— Зате в мене є! — крикнула Ловіса так, що аж ворони злетіли з вершечка вежі. — І свою дитину я хочу мати зараз! Чуєш, Борко! Негайно! — Вона блимнула очима на Матіса й додала — Навіть якщо батько дитини й зовсім схибнувся!

Матіс повернувсь і важкою ходою пішов геть звідти.

10

Наступними днями Матіс не з'являвся в кам'яній залі, не було його й біля Вовчої пастки, де домовлено обміняти дітей. По дочку пішла Ловіса. За нею Бевзень і Такало повели Бірка. Борка, Ундіса та їхні розбійники вже чекали на них біля ущелини. Тільки-но побачивши Ловісу, Ундіса люто, зловтішно вигукнула:

— Той мерзенний викрадач дітей, певне, з сорому навіть не відважився прийти!

Ловіса нічого не відповіла. Вона мовчки пригорнула до себе Роню. Їй хотілося якнайшвидше піти звідти. Вона багато думала про те, чому її дочка з власної волі віддала себе в руки Борки, — а тепер, під час зустрічі, почала про дещо здогадуватися. Кожен міг помітити, що Роня й Бірк перезирнулися так, наче були самі біля Вовчої пастки і в цілому світі, наче їх щось єднало.

Ундіса відразу помітила це, і їй не сподобалося, що діти перезираються. Вона рвучко шарпнула Бірка за плече:

— Що ти з нею маєш спільного?

— Вона моя сестра, — відповів хлопець. — І врятувала мені життя.

Роня прихилилася до Ловіси й заплакала.

— І Бірк урятував мені життя, — промурмотіла вона.

Борка осатанів з люті.

— Щоб мій син у мене за спиною водився з вилупком мого смертельного ворога!

— Вона моя сестра, — знову сказав Бірк, дивлячись на Роню.

— Аякже, сестра! — крикнула Ундіса. — Відомо, що з того буде через кілька років!

Вона схопила Бірка й хотіла забрати його звідти.

— Не чіпайте мене, — сказав Бірк. — Я сам піду, мені ваших рук не треба.

Хлопець повернувся й пішов. Роня гукнула жалісливим голосом:

— Бірку!

Але він не обернувся і скоро зник з очей. Коли Ловіса залишилася з дочкою сама, то спробувала дещо її розпитати. Та з того нічого не вийшло.

— Не говоріть до мене! — відрубала Роня.

І мати дала Роні спокій. Додому вони верталися мовчки.

Лисий Пер зустрів Роню в кам'яній залі так, наче її врятовано від смертельної небезпеки.

— Добре, що ти жива, — сказав він. — Бідолашна дитино, як я за тебе боявся!

Але Роня пішла в куток, тихо лягла у свою постіль і запнула за собою завіску.

— У Матісовій фортеці біда за бідою, — мовив Лисий Пер і сумно кивнув головою. Тоді шепнув Ловісі:— Матіс у моїй спальні. Лежить, утупивши очі попереду себе, й не каже ні слова. Не хоче ні вставати, ні їсти. Що нам із ним робити?

— Встане, коли добре зголодніє, — запевнила його Ловіса.

Але й вона була стурбована, тому на четвертий день пішла до спальні Лисого Пера й сказала:

— Ходи їсти, Матісе! Не дурій! Усі сидять біля столу й чекають на тебе.

Нарешті Матіс з'явився в залі, похмурий і такий худий, що його насилу можна було впізнати. Він мовчки сів біля столу й почав їсти. Розбійники також мовчали. В кам'яній залі ще ніколи не було такої гнітючої тиші. Роня сиділа там, де й завжди, але Матіс не дивився на неї. Вона також намагалася не дивитись на нього. Тільки раз крадькома глянула в його бік і побачила, що Матіс зовсім не схожий на того батька, якого вона досі знала. Так, усе стало не схоже на себе й страшне! Роні хотілося схопитись і десь сховатися, не сидіти в одному приміщенні з Матісом, кудись утекти й бути самій. А проте вона й далі нерішуче сиділа, не знаючи, до кого їй удатися зі своїм горем.

— Наїлися, соколики? — суворо сказала Ловіса.

Вона вже не витримувала цієї напруженої тиші.

Розбійники, мурмочучи щось собі під ніс, почали підводитись. Вони раді були якнайшвидше піти до своїх коней, що вже четвертий день стояли без діла в стійлах. Бо якщо ватажок лежав у спальні Лисого Пера й тільки дивився у стіну, то їм також не випадало йти на розбій. А шкода, вважали вони, адже саме тепер через ліс проїздило більше людей, ніж звичайно.

Матіс вийшов із зали, не сказавши жодного слова, і того дня вже ніде не показувався.

А Роня відразу знов помчала до лісу. Три дні вона шукала Бірка, проте хлопець не приходив, невідомо чому. Що з ним сталося? Може, батьки замкнули його, щоб він не бігав до лісу й не зустрічався з нею? Як важко тільки чекати й нічого не знати.

Вона довго сиділа над озером, а навколо й далі буяла прекрасна весна. Але без Бірка та краса її не тішила. Роня пам'ятала, як було раніше, коли вона ходила тут сама і ліс належав тільки їй. Наче відтоді минуло хтозна-скільки часу. Тепер їй потрібно було ділитися всім з

Бірком. Та, мабуть, він і сьогодні не прийде. І коли довге даремне чекання стомило дівчину, вона зібралася йти додому.

І тоді прийшов Бірк. Роня почула, як він посвистував між ялинами, і, нетямлячись з радості, кинулась туди. То справді був Бірк! Він ніс великий клунок.

— Я перебираюся до лісу, — сказав Бірк. — Не можу довше жити в Борчиній твердині.

Роня вражено глянула на нього.

— Чому?

— У мене така натура, що я не здатен довго терпіти скигління й лайку, — пояснив Бірк. — Три дні з мене досить.

Матісова мовчанка гірша за лайку, подумала Роня. І раптом вона збагнула, що їй треба зробити — адже досить тільки піти від того, чого не можеш витримати. Бірк пішов, то чому б і їй не зробити те саме?

— Я також хочу залишити іМатісову фортецю, — схвильовано мовила вона. — Так, хочу! Дуже хочу!

— Я народився в печері і можу жити в печері, — сказав Бірк. — А от чи зможеш жити в ній ти?

— З тобою я зможу жити де завгодно, — відповіла Роня. — А у Ведмежій печері й поготів!

У навколишніх горах було багато печер, але жодна не могла зрівнятися з Ведмежою. Роня знала про неї вже давно, ще коли почала вештатись по лісі. Матіс показав їй ту печеру. Він сам не раз сидів там,

коли був хлопцем. Улітку. А взимку, як йому розповідав Лисий Пер, там звичайно спали ведмеді. Тому він назвав її Ведмежою печерою, і так її відтоді називали всі.

Це була велика, звернена до річки й розташована високо над нею розколина між двома скелями. Добратися до неї можна було тільки виступом, що тягся вздовж узбіччя гори й дедалі звужувався. Йти ним було не зовсім безпечно. Проте біля самої печери той виступ розширювався й утворював рівну площинку. Там, високо над бурхливою річкою, можна було сидіти й дивитися, як у рожевому сяйві над горами й лісами встає ранок. Роня багато разів зустрічала там ранок. Так, вона знала, що в цій печері можна було оселитися.

— Я прийду до Ведмежої печери пізно ввечері, — сказала вона. — Ти тоді будеш там?

— Авжеж, — відповів Бірк. — Я буду там і чекатиму на тебе.

Цього вечора Ловіса заспівала Роні "Пісню лісовиків", як завжди співала наприкінці дня і доброї пори, і лихої.

Але цього вечора я слухаю її востаннє, подумала Роня, і їй стало тяжко на серці. Тяжко покидати матір, та ще тяжче не бути більше Матісовою дочкою. Тому вона й мусить податися до лісу, навіть якщо ніколи більше не почує "Пісні лісовиків".

Зараз мати засне, і вона піде. Роня лежала в постелі і, очікуючи тієї хвилини, дивилася на вогнище. Ловіса неспокійно крутилася у своїй постелі. Та нарешті притихла, і з її віддиху Роня зрозуміла, що вона вже спить.

Дівчина підійшла до її постелі і при світлі вогнища довго стояла й дивилася на матір. Люба мамо, може, ми ще зустрінемось, а може, й ні. Материні рудаві розплетені коси розсипалися на подушці. Роня провела

по них пальцями. Невже це справді лежить її мати? Теж наче дитина. І теж утомлена й самітна, бо поряд із нею немає Матіса. А тепер і дочка покине її.

— Пробачте, — промурмотіла Роня, — але я мушу покинути вас!

Дівчина тихенько вийшла з кам'яної зали й забрала свій клунок, що був добре схований у коморі. Клунок був такий важкий, що Роня ледве несла його. А біля Вовчої пастки вона кинула його додолу просто перед Тупаком і Невдахою. Тієї ночі саме вони стояли на чатах. Не тому, що Матіс і далі дбав про безпеку своєї ватаги, але замість нього дуже ретельно вартових виставляв Лисий Пер. Тупак витріщив на Роню очі.

— Ради всіх літавиць, куди це ти йдеш серед ночі?

— Я перебираюся до лісу, — відповіла Роня. — Скажеш про це матері.

— А чому ти сама не сказала? — запитав Тупак.

— Не сказала, бо вона не пустила б мене. А я не хотіла, щоб мене не пустили.

— А що, по-твоєму, скаже на це твій батько? — запитав Невдаха.

— Мій батько? — задумливо проказала Роня. — Хіба я маю батька?

Вона подала вартовим руку.

— Вітайте всіх! Не забудьте про Лисого Пера! І часом згадуйте мене, коли будете танцювати й співати пісень.

Цього вже Тупак і Невдаха не могли витримати. На очах у них з'явилися сльози. Роня також сплакнула.

— Думаю, що в Матісовій фортеці тепер не буде вже танців, — похмуро сказав Тупак.

Роня взяла клунок і закинула його на плече.

— Передайте матері, нехай не дуже сумує і не боїться за мене. Я ж буду в лісі, якщо вона захоче мене знайти.

— А що передати Матісові? — запитав Невдаха.

— Нічого, — зітхнувши, відповіла Роня й пішла далі.

Тупак і Невдаха мовчки дивилися їй услід, аж поки вона зникла на закруті стежки.

Була вже ніч, місяць стояв високо на небі. Роня спинилась відпочити біля озера. Вона скинула клунок і сіла на камінь. У її лісі панувала тиша. Дівчина почала дослухатися, та більше нічого, крім тиші, не почула.

У лісі весняної ночі повно всіляких таємниць, повно казкових істот та іншої дивовижі з прадавніх часів. І небезпечної також, але Роня не боялася.

Аби тільки літавиці трималися своїх нетрів, то мені тут так само ніщо не загрожуватиме, як у Матісовій фортеці, думала вона. Адже ліс — мій дім, він завжди був моїм домом, а тепер і поготів, коли я не маю іншого житла.

Озеро було чорне-чорнісіньке, але по ньому пролягала вузенька місячна стежка. Вона була дуже гарна, і Роня раділа, дивлячись на неї.

Так, раділа, але дивно: виявляється, можна водночас радіти й сумувати. Роня сумувала, думаючи про Матіса й Ловісу, проте казкова краса і тиша весняної ночі сповнювали її щастям.

Відтепер вона житиме в лісі. З Бірком. Дівчина згадала, що він чекає на неї у Ведмежій печері. Чого ж вона сидить тут і розмірковує?

Роня підвелася й узяла свій клунок. До печери було ще далеко, і туди не вела жодна стежка. А однаково Роня знала, куди їй іти. Так, як знали тварини. І так, як знали всі товстогузики, поночівники й сірячки цього лісу.

Отож Роня спокійно мандрувала лісом, залитим місячним світлом, поміж соснами і ялинами, через мох і зарості чорниці, повз болота, де духмяніла вощанка, і повз чорні бездонні озерця, перелазила через замшілі повалені дерева, перебродила через дзюркотливі потічки, впевнено простуючи до Ведмежої печери.

Вона бачила, як у місячному світлі на прискалку танцювали поночівники. Лисий Пер казав їй, що вони танцюють лише тоді, як світить місяць. Дівчина постояла хвилину, дивлячись на поночівників, але так, щоб вони її не помітили. Дивний був той їхній танок. Вони тупцяли кружком, дуже повільно й незграбно, і якось чудно мурмотіли. Лисий Пер казав, що то їхня весняна пісня. Він був спробував показати Роні, як мурмотіли поночівники. Але то було зовсім не те, що вона чула тепер. Цей спів був якийсь сумовитий і ніби долинав із прадавніх часів.

Думаючи про Лисого Пера, Роня не могла не згадати Матіса й Ловісу, і їй стало боляче.

Але вона забула той біль, коли дійшла до печери й побачила багаття. Авжеж, Бірк розпалив багаття на площинці перед печерою, щоб вони не змерзли холодної весняної ночі. Воно ясно палахкотіло, Роня

помітила його здалеку, і їй спали на думку слова, що їх любив казати Матіс: "Де є домівка, там є й вогнище".

А де є вогнище, повинна бути й домівка, подумала Роня. У Ведмежій печері повинна бути домівка!

І там тепер спокійно сидів біля багаття Бірк і їв печене на вогні м'ясо. Він настромив шматок м'яса на паличку й простяг Роні.

— Я давно чекаю на тебе, — сказав він. — їж, а тоді заспіваєш "Пісню лісовиків".

11

Роня спробувала заспівати Біркові "Пісню лісовиків", тільки-но вони полягали на постіль із ялинових гілок. Та згадала, як Ловіса співала цю пісню їй і Матісові, коли у фортеці ще все йшло своєю звичайною колією, і з грудей у неї вихопилося таке тужливе зітхання, що вона не змогла її доспівати.

А Бірк уже спав. Цілий день, чекаючи на Роню, він працював, вичищав печеру після останніх ведмедів, що спали там узимку. Тоді наносив до печери хмизу на багаття і ялинових гілок на постіль. Важкий був у нього день, тому він зразу заснув.

Роня не спала. В печері було темно й холодно, проте вона не змерзла. Бірк позичив їй козячу шкуру застелити гілля, а з дому вона взяла своє укривало з білячих шкурок. Воно було м'якеньке й тепле, і Роня загорнулася в нього. Ні, вона не змерзла. А однаково не могла заснути.

Вона довго лежала без сну, не відчуваючи тієї радості, яку мала б відчувати. Але крізь отвір печери вона бачила ясне, холодне весняне небо, чула, як глибоко внизу шуміла річка, і це їй допомогло. Таке саме

небо і над Матісовою фортецею, подумала вона. І шум цієї самої річки я чула вдома.

Від цієї думки Роні полегшало, і вона заснула.

Діти прокинулись, коли сонце піднялося вже над гірськими вершинами по той бік річки. Червоне, як полум'я, воно виринало з ранкової імли, і над ближніми лісами й долинами немов палахкотіла пожежа.

— Я аж посинів з холоду, — сказав Бірк. — Але вдосвіта завжди найхолодніше. Потім потеплішає. Правда, стає легше, що ми знаємо про це?

— Було б іще легше, якби ми розпалили багаття, — відповіла Роня.

Вона також цокотіла зубами.

Бірк розворушив жар, що жеврів під попелом, і невдовзі перед печерою вже горіло багаття. Вони поснідали хлібом і козячим молоком, що лишилося в Рониній боклазі. Допивши останні краплі, Роня сказала:

— Відтепер ми питимемо саму джерельну воду.

— Від неї ми не погладшаємо, — сказав Бірк. — Але й не помремо.

Діти перезирнулись і засміялися. Вони розуміли, що життя у Ведмежій печері буде важке, та це не журило їх. Роня навіть не згадала про те, як сумно їй було ввечері. Але стояв чудовий ранок, вони попоїли, нагрілися і були вільні, мов птахи. Вони ніби аж тепер усвідомили це. Все, що останнім часом так гнітило їх, лишилося позаду, вони хотіли забути його й більше ніколи не згадувати.

— Роню, — сказав Бірк, — ти розумієш: ми тепер такі вільні, що мені кортить засміятися на весь голос.

— Так, і тут наше володіння, — мовила Роня. — Ніхто не зможе забрати його в нас чи вигнати нас звідси.

Вони все ще сиділи біля багаття, а тим часом сонце підбилося вище і ліс навкруги прокинувся. Крони дерев тихенько колихав ранковий легіт, кували зозулі, десь поблизу стукотів об стовбур дятел, а по той бік річки на узлісся вийшла лосяча родина. Діти сиділи, і їм здавалося, що все це їхнє: і лосі, і ліс, і та живина, що в ньому була.

— Затули вуха, бо зараз пролунає мій весняний крик, — сказала Роня

І вона крикнула так, що луна покотилася горами.

— Я найдужче хочу одного, — мовив Бірк. — Устигнути принести свій самостріл, поки ти криком приманиш сюди літавиць.

— Принести? А де він? — запитала Роня. — В Борчиній твердині?

— Ні, але далеко в лісі, — відповів Бірк. — Я не міг забрати все зразу. Тому зробив сховок у дуплі. Там у мене ще дещо є, і все треба перенести в печеру.

— Мені батько поки що не давав самостріла, — сказала Роня. — Та я можу зробити собі лук, якщо ти даси мені ножа.

— Дам, але не згуби його. Не забудь, що це наше найдорожче знаряддя. Без ножа ми не проживемо в лісі.

— Ет, є не одне, без чого ми не проживемо, — відповіла Роня. — Хоч би відро. Ти не думав, чим ми носитимем воду?

Бірк засміявся.

— Думав. Але думками води не принесеш.

— Ну, то добре, що я знаю, де можна роздобути відро, — сказала Роня.

— А де?

— Біля материного цілющого джерела. В лісі нижче Вовчої пастки. Мати посилала вчора Зухвальця по цілющу воду, бо Лисий Пер лікує нею свій живіт. Та за ним погналися дві літавиці, і він вернувся додому без відра. Сьогодні він має забрати його. Мати вже подбає, щоб він пішов по відро, будь певен! Та коли я покваплюся, то, може, встигну туди раніше за нього.

І вони поспішилися в дорогу. Легконогі й прудкі, вони швидко здолали довгий шлях і принесли все, що треба. Минуло небагато часу, і вони вже були в печері — Роня з відром, а Бірк із самострілом та іншими речами зі свого сховка в дуплі. Він поскладав усе на кам'яній площинці перед печерою, щоб Роня побачила, що в нього є. Сокира, брусок, невеличкий казанок, рибальське спорядження, сильця на пташок, стріли і коротенький спис — усе необхідне для життя в лісі.

— Так, ти, бачу, знаєш, що мають робити ті, хто живе в лісі, — сказала Роня. — Добувати їжу і захищатися від літавиць та диких звірів.

— Певне, що знаю, — відповів Бірк. — Звичайно, ми…

Він не докінчив, бо Роня схопила його за плече і злякано прошепотіла:

— Цить! У печері хтось є.

Вони затамували подих і почали прислухатися. Так, у їхній печері справді хтось був. Мабуть, навмисне чигав, щоб залізти туди, поки їх не було. Бірк схопив свого списа, і вони завмерли, очікуючи. Вони чули, як хтось ходив по печері, і найгірше, що не знали, хто то. Начебто не один, а багато. Може, в печері повно літавиць, що причаїлися і будь-якої хвилини вилетять, щоб спіймати їх у свої пазурі?

Нарешті дітям урвався терпець просто слухати й чекати.

— Виходьте, літавиці, якщо хочете побачити найгостріший спис у цьому лісі! — гукнув Бірк.

Але з печери ніхто не показувався. Натомість почулося люте сичання:

— У печері сірячків є люди! Гей, сірячки, кусайте їх і бийте!

Роня розсердилась, аж іскри з очей посипалися.

— Ану геть, сірячки! — крикнула вона. — Негайно забирайтеся звідси до бісової матері! А то я пообскубую вас!

І тоді з печери посипалися непрохані гості. Вони пирскали, сичали на Роню, вона сичала їм у відповідь, а Бірк замахувався списом. Сірячки почали квапливо розбігатися. Вони побігли вниз стрімким узбіччям, намагаючися злізти ним до річки. Декотрі з них не втримувалися і з лютим свистом падали у бурхливу течію. Врешті всі вони опинилися у воді, що в тому місці вирувала й пінилась. Та за якийсь час усі повидряпувались на берег.

— Добре ті поганці плавають, — зауважила Роня.

— І добре їдять хліб, — додав Бірк, коли зайшов до печери й побачив, що сірячки з'їли з їхніх запасів цілу хлібину.

Більшої шкоди вони не встигли заподіяти. Але досить уже й того, що побували в печері.

— Шкода, що так вийшло, — сказала Роня. — Своїм пирсканням і сичанням вони наповнять цілий ліс, і скоро всі літавиці довідаються, що ми тут.

Але Роня змалку знала, що в Матісовому лісі не треба боятися. До того ж, вони з Бірком вважали, що журитися наперед просто безглуздо. Тому заходилися спокійно порядкувати в печері: склали харчі, зброю, знаряддя. Потім принесли води з кринички в лісі, наставили мережу на рибу, притягли з берега два пласкі камені і зробили з них на площинці перед печерою справжню піч. Тоді ще довго вибирали в лісі гінке деревце Роні на лук. Там вони побачили диких коней, які паслися на тій галявині, що й завжди. Діти, ласкаво примовляючи, спробували підійти до Громила й Скаженого, але нічого не вийшло. І Громило, і Скажений були глухі до ласкавих слів. Вони гайнули від дітей у якесь інше місце, де можна було пастися спокійно.

До кінця дня Роня вистругувала лук і дві стріли до нього. На тятиву вона відрізала шматок своєї линви. Потім довго вчилася стріляти, аж поки загубила обидві стріли. Вона шукала їх до самого смерку, але так і не знайшла. Довелося кинути пошуки. Та Роня не дуже й журилася.

— Завтра я вистружу собі інші.

— Тільки гляди ножа, — сказав Бірк.

— Так, я знаю, що це найдорожче наше знаряддя. Ніж і сокира.

Раптом діти похопилися, що вже вечір. І що вони голодні. Минув день, а вони безперестанку щось робили. Ходили, бігали, носили, тягали, порядкували, влаштовувалися і не мали часу думати про голод.

Зате тепер вони з'їли по скибці хліба, сиру та баранячого м'яса і запили вечерю чистою джерельною водою, як і сказала Роня.

Було ще не дуже темно, проте їхні натомлені тіла відчували, що день скінчився і треба лягати спати.

У присмерку печери Роня заспівала Біркові "Пісню лісовиків". Цього разу пісня вдалася їй краще. А проте їй знов стало сумно, і вона запитала Бірка:

— Як ти вважаєш, у фортеці думають про нас? Тобто, чи думають про нас наші батьки?

— Дивно було б, якби вони не думали про нас, — відповів Бірк.

Роня проковтнула клубок у горлі, перше ніж змогла сказати:

— Може, вони сумують за нами?

Бірк на хвилину задумався.

— Мабуть, не всі однаково, — мовив він. — Мені здається, що моя мати сумує, але ще дужче сердиться. Батько також сердиться, але принаймні не так сумує.

— Моя мати сумує, я певна, — мовила Роня.

— А батько? — запитав Бірк.

Роня довго мовчала. Потім відповіла:

— Я думаю, що він задоволений. Задоволений, що я пішла і він може мене забути.

Вона намагалася повірити в те, що казала. Але в душі знала, що це неправда.

Вночі Роні снилося, начебто Матіс сидів сам у темному чорному лісі й так плакав, що біля його ніг утворилася криничка. А на дні тієї кринички сиділа вона, знов маленька дитина, і гралася шишками й камінцями, які їй поприносив батько.

12

Рано-вранці діти пішли до річки поглянути, чи не спіймалася в мережу рибина.

— Рибу треба витягати, поки закує зозуля, — сказала Роня.

Вона весело бігла підстрибом поперед Бірка вузенькою стежечкою, що в'юнилася стрімким узбіччям гори, заростої молодими березами, і на повні груди вдихала в себе пахощі березового листя. То були чудові пахощі весни, що сповнювали її радістю, тому вона й бігла підстрибом.

За нею ішов Бірк, ще не зовсім прочумавшись зі сну.

— Якщо там справді є що витягати! Ти, видно, сподіваєшся, що мережа повна риби?

— В цій річці є лососі, — мовила Роня. — Було б дивно, якби хоч один, не втрапив у нашу мережу.

— Було б дивно, якби ти, сестро моя, скоро не шубовснула стрімголов у воду.

— Це мої весняні підскоки, — відповіла Роня.

Бірк засміявся.

— Аякже, весняні підскоки! І ця стежечка ніби для них протоптана. Як ти гадаєш, хто її перший почав топтати?

— Мабуть, батько, — відповіла Роня. — Коли сидів у Ведмежій печері. Він любить лососину. Завжди любив її.

Роня замовкла. Вона не хотіла думати про те, що Матіс любить і чого не любить. Вона згадала свій сон, який також хотіла забути. Але думки вперто поверталися, мов набридливі мухи, й не хотіли відчепитися від неї. Та враз вона побачила лосося, що, полискуючи, кидався в мережі. То була велика рибина, її мало вистачити їм на кілька днів. Бірк був задоволений.

— Ну, з голоду ти не помреш, це я тобі обіцяю, сестро, — сказав він, витягаючи рибину з мережі.

— Поки не настане зима, — відповіла Роня.

Та до зими було ще далеко, навіщо думати про неї вже тепер? І набридливі, як мухи, думки про домівку Роня теж відганяла від себе.

Діти поверталися до печери, несучи на дрючку лосося і тягнучи за собою зламану вітром березу. Вони причепили її шкіряними линвами собі до пасків і скидалися на тяглових коней, що насилу спиналися стежкою нагору з навантаженим деревиною возом. З берези вони надумали зробити собі дерев'яні миски та інше начиння.

Бірк обрубав березовий стовбур від гілля. Та коли він обрубував його, сокира ковзнула і поранила йому ногу. На стежці лишалися криваві сліди, але Бірк цим не журився.

— Ет, нема про що балакати. Кров ітиме, поки втомиться.

— Не дуже так бадьорися, — сказала Роня. — Може нагодитися мандрівний ведмідь, принюхається до твого сліду й захоче поласувати такою смачною кров'ю.

Бірк засміявся.

— То я покажу йому кров зі списом у руках.

— Мати звичайно прикладала торф'яний мох, коли йшла кров, — задумливо мовила Роня. — Мабуть, мені треба насушити його, бо хтозна,"коли тобі знов заманеться рубнути себе сокирою по нозі.

І вона, не відкладаючи задуманого, принесла цілий оберемок моху й вистелила на сонце сушити. Коли Роня повернулася, Бірк пригостив її спеченим на жару лососем. І не тільки того разу. Вони ще довго робили те саме — їли лососину й заготовляли дерев'яні кружала на миски. То була не важка робота, вони вирізували кружала одне за одним, і жодне не розкололося. Скоро в них уже було п'ятеро чудових дерев'яних кружал, з яких треба було тільки видовбати миски. Бо якраз стільки мисок вони собі надумали зробити. Але вже третього дня Роня спитала:

— Бірку, що, по-твоєму, гірше? Печена лососина чи мозолі на пальцях?

Бірк не знав, що відповісти, бо те й те було однаково погане.

— Та я твердо знаю ось що. Нам треба було б мати хоч долото. Бо з самим ножем ми тільки намучимося.

Та іншого знаряддя в них не було, тому вони шкрябали, різали, поки, нарешті, вийшло щось схоже на миску.

— Більше я довіку не робитиму мисок, — сказав Бірк. — Зараз востаннє нагострю ножа. Давай його сюди.

— Ножа? — перепитала Роня. — Він же в тебе. Бірк похитав головою.

— Ні, ти ним стругала остання. Давай!

— У мене нема ножа, — відповіла Роня. — Не чуєш, що я кажу?

— То що ти з ним зробила?

Роня розсердилась.

— Що я з ним зробила? Це ти стругав ним останній.

— Не бреши, — сказав Бірк.

Вони замовкли й почали завзято шукати ножа. Шукали скрізь — у печері й на площинці перед нею. Тоді знов у печері і знов на площинці. Але ножа ніде не було.

Бірк холодно глянув на Роню.

— Хіба я не казав тобі, що без ножа не проживеш у лісі?

— То треба було його краще глядіти, — відповіла Роня. — Взагалі ти поганець, бо скидаєш вину на інших, коли сам зробиш якусь шкоду.

Бірк побілів із люті.

— Он що, ти знов своєї, дочко розбійника! Бачу, що ти така, як і була. І я повинен жити разом з тобою!

— Не повинен, Борчин розбійнику, — відповіла Роня. — Живи зі своїм ножем! Якщо знайдеш його. І взагалі йди до бісової матері!

Вона залишила Бірка в печері й побігла стежкою вниз. З люті в неї аж сльози бризнули з очей. Вона піде собі в ліс, щоб не бути з ним. І більше ніколи не побачить його, не перемовиться з ним жодним словом!

Бірк бачив, що вона й не думає повертатися. Це його ще дужче розсердило, і він гукнув їй навздогінці:

— Хай тебе заберуть літавиці! Ти з ними однієї породи!

Погляд його упав на мох, що лежав розстелений перед печерою. Це була Ронина безглузда забаганка, і з люті Бірк розкидав його ногою.

Під мохом лежав ніж. Бірк довго дивився на нього, потім узяв його в руки. Адже вони були перешукали весь мох. Як ніж міг там опинитися і з чиєї вини?

Принаймні Бірк знав, що мох опинився тут з Рониної вини. Вона взагалі лиха й дурна, з нею важко витримувати. А то б він побіг за нею і сказав, що ніж знайшовся. Та нехай собі сидить у лісі, поки переказиться і стане знов така, як усі люди.

Бірк заходився гострити ножа І гострив, аж поки лезо стало, мов бритва. Тоді потримав його в руці, відчуваючи, який він зручний. Гарний ніж, і вже ніде не зникає.

Зникла тільки його злість. Минула, поки він гострив ножа. Тепер він мав би бути вдоволений. Ніж знайшовся. Але Роні немає. Може, це тому щось так дивно щемить у нього в грудях?

"Живи зі своїм ножем!" Отак вона сказала. Бірк знову відчув злість. А де вона житиме? Йому, звичайно, байдуже, нехай товчеться і бігає, де хоче. Та коли вона зараз-таки не вернеться, то нехай нарікає на себе. Тоді Ведмежа печера буде безжально закрита для неї. Добре було б, якби вона про це знала. Але він не побіжить у ліс шукати її, щоб сказати,

що на неї чекає. Звичайно, потім вона повернеться, проситиметься назад, плакатиме, та він ось що скаже їй:

— Треба було вернутися раніше! А тепер уже запізно.

Бірк проказав ці слова вголос, щоб почути, як вони звучать, і затремтів — які жорстокі слова для тієї, що мала бути його сестрою! Але вона сама вибрала собі втечу. Він її не виганяв.

Чекаючи, Бірк трохи попоїв лососини. Ця риба дуже смачна, коли їси її перші три або чотири рази. Але тепер, десятого разу, кожен шматок виростав Біркові в роті, і його ніяк не можна було проковтнути.

Хоч це все-таки їжа. А що їсть та, яка блукає в лісі, що їсть Роня? Звичайно, там є зелене листя й корінці, якщо їй пощастить знайти їх. Та це не його клопіт. Хай собі блукає, поки геть виснажиться. Сама цього хоче. Бо й досі не приходить.

Години спливали, і Біркові було якось на диво порожньо без Роні. Він не міг ні до чого взятися, бо її не було поряд. А щем у грудях став ще дошкульніший.

Бірк побачив, як із річки здіймався туман. І згадав той давній випадок, коли він змагався за Роню з підземлянами. Після того він ніколи не заводив про це мови, тому Роня не знала, що її підземляни можуть легко звабити. Яка вона була тоді сердита на нього! Навіть укусила в щоку, ще й досі залишився невеличкий слід. Та однаково Роня подобалась йому. Авжеж, сподобалась відразу, як він побачив її. Але Роня про це не знала. Він їй про це ніколи не казав. А тепер уже запізно. Віднині він житиме в печері сам. Зі своїм ножем… Як вона могла сказати такі жорстокі слова? Він залюбки шпурнув би ножа в річку, аби тільки мі. цим повернути Роню. Так, навіть не задумався б.

Вечорами туман часто здіймається над річкою, в цьому немає нічого небезпечного. Та хто може бути певен, подумав Бірк, що сьогодні він не посуне й на ліс? Тоді з темної глибини можуть виринути підземляни. Хто ж захистить Роню від їхнього знадливого співу? Мабуть, це вже не його клопіт. Та його чи не його, тепер не час про це розмірковувати. Він мусить побігти до лісу, мусить знайти Роню.

Бірк бігав, поки геть засапався. Шукав Роню по всіх стежках і по всіх місцях, де вона могла бути. Гукав її так, що аж лякався свого голосу. Боявся, що приманить цікавих і жорстоких літавиць.

"Хай тебе візьмуть літавиці!" — гукнув він їй тоді навздогін, а тепер йому було соромно згадувати про це. Мабуть, літавиці таки взяли Роню, бо її ніде немає. Чи, може, вона пішла до Матісової фортеці? Може, тепер вона стоїть перед батьком навколішки і просить, благає дозволити їй залишитись удома і бути його дитиною. А Бірка вона ніколи не проситиме, не благатиме, щоб він прийняв її до Ведмежої печери. Вона сумувала за батьком, це було видно. Хоч не хотіла показувати цього Біркові. Тепер вона, звичайно, рада, що залишила Ведмежу печеру й того, хто мав бути її братом, і їй є чим виправдатись!

Дарма шукати далі. Бірк здався. Треба вертатися до печери й до своєї самоти, хоч яка вона гірка.

Весняний вечір був прекрасний, наче боже диво, але Бірк не помічав його. Він не сприймав вечірніх пахощів, не чув пташиного щебету, не бачив трави й квіток, відчував тільки, як у нього щеміло серце з горя.

Раптом до нього долинуло далеке іржання смертельно наляканого коня. Він кинувся на те іржання, і чим ближче підбігав, то воно ставало відчайдушніше. Та ось він побачив і самого коня на невеличкій галявині між ялинами. То була кобила, і з роздертих грудей у неї цебеніла кров. Видно було, що кобила злякалася Бірка, але не втекла, тільки заіржала ще жалісливіше, наче просила його допомогти їй у біді.

— Бідолашна, — сказав Бірк, — хто тебе так тяжко поранив?

Тієї миті він помітив Роню. Вона вибігла з-поміж ялин і помчала просто до нього. Обличчя в неї було мокре від сліз.

— Ти бачив ведмедя? — крикнула Роня. — Ох, Бірку, він спіймав її лошатко і вбив!

Роня плакала з розпачу, а Бірк відчував нестримну радість. Роня жива, її не вбив ведмідь, і ні Матіс, ні літавиці не відняли її від нього, як йому було не радіти!

Роня тим часом зупинилась біля кобили, побачила, як у неї з роздертих грудей тече кров, і враз почула в собі Ловісин голос. Вона вже знала, що треба робити.

Вона гукнула Біркові:

— Швидко принеси торф'яного моху, а то кобила зійде кров'ю!

— А як ти? Тобі не можна залишатися поблизу небезпечного мандрівного ведмедя.

— Біжи! — крикнула Роня. — Я повинна лишитися біля кобили, їй потрібна підтримка. І торф'яний мох! Швидше!

І Бірк щодуху помчав до печери. Поки його не було, Роня тримала кобилу за голову. Вона ласкаво, як тільки вміла, заспокоювала її, і кобила стояла спокійно, ніби розуміла мову дівчини. Вона вже не іржала, мабуть, не мала сили. Час від часу по її тілі хвилею пробігали дрижаки. Ведмідь заподіяв кобилі страшну рану. Бідолаха, вона намагалась захистити своє лошатко, проте його вбито. І, мабуть, кобила відчуває, як з її тіла поволі, крапля по краплі, витікає життя. Уже смеркло, скоро

настане ніч, може, кобила не побачить другого ранку, якщо Бірк не повернеться, поки не буде вже запізно.

Але Бірк повернувся. З цілим оберемком моху. Кращого видовиська Роня не бачила. Вона колись скаже про це Біркові, але не тепер. Тепер вона не має часу.

Діти приклали до рани віхоть моху й побачили, як швидко він просяк кров'ю. Вони наклали більше моху і міцно обв'язали навхрест груди кобилі своїми шкіряними линвами. Вона стояла спокійно й дала себе обв'язати, наче розуміла, що діти роблять. А з-за найближчої ялини визирнув товстогузик і не зрозумів, що вони роблять.

— Навіщо вони її перев'язують? — похмуро промурмотів він.

Роня і Бірк зраділи його появі, бо тепер вони знали, що ведмідь пішов геть. Ведмеді й вовки остерігаються дітей мороку. Ні товстогузики, ні поночівники, ні сірячки не бояться жодних хижаків. Самого їхнього духу досить, щоб ведмідь тихенько чкурнув у лісову гущавину.

— Лошатко було тут, — промимрив товстогузик. — А тепер його нема! Воно пропалю! Більше не стрибатиме!

— Ми й самі знаємо, — гірко мовила Роня.

Вони залишилися на ніч біля кобили. То була безсонна й холодна ніч, та це їх не журило. Вони сиділи поруч під густою ялиною і розмовляли про все, тільки не про свою сварку. Наче забули про неї. Роня почала розповідати, як на її очах ведмідь убив лоша, але замовкла. Надто їй було тяжко.

— Таке часто трапляється в Матісовому лісі, і в інших лісах також, — сказав Бірк.

Опівночі вони замінили мох, тоді на трохи поснули й прокинулися, коли вже почало світати.

— Дивися, кров більше не йде, — сказала Роня. — Мох сухий-сухісінький.

Вони подалися до печери. Кобилу вони повели з собою, її не можна було залишати саму. Їй було важко й боляче ступати, але вона радо йшла за дітьми.

— На гору вона й здорова не видряпалася б, — сказав Бірк. — Що нам із нею робити?

Недалеко від печери серед ялин і беріз була криничка, з якої діти брали воду. Вони повели кобилу туди.

— Пий, щоб знов набралася крові, — лагідно сказала Роня.

Кобила пила спрагло й довго. Потім Бірк прив'язав її до берези.

— Нехай постоїть тут, поки загоїться рана. Сюди не прийде жоден ведмідь, про це я вже подбаю.

Роня погладила кобилу.

— Не побивайся так, — сказала вона. — Другого літа ти знов матимеш лоша.

Раптом вона помітила, що з вим'я в кобили капає молоко.

— Це молоко мало пити лоша, — сказала вона. — А тепер, замість лошаті, віддай його нам.

Добре, що в них була дерев'яна миска. Роня принесла її з печери й надоїла повну молока. І кобилі стало легше, коли спорожнилося набрякле вим'я, і Бірк дуже зрадів, що є молоко.

— Ми маємо свійську худобину, — сказав він. — Треба її якось назвати. Яке, по-твоєму, ім'я личило б їй?

Роня довго не думала:

— Давай назвемо її Лія. Матіс, коли був хлопцем, мав кобилу, що так звалася.

Бірк погодився. Гарне ім'я для кобили. Для такої, що уникла смерті. Лія лишиться жива, тепер вони були певні. Вони нарвали їй трави, і кобила заходилася їсти на весь рот. Тоді вони відчули, що й самі голодні. Треба було йти додому, до печери, й чогось попоїсти. Але Лія стривожено повернула до них голову, коли вони рушили від неї.

— Не бійся, — заспокоїла її Роня. — Ми скоро повернемось. І дякуємо тобі за молоко.

Діти були раді-радісІнькі, що мають молоко, свіже, охолоджене водою з кринички. Вони сиділи на площинці перед печерою, їли хліб із молоком і дивилися, як сходить сонце й починається новий день.

— Шкода, що ніж загубився, — мовила Роня. Бірк витяг ножа й показав його Роні.

— Добре, що він знайшовся. Він лежав під мохом і тільки чекав, поки ми скінчимо сваритися й ображати одне одного.

Роня трохи помовчала, тоді сказала:

— Знаєш, про що я оце подумала? Що дуже легко без потреби все зіпсувати.

— Відтепер ми про це пам'ятатимемо, — мовив Бірк. — А знаєш, що я оце думаю? Думаю, що ти вартіша за тисячу ножів!

Роня глянула на нього й усміхнулася.

— Тепер ти дурний понад усяку міру!

Так часом Ловіса казала Матісові.

13

Минали дні, весна перейшла в літо, стало тепло. Тоді почалися дощі. Цілими днями й ночами з неба лилося, мов з відра, й ліс посвіжішав і зазеленів, як ніколи досі. А коли дощі скінчилися й засяяло сонце, ліс дихнув таким літнім теплом, що Роня запитала Бірка, як він гадає, чи в інших лісах на землі є стільки пахощів, як тут. Хлопець відповів, що немає ніде.

Рана в кобили давно загоїлася. Діти пустили її, і тепер вона ходила з табуном. Але молоко давала їм далі. Ввечері її табун опинявся поблизу печери, і щоразу Роня з Бірком підходили до лісу й гукали Лію. У відповідь кобила іржала, щоб діти знали, де саме її шукати, бо хотіла, щоб вони її видоїли.

Решта коней у табуні скоро також перестали боятися дітей. Часом вони з цікавості підходили й дивилися, як Лію доїли, адже більшої дивовижі вони ніколи не бачили. Громило й Скажений часто підступали так близько, що Лія щулила вуха й замахувалась на них. Але коники на те не зважали. Вони грайливо штовхали один одного, ставали дибки й підстрибували, бо були молоді й хотіли гратися. Тоді раптом чвалом кидалися навтіки й зникали серед дерев.

Та другого вечора з'являлися знов. Вони вже не сахалися, як до них говорили. Нарешті дали погладити себе. Роня й Бірк гладили їх за кожної нагоди, і коникам це начебто подобалося. А однаково в їхніх очах світилися лукаві іскорки, ніби вони думали собі: "Нас ви не обдурите!"

Аж ось одного вечора Роня мовила:

— Я сказала, що їздитиму верхи, й зараз поїду!

Тоді саме була Біркова черга доїти кобилу, і Громило зі Скаженим стояли біля нього й дивилися, що він робить.

— Ти чуєш, що я кажу?

Роня зверталася до Громила. Тоді враз схопила його за гриву і скочила йому на спину. Коник спробував скинути її, та виявилося, що це буде не так легко, як першого разу. Роня була готова до цього й знала, як їй триматися. Коник довго брикався, поки нарешті таки спекався її. Люто крикнувши, Роня полетіла сторч головою додолу. Вона підвелася, потовчена, проте ціла, потираючи обдерті лікті.

— Ти був Громилом і лишився ним, — сказала вона. — Але я ще тебе вкоськаю!

І не відступилася від свого слова. Кожного вечора, подоївши кобилу, діти намагалися навчити Громила й Скаженого кращих манер. Та до тих шаленців не приставала ніяка наука, і, добре нападавшись, Роня сказала:

— На моєму тілі вже немає жодного місця, на якому не було б синця і яке не боліло б. — Вона штовхнула коника в бік і додала — А все через тебе.

Та Громило спокійно. стояв і начебто був страшенно задоволений собою.

Роня дивилася, як Бірк змагався зі своїм коником. Скажений був такий самий дикий, як і Громило, але Бірк мав більше сили, ніж вона, і таки тримався в коня на спині. І справді протримався доти, доки Скажений стомився й перестав брикатись.

— Глянь, Роню! — гукнув Бірк. — Коник утихомирився!

Скажений тривожно заіржав, але й далі стояв на місці. Бірк почав плескати його й вихваляти, аж нарешті Роня не витерпіла:

— Як щиро казати, то він анітрохи не кращий за Громила, і ти це знаєш.

Її дратувало, що Бірк переміг Скаженого, а вона не вкоськала свого коника. А ще дужче дратувало, що найближчими вечорами Бірк залишав її доїти кобилу, а сам верхи на Скаженому кружляв навколо неї, поки вона сиділа навпочіпки під Лією. І тільки щоб показати, який він хвацький вершник.

— Чхати мені на синці, — нарешті заявила Роня. — Нехай-но я видою кобилу, то теж поїду!

І справді таки поїхала. Громило ходив поблизу, ні про що не здогадуючись, коли це раптом Роня опинилася в нього на спині. Коникові це не сподобалося, він помчав щодуху, намагаючись скинути її. Він був і наляканий, і обурений, бо переконався, що дівчина й далі сидить на ньому. Ні, Роня поклала собі, що цього разу втримається. Вона міцно вчепилася руками йому в гриву, стиснула коліна і все ще не падала. Тоді коник кинувся просто в гущавину. Ялинове й соснове гілля свистіло Роні повз вуха, Громило мчав, мов вітер, і вона злякано закричала:

— Рятуйте! Я полечу до бісової матері, рятуйте!

Але Громило геть знавіснів. Він так біг, ніби хотів луснути з натуги, і Роня кожної миті чекала, що впаде й скрутить собі в'язи.

Та враз за ними погнався Бірк на Скаженому. І цей коник виявився меткішим за Громила, він швидко догнав його, а далі й випередив. Тоді раптом Бірк зупинив його перед самим Громилом, який мчав за ними щодуху. Громилові довелося зненацька стати, і Роня з розгону зсунулась йому майже на і олову. Але вона міцно трималася за гриву і відразу знов сіла на своє місце. Громило стояв ошелешений, йому вже не хотілося бігти. З нього капала піна, він весь тремтів. Та Роня поплескала його, почала хвалити, що він так гарно біг, і це заспокоїло коника.

— Хоч насправді тебе треба було б відшмагати по писку, — сказала вона. — Бо це просто диво, що я й досі жива.

— А ще більше диво, що ми їдемо верхи, — сказав Бірк. — Бачиш, тепер ці поганці обидва нарешті збагнули, як їм треба поводитись і хто кого має слухатись.

Діти неквапом поїхали назад до кобили, взяли молоко й пустили Громила та Скаженого гуляти в лісі. А самі пішли додому, до своєї печери.

— Бірку, ти помітив, що Лія почала давати менше молока?

— Помітив. Мабуть, вона ходить уже з новим лошам, — відповів Бірк. — Скоро й зовсім перестане доїтися.

— Тоді нам знов доведеться пити саму воду, — сказала Роня. — Та й хліб у нас скоро скінчиться.

Борошно, яке Роня взяла з дому, скінчилося. Діти спекли останні коржі на розжарених каменях печі. В печері ще була одна хлібина, та скоро і її не стане. Вони знали, що не голодуватимуть, у лісі було повно озерець з рибою, птахів також водилося чимало. Тетерука чи готура завжди можна було спіймати в сильце, якщо притисне голод. Корінці й листя, яке годилося на їжу, Роня й так збирала, цього її навчила Ловіса. І вже доспіла малина, її багато червоніло там, де буря повалила ліс, а скоро надійде й пора чорниць.

— Ні, ми не голодуватимем, — сказала Роня, — але перший день без хліба й молока буде важкий.

І той день настав швидше, ніж вони сподівалися. Лія кожного вечора віддано іржала, коли діти гукали її, але видно було, що вона вже віддоювалась. Нарешті одного разу Роня видоїла всього лише кілька крапель молока. Лія вочевидь давала їм взнаки, що вже годі доїти її.

Тоді Роня обняла кобилу за голову й заглянула їй у вічі.

— Дякуємо, Ліє, за все! Гарно нам було з тобою. Другого літа в тебе знову знайдеться лошатко, правда? І молоко буде. Але його питиме твоя дитина, а не ми.

Роня приголубила кобилу. Їй хотілося вірити, що та розуміє її слова, тому вона сказала Біркові:

— Подякуй і ти Лії.

І Бірк теж подякував кобилі.

Того ясного літнього вечора діти довго пестили Лію, а коли залишили її, вона ще трохи пройшла за ними, неначе розуміла, що настав кінець незвичайній пригоді в її житті, зовсім не схожій на ті, які бувають у диких коней. Малі люди, з якими вона пережила ту

незвичайну пригоду, тепер ішли від неї, і вона ще хвилину постояла, дивлячись їм услід, аж поки діти зникли між деревами. Тоді вернулася до свого табуна.

Інколи Роня з Бірком бачили Лію вечорами, коли приходили кататися на своїх кониках, і якщо гукали її на ім'я, вона у відповідь іржала, але не відлучалася від табуна, щоб побути з ними. Вона була дикою кобилою і ніколи не стала б свійською.

Зате Громило і Скажений радо підбігали до дітей, тільки-но вони з'являлися. Тепер для них це була найкраща розвага — мчати наввипередки і своїми вершниками на спинах. Та й Роня з Бірком не могли натішитись довгою їздою вздовж і впоперек по лісі.

Та одного вечора за ними погналася літавиця. Коні схарапудились і перестали слухатися вершників. Роні й Біркові не лишалось нічого іншого, як зіскочити з них і пустити їх, — хай біжать, куди хочуть. Без вершників коні не мали чого боятися. Літавиці ненавиділи тільки людей, а не лісових тварин.

Але самі діти тепер опинилися в скруті. Охоплені страхом, вони кинулись в різні боки. Літавиця так не зможе спіймати їх обох зразу, а Роня з Бірком знали, що з дурості вона пробуватиме погнатися саме за обома. І в цьому був їхній порятунок. Поки літавиця гналася за Бірком, Роня встигла сховатися. Гірше було Біркові. Та коли розлючена літавиця відвернула погляд, шукаючи Роню, і на мить забула про хлопця, він швидко заліз під скелі й причаївся там, чекаючи, що вона кожної миті може його знайти.

Та в літавиць була така натура, що коли вони чогось не могли побачити, то воно переставало для них існувати. Тепер уже там не було жодної людської істоти, якій літавиця видерла б очі, тому вона полетіла в гори розповісти про не своїм жорстоким сестрам.

Бірк бачив, як літавиця зникла, а коли впевнився, що вона більше не вернеться, погукав Роню. Дівчина вилізла зі свого сховку під густою ялиною, і вони аж затанцювали з радощів, що врятувалися. Яке щастя, що жодного з них не роздерто чи не забрано в печери високо в горах, у довічний полон!

— У Матісовій фортеці такого страху не наберешся, — сказала Роня. — Та коли в тебе навколо лопотять крильми літавиці, хоч-не-хоч, а взнаєш, що таке страх.

Громила й Скаженого ніде не було видно, тому дітям довелося долати довгий шлях додому пішки.

— Та я ладен іти цілу ніч, аби тільки втекти від літавиць, — мовив Бірк.

І діти рушили лісом додому, тримаючись за руки. Вони без угаву розмовляли, радісні й схвильовані після пережитого страху. Почало смеркати, западав чудовий літній вечір, і діти говорили про те, як тут гарно, навіть коли є й літавиці. Як чудово жити на волі в лісі, вдень і вночі, під сонцем, під місяцем і зірками, серед тихого плину часу, милуватись весною, яка щойно скінчилася, літом, яке тепер тривало, і осінню, яка невдовзі мала настати.

— Але зима… — почала Роня й замовкла.

Діти бачили товстогузиків, поночівнників, сірячків, що хихотіли й мимрили щось навкруги, зацікавлено визираючи то з-за дерева, то з-за каменя.

— Ця темна сила живе собі в лісі і взимку, — мовила Роня.

І вона знов замовкла.

— Сестро моя, тепер же літо, — сказав Бірк.

— Так, літо, — погодилась Роня. — І це літо я берегтиму в своїй пам'яті, поки й житиму, — додала вона.

Бірк оглянув навколишній ліс, огорнений сутінком, і його опанував якийсь дивний настрій, Груди йому невідомо чому ніби здавив легенький смуток. Але ж навкруги сама лише краса літнього вечора й тиша, чого ж сумувати?

— Так, літо, — мовив він і глянув на Роню. — Літо, яке я пам'ятатиму довіку.

Нарешті вони добулися до Ведмежої печери. Ї побачили, що на площинці перед нею на них чекає Плескатий.

14

Плескатий був такий, яким Роня знала його завжди — з приплесканим носом, розкуйовдженим чубом і нечесаною бородою. Але тепер їй здалося, що кращого видива вона ніколи не бачила. Радісно крикнувши, вона кинулась до нього.

— Плескатий... це ти... невже ти... невже ти прийшов!

З радощів вона почала затинатися.

— Гарний звідси краєвид, — сказав Плескатий. — Видно і річку, й ліс.

Роня засміялася.

— Так, видно і річку, й ліс. Ти тому прийшов сюди?

— Ні. Ловіса прислала мене з хлібом, — відповів Плескатий.

Він розв'язав шкіряну торбу й витяг п'ять великих круглих хлібин.

Роня не втрималась і знов крикнула:

— Бірку, ти бачиш? Хліб! Нам принесли хліба!

Вона схопила хлібину, підняла її, понюхала, і в очах у неї виступили сльози,

— Материн хліб! Я вже й забула, що на світі є таке добро.

Роня почала відламувати великі шматки й запихати їх у рот. Вона хотіла дати хліба й Біркові, але він стояв збоку, потемнілий на виду, годі мовчки, не взявши в неї шматка, зайшов до печери.

— Так, Ловіса прикинула, що ви вже, мабуть, сидите без хліба, — пояснив Плескатий.

Роня жувала на весь рот, наче зроду не їла нічого смачнішого, і відчувала, що тужить за матір'ю. Вона знов не втрималась і запитала:

— Звідки Ловіса знає, що я у Ведмежій печері?

Плескатий пирхнув.

— Невже ти вважаєш, що твоя мати дурна? А де ж би ти ще була?

Він задумливо дивився на дівчину. Ось вона сидить перед ним, їхня Роня, їхня люба, гарненька Роня, і водно напихається хлібом, наче це єдине, чого їй бракувало в житті. Йому треба сказати, чого він прийшов,

сказати хитро, напучувала його Ловіса, тому він і боявся. Бо Плескатий був зовсім не хитрий.

— Роню, — почав він, — ти ще не скоро вернешся додому?

У печері щось заторохтіло. Там був хтось, усе чув і хотів, щоб Роня про це знала.

Але Роню тепер цікавив лише Плескатий. Скільки їй хотілося всього розпитати в нього, про що тільки їй не кортіло довідатись! Плескатий сидів поруч із нею, та коли Роня вирішила щось запитати, вона ніяк не змогла присилувати себе глянути на нього. Погляд її перебігав по річці й по лісі, і запитала вона так тихо, що Плескатий насилу розчув:

— Що тепер робиться в Матісовій фортеці?

І Плескатий відповів їй правду:

— Тепер у фортеці сумно. Вертайся додому, Роню!

Роня й далі дивилася на річку й ліс.

— Мати послала тебе, щоб ти сказав мені це?

Плескатий кивнув головою.

— Так! Без тебе нам тяжко, Роню. Всі чекають, коли ти повернешся.

Роня, дивлячись на річку й на ліс, тихо запитала:

— І батько? Він також чекає, щоб я повернулася додому?

Плескатий вилаявся:

— Сатанинське поріддя! Хтозна, що він думає і на кого чекає!

На якийсь час запала мовчанка. Тоді Роня запитала:

— Він коли-небудь згадує про мене?

Плескатий посовався. Саме тепер йому треба було повестися хитро, тому він змовчав.

— Кажи те, що є, — мовила Роня. — Він ніколи не згадує мого імені?

— Ні, не згадує, — неохоче признався Плескатий. — І ніхто не зважується згадати тебе при ньому.

Хай йому біс, він вибовкав те, про що Ловіса наказувала йому мовчати! Гарні тобі хитрощі! Він благально глянув на Роню.

— Але все буде добре, доню, аби ти тільки вернулася додому!

Роня похитала головою.

— Я ніколи не вернуся. Не вернуся, доки я не Матісова дитина. Можеш йому передати це так, щоб у Матісовій фортеці аж загриміло.

— Красно дякую, — сказав Плескатий. — Передати йому таке зважився б хіба що Лисий Пер.

До речі, Лисий Пер став зовсім нікчемний, розповів дівчині Плескатий. Та й чому б він мав бути дужий, коли у фортеці тепер немає життя? Матіс водно лається і бурчить, ніхто йому вже не може догодити, і розбій сходить нанівець. Ліс кишить охоронцями, Блазня вони спіймали й посадовили на хліб і воду в одній із старостиних в'язниць. Там сидять також двоє Борчиних розбійників, і староста,

кажуть, заприсягся, що протягом року всі розбійники з Матісового лісу будуть спіймані і зазнають заслуженої кари. Плескатий не мав уявлення, що це означало. Може, їх повісять?

— Він тепер ніколи не сміється? — запитала Роня.

Плескатий вражено глянув на неї.

— Хто? Староста?

— Ні, Матіс, — мовила Роня.

Плескатий побожився, що ніхто не чув Матісового сміху від того ранку, коли Роня в нього на очах перестрибнула Пекельну прірву.

Плескатому треба було вертатися, поки не стемніло. Добре було б завидна дійти додому. Але що він скаже Ловісі? І він почав знову:

— Роню, вертайся назад! Чуєш? Іди додому!

Роня похитала головою і відповіла:

— Передай вітання матері й подякуй їй за хліб.

Плескатий квапливо засунув руку в торбину.

— Світе мій, я ж забув віддати тобі сіль! Ото б перепало мені, якби я приніс її назад.

Роня взяла торбинку з сіллю.

— Моя мати думає про все! Знає, що потрібне в житті. Але як вона здогадалася, що в нас лишилося якихось кілька дрібок солі?

— Мабуть, правда, що мати відчуває, коли її дитині щось дуже потрібне, — сказав Плескатий.

— Тільки така мати, як моя, — мовила Роня.

Вона довго стояла й дивилася вслід Плескатому.

Дивилась, як той спритно ступав вузеньким виступом уздовж гірського узбіччя, і аж коли він зник, повернулася до печери.

— Он як, ти не пішла з ним до свого батька, — озвався Бірк.

Він уже лежав на своїй постелі з ялинових гілок. Роня не бачила Бірка в темряві, але почула його слова, і цього було досить, щоб розсердитись.

— У мене немає батька, — сказала вона. — І якщо ти не шануватимешся, то не буде й брата.

— Пробач мені, сестро., якщо я несправедливий до тебе, — мовив Бірк. — Але я знаю, що тобі часом спадає на думку.

— Так, — відповіла з темряви Роня. — Я часом думаю про те, що одинадцять зим уже прожила, а дванадцятої настане моя смерть. А мені б ще кортіло побути тут, на землі. Якщо ти можеш зрозуміти це!

— Не думай про зиму, — мовив Бірк. — Тепер літо.

І справді, було ще літо. З кожним днем розкішніше, ясніше й тепліше. Такого теплого літа діти ще не пам'ятали. Щодня у спеку вони купалися в холодній річці. Плавали й пірнали, мов двоє видренят, пускалися за течією, поки шум водоспаду Ненатлого ставав такий гучний, що Роня з Бірком відчували: він надто близько і плисти далі не

можна. В тому місці вся вода з річки спадала у глибоке провалля, і ніхто б не лишився живий, якби туди попав.

Діти знали, де починалася справжня небезпека.

— Тільки-но я помічаю, що з води витикається Ненатлий камінь, — казала Роня, — то знаю, що далі краще не плисти.

Ненатлим каменем звали велику скелю посеред річки недалеко від водоспаду. Для Роні й Бірка вона була застережним знаком. Попереджала, що треба негайно вертатися до берега. Та вернутися бувало не так легко. Потім, засапані й посинілі з холоду, вони лежали на камінні, грілися на сонці і з зацікавленням спостерігали за видрами, що без угаву пірнали й знов виринали біля берега.

Коли спека спадала й день хилився до вечора, вони йшли до лісу кататися. Громило і Скажений якийсь час трималися осторонь. Літавиця так їх налякала, що коники боялись і тих, хто сидів тоді в них на спині. Вони довго боязко тікали від Роні й Бірка. Але тепер коники те вже забули і йшли на поклик дітей, бо хотіли знов побігати наввипередки. Роня й Бірк пускали їх мчати, куди очі бачать, а як вони зганяли свій запал, довго неквапом їздили по лісі.

— Приємно їздити верхи такого теплого літнього вечора, — сказала Роня.

А сама думала: чому в лісі літо не триває весь час? І чому вона відчуває не саму лише радість?

Роня любила свій ліс і все, що в ньому було. Любила всі дерева, всі озерця й гатки, всі струмочки, повз які вони проїздили, всі зарослі мохом камені, всі малинові зарості і всі ті місця, де росли чорниці, любила всі квітки, всі тварини, всі пташки, то чому її часом поймав смуток і чому колись мала настати зима?

— Про що ти думаєш, сестро? — спитав Бірк.

— Думаю, що… під цим велетенським каменем живуть поночівники, — відповіла Роня. — Я бачила, як вони тут танцювали навесні. Поночівників і товстогузиків я люблю, а сірячків і літавиць ні, сам знаєш.

— Знаю. А хто їх любить? — мовив Бірк.

Тепер швидше починало смеркати. Білі ночі минули. Ввечері діти сиділи біля багаття й дивилися на бляклі зірки, що мерехтіли на небі. І коли морок густішав, над лісом зринало все більше й більше тих зірок, утворюючи цілі снопи й пасма. То все ще було літнє небо, але Роня знала, що ті зірки хотіли сказати: "Скоро настане осінь!"

— Еге ж, літавиць я ненавиджу, — сказала Роня. — А однаково дивно, що вони так довго не турбують нас. Мабуть, не знають, що ми живемо у Ведмежій печері.

— Це просто тому, що їхні печери розташовані в горах по той бік лісу, а не над річкою, — заперечив Бірк. — І, мабуть, сірячки тримали язика за зубами задля свого власного спокою, а то літавиці давно вже навідувались би до нас.

Роня здригнулася.

— Краще не говорімо про них, — мовила вона. — Бо ще приманимо їх собі на лихо.

Настала ніч, потім ранок, а тоді новий теплий день, і діти, як завжди, пішли купатися.

І ось з'явилися літавиці. Не одна чи дві, а багато, велика страшна зграя. Від них аж потемніло, так їх було багато. Вони ширяли над річкою, пронизливо верещали й вили:

— Го-го-го! Гарні людинки в річці! Зараз поллється кров, го-го-го!

— Пірнай, Роню! — крикнув Бірк.

Діти пірнули й попливли під водою, аж поки довелося вистромити голову й хапнути повітря, щоб не задихнутись. Побачивши, що небо чорне від хмари літавиць, вони зрозуміли, у яку безвихідь попали. Тепер їм не було де дітися від них.

І Літавиці подбають про те, щоб мені не треба було боятися зими, гірко подумала Роня, почувши їхній невгавний крик.

— Гарні людинки в річці! Зараз вони будуть роздерті, зараз поллється кров, го-го-го!

Проте літавиці не зразу нападали на свою жертву, а любили спершу полякати й помучити її. Звичайно, зараз вони почнуть роздирати і вбивати цих людинок, але майже так само приємно було літати навколо них, верещати й вити, чекаючи знаку головної літавиці: "Пора!" А головна літавиця, найзавзятіша і найжорстокіша з усіх, ширяла великими колами над річкою. Го-го-го, квапитись їй нема чого! Але чекайте, зараз вона перша запустить пазурі в котрусь із тих людинок, що бовтаються у воді. Чи їй почати з тієї чорноголової? Того з рудою головою не видно, та він теж зараз випірне, го-го-го, багато гострих пазурів чекають на нього, го-го-го!

Роня пірнула, потім знов випірнула й хапнула повітря. Вона пошукала очима Бірка, але його ніде не видно було, і Роня застогнала з розпачу. Де він, може, втонув? Чи залишив її саму з літавицями?

— Бірку! — злякано гукнула вона. — Бірку, де ти?

До неї шугнула літавиця, і Роня заплющила очі… Бірку, брате мій, як ти міг залишити мене саму в такій страшній біді?

— Го-го-го, — заверещала літавиця, — зараз поллється кров!

Але вона ще хотіла трохи почекати, лише коротку хвилину, а тоді… го-го-го! Літавиця почала описувати нове коло над річкою. Раптом Роня почула Бірків голос:

— Роню, гайда сюди, швидше!

Річкою пливла зламана вітром береза, ще з зеленим листям на гіллі, і Бірк міцно тримався за неї. Роня бачила тільки його руду голову над водою, але він був тут, не залишив її саму. Ох, як їй полегшало!

Хоч їй уже не треба поспішати, течія скоро принесе березу, і до нього можна буде досягти рукою. Роня пірнула, трішки пропливла під водою і опинилась недалеко від Бірка. Він подав руку й підтяг її до себе. Тепер вони, тримаючись за ту саму гілляку, були добре сховані під густим листям берези.

— Ох, Бірку, — відсапуючись, мовила Роня, — я думала, що ти втонув.

— Ще ні, — відповів Бірк, — Але скоро втону! Чуєш гук водоспаду?

І Роня почула навальний шум води, то був голос Ненатлого. У той вир тягла їх течія, Роня знала і бачила, що вони вже зовсім близько від водоспаду. Течія стала прудкіша, а шум гучніший. Дівчина відчула, як нестримно несе її річка. Скоро, скоро їх поглине вир, який затягає в себе людину тільки раз — уперше і востаннє.

Роня хотіла бути коло Бірка. Вона притулилася до нього і знала, що Бірк відчуває те саме: краще водоспад, ніж літавиці.

Бірк поклав їй руку на плече. Хоч що їх чекало, але вони разом, брат і сестра, тепер їх ніхто не розлучить.

А літавиці люто шугали над річкою. Де ділися людинки? Нора вже їх роздирати, чому їх немає?

По воді пливло тільки дерево з густою кроною, яке течія швидко несла вниз. Того, що ховалося під зеленим листям, літавиці не бачили, тому вони люто шугали навколо, шукаючи своїх жертв.

Тим часом Роня й Бірк відпливли вже далеко і більше не чули крику літавиць. Чули тільки шум, який дедалі гучнішав, і знали, що тепер водоспад зовсім близько.

— Сестро моя, — сказав Бірк.

Роня не почула голосу, але побачила по його губах, що він сказав. І хоч жодне з них не чуло ні слова, вони розмовляли. Про те, що конче треба було сказати, поки ще не пізно. Про те, як гарно когось любити так, що навіть не страшно найгіршого, саме про це вони говорили, хоч жодне з них не чуло ні слова.

Потім вони перестали говорити. Лише, заплющивши очі, трималися одне за одне.

Раптом ними так труснуло, що вони отямились. Береза напливла на Ненатлий камінь. Поштовхом її обернуло, вона змінила напрямок і, перше ніж її встигла знов захопити течія, пропливла чималу відстань до берега.

— Спробуймо, Роню! — крикнув Бірк.

Він відірвав її від берези, за яку вона трималася.

І вони відразу занурились у пінявий вир. Тепер їм треба було змагатися кожному окремо, боротися за життя з немилосердною течією, яка з усієї сили намагалася затягти їх у водоспад. Роня з Бірком бачили

тихе плесо біля берега, і воно було так близько. Близько, а проте ще дуже далеко.

Ненатлий таки переможе, подумала Роня. Вона вже не мала сили. Їй кортіло здатися, просто зануритись у воду, скоритися течії, що тягла її з собою, і зникнути у водоспаді.

Але попереду був Бірк. Він повернув голову й глянув на Роню. Він раз по раз оглядався на неї, і вона знов починала змагатися. Починала знов і знов, аж поки відчула, що більше не може.

Та на той час вона вже досягла тихого плеса, і Бірк потяг її за собою до берега. Потім і він знесилів.

— Але ми мусимо доплисти… ти мусиш доплисти, — задихаючись, проказував він.

І з смертельного розпачу вони таки вилізли на берег. Там, зігріті сонцем, вони вмент поснули, навіть не усвідомивши, що врятувалися.

До Ведмежої печери вони прийшли, коли сонце вже |заходило. І побачили, що на площинці сидить Ловіса й чекає на них.

15

— Доню моя, — сказала Ловіса, — в тебе мокрі коси. Ти ходила купатися?

Роня мовчки стояла й дивилася на матір. Ось вона сидить, прихилившись до каменя, міцна й надійна, як сама скеля. Роня з любов'ю дивилася на неї, а бажала, щоб вона прийшла була іншого разу. Коли завгодно, тільки не тепер! Тепер вона хотіла бути на самоті з Бірком. Здавалося, в неї і досі ще тремтіла душа після тієї страшної небезпечної пригоди, ніби вона могла заспокоїтися лише в розмові з ним

і лише з ним порадіти, що вони лишилися живі! Але перед нею сиділа Ловіса, її люба матуся, якої Роня так довго не бачила, і не можна, щоб вона відчула себе небажаною гостею.

Роня всміхнулася.

— Так, ми ходили купатися і трохи поплавали, Бірк і я.

Бірк! Роня помітила, як він простує до печери, і хотіла його затримати. Так не можна. Вона кинулась до нього й тихо запитала:

— Ти не підійдеш привітатися з моєю матір'ю?

Бірк глянув на неї.

— З непроханими гістьми не вітаються, цього мене навчила моя мати ще немовлям!

Роня спалахнула. Погано, коли на людину нападає така шалена лють і такий шалений відчай. Ось Бірк стоїть і міряє її крижаним поглядом, той самий Бірк, який щойно був для неї такий близький і з яким вона не боялася загинути у водоспаді. Тепер він її тяжко розчарував, став чужий. О, яким він здавався їй гидким через це, яку викликав у неї лють! І як добре подумати, то гидкий був не тільки Бірк. Усе було гидке, геть усе, що шматувало їй серце, аж воно ладне було вискочити з грудей. Бірк, і Ловіса, і Матіс, і літавиці, і Ведмежа печера, і ліс, і літо, і зима, і та Ундіса, що навчила Бірка таких дурниць, коли він був ще немовлям, і ті чортові літавиці… ні, стривай, їх вона вже рахувала! Хоч є й крім них щось таке гидке, що їй хотілося завити, вона цієї хвилини забула, що саме, але завити хотілося так, щоб аж гори потріскали!

Ні, Роня не завила. Тільки засичала навздогін Біркові, перше ніж він устиг сховатися в печері:

— Шкода, що мати хоч трохи не навчила тебе чемності. Поки ще могла навчити.

Роня вернулася до матері й почала виправдуватись. Мовляв, Бірк стомився. Тоді замовкла, сіла біля матері на камінь, сховала обличчя в неї на колінах і заплакала, не так, що гори потріскали, а так тихо, що її плачу ніхто не почув.

— Ти знаєш, чого я прийшла? — запитала Ловіса, і Роня промурмотіла крізь плач:

— Не тому, щоб дати мені хліба?

— Ні, хліб ти матимеш, коли вернешся додому, — мовила мати, гладячи її по голові.

Роня схлипнула.

— Додому я ніколи не вернуся. — Так, скінчиться тим, що Матіс кинеться в річку, — спокійно мовила Ловіса.

Роня підвела голову.

— Він хоче кинутися в річку через мене? Таж він навіть імені мого не вимовляє!

— Не вимовляє, коли не спить, — відповіла Ловіса. — Але кожної ночі він плаче вві сні й кличе тебе.

— Звідки ви знаєте? — запитала Роня. — Він повернувся до кам'яної зали? Не ночує вже в Лисого Пера?

— Ні, — відповіла Ловіса. — Лисий Пер не міг більше витримати з ним. І мені тяжко. Та треба ж, щоб біля нього хтось був, коли його спіткало найтяжче лихо в житті.

Мати замовкла й довго не озивалася. Нарешті сказала:

— Знаєш, Роню, важко дивитися, як хтось терпить такі нелюдські муки.

Роня відчувала, як у неї проривається плач, такий плач, що від нього тріскають гори. Але вона зціпила зуби й тихо запитала:

— А коли б ви, мамо, були дитиною і мали батька, який так відкинувся від вас, що не хоче навіть згадувати вашого імені, то вернулися б до нього? Якби він сам не прийшов і не попросив вас?

Ловіса хвилину подумала.

— Ні, не вернулася б. Він повинен сам прийти й попросити тебе.

— А Матіс цього нізащо не зробить! — сказала Роня.

Вона сховала голову в материних колінах і намочила її грубу вовняну спідницю своїми тихими слізьми. Стемніло, запав вечір, найтяжчі хвилини минули.

— Іди лягай, Роню, — мовила Ловіса. — Я посиджу й подрімаю тут, а як засвітає, піду додому.

— Я хочу поспати у вас на колінах, — мовила Роня. — А ви заспівайте мені "Пісню лісовиків".

Вона згадала, як сама пробувала співати цю пісню Біркові. Але їй скоро набридло, і надалі вона теж не часто співатиме йому, це вже Роня знала напевне.

Проте мати заспівала їй "Пісню лісовиків", і світ знов став такий, як повинен бути. Роню огорнув глибокий дитинний спокій, і, притуливши голову до материних колін, вона заснула під зоряним небом, а як прокинулася, був уже ясний день.

Мати пішла додому. Але свій сірий шаль не взяла з собою, а обкутала ним дочку. Роня, прокинувшись, відчула його тепло, вдихнула в себе його запах. Наче сама Ловіса була біля неї, подумала Роня, а ще він трохи нагадував їй запах зайченяти, яке вона колись мала.

Біля багаття сидів зіщулений Бірк, схиливши на руки голову. Рудий чуб спадав донизу, затуляючи йому обличчя. Бірк здавався таким безнадійно самітним, що в Роні стислося серце. Вона забула про все і, тягнучи за собою шаль, підійшла до нього. Проте йшла вона нерішуче. Може, Бірк не хоче, щоб його турбували.

Та нарешті зважилась запитати:

— Що таке, Бірку?

Він підвів голову й усміхнувся.

— Я сиджу й сумую, сестро.

— Чого? — запитала Роня.

— Сумую, що ти моя сестра тілом і душею тільки тоді, як тебе кличе водоспад Ненатлий. А не тоді, як тебе кличе батько через своїх посланців. Тому я почуваю себе так, як пастухів пес, і через це теж журюся, коли хочеш знати.

А хто не журиться, подумала Роня. Хіба вона не журиться, що хтось не може помиритись?

— Але, як щиро казати, я не можу дорікати тобі за це, — повів далі Бірк. — Я знаю, що так має бути.

Роня несміливо глянула на нього.

— Ти однаково хочеш бути моїм братом?

— Так, це головне, — відповів Бірк. — Я твій відданий брат навіки, ти й сама знаєш! А тепер ти ще й дізнаєшся, чому я хочу, щоб цього літа нас не турбували ніякі посланці з Матісової фортеці, і чому я не люблю згадувати про зиму.

І справді, Роня страх як хотіла дізнатися про це. Її дивувало, що Бірк не боїться зими. "Тепер літо, сестро", — казав він так спокійно, наче зима ніколи й не могла настати.

— Ми з тобою маємо тільки літо, — сказав Бірк. — А в мене виходить так, що я не дуже тремчу за своє життя, коли тебе немає зі мною. А як настане зима, тебе не буде Ти повернешся до Матісової фортеці.

— А ти? — запитала Роня. — Де ти будеш?

— Тут, — відповів Бірк. — Звичайно, я міг би піти й попроситися назад до Борчиної твердині, мене б напевне не прогнали. Але нащо? Тебе я однаково втрачу. Не зможу бачити. Тому я краще залишуся у Ведмежій печері.

— І замерзнеш, — сказала Роня.

Бірк засміявся.

— Може, замерзну, а може, й ні! Я розраховую на те, що ти часом приїздитимеш на лижах і привозитимеш мені хліба й солі. І прихопиш моє вовче хутро, якщо тобі пощастить узяти його з Борчиної твердині.

Роня похитала головою.

— Коли зима буде така, як торік, то не дуже наїздишся. Я не зможу пробитися крізь Вовчу пастку. І якщо такої зими ти залишишся у Ведмежій печері, тобі буде клямка, Бірку Боркасоне!

— То нехай буде, — відповів Бірк. — Але тепер літо, сестро моя!

Роня поважно глянула на нього.

— Літо чи зима… Хто тобі сказав, що я повернуся до Матісової фортеці?

— Я, — відповів Бірк. — І я тебе туди відведу. Я збираюся замерзати сам, якщо до того дійдеться. Але тепер літо, я вже казав!

Літо не тривало вічно, це знали і Бірк, і Роня. Проте вони почали тепер жити так, ніби йому ніколи не буде кінця, і відганяли від себе гіркі думки про зиму. Вони хотіли використати кожну годину від світанку до смерку і навіть ніч, щоб натішитися літом. Нехай собі дні настають і минають. Роня з Бірком жили, зачаровані літом, і відганяли від себе сум. У них було ще трохи часу.

— І той час ніщо не повинне псувати нам, — сказав Бірк.

Роня погоджувалася з ним.

— Я всотую в себе літо, як дика бджола всотує мед, — казала вона. — Складаю по крихті у велику грудку, щоб живитися ним, коли… коли

літо вже мине. Знаєш, що в тій грудці буде? — Роня перерахувала Біркові:— Там змішаються в одну купу схід сонця і кущі чорниці, вкриті ягодами, і ластовиння на твоїх руках, і місячне сяйво вечорами над річкою, і всіяне зірками нічне небо, і ліс, і літня спека, коли сонце нагріває сосни, і дрібний вечірній дощик, і і туманець, і білки, і лиси, і зайці, і лосі, і всі дикі коні, яких ми знаємо, і наше плавання, і їзда верхи… Бачиш, це буде не грудка, а ціла паляниця з усього, що. є влітку.

— Ти гарно замішуєш літню паляницю, — мовив Бірк. — Замішуй її далі.

З ранку до ночі Роня з Бірком були у своєму лісі. Ловили рибу, полювали на те, чим доводилось харчуватися, але з рештою дичини жили в злагоді. Вони вибиралися в довгі мандрівки, спостерігали птахів і тварин, видиралися на вершини гір і на дерева, плавали в озерцях, де їх не могли потривожити літавиці, — а літо тим часом минало.

Повітря ставало прозоріше й холодніше. Випали дві холодні ночі, зненацька на одній березі внизу над річкою пожовтіла верхівка. Діти помітили її, коли сиділи рано-вранці біля багаття, але нічого не сказали.

Знов минали дні, повітря все прозорішало, краєвид ставав чіткіший. Тепер зелений ліс чітко видно було за багато миль, але так само видно було то тут, то там серед зелені жовті й червоні плями. Потім ціле узбіччя над річкою запалахкотіло жовтими й червоними барвами. Роня з Бірком сиділи біля багаття, бачили, який гарний став ліс, але нічого про це не казали.

Над річкою почав частіше здійматися туман. А якось увечері, коли їм треба було йти по воду, він огорнув і ліс. Вони раптом опинилися в густій мряці. Бірк поставив додолу відро й міцно схопив Роню за руку.

— Чого ти? — запитала вона. — Злякався туману? Думаєш, ми не втрапимо до печери?

Бірк не сказав їй, чого він боявся. Але почав прислухатися. І раптом ген із лісу долинув добре знайомий йому журливий спів.

Роня також мовчки слухала.

— Чуєш? Це співають підземляни! Нарешті я їх почула.

— Хіба ти їх ніколи не чула? — запитав Бірк.

— Ні, не чула, — відповіла Роня. — Ти знаєш, що вони зваблюють нас під землю?

— Знаю, — сказав Бірк. — Тебе тягне піти до них?

І Роня засміялася.

— Я ж не збожеволіла! Та Лисий Пер каже...

Вона замовкла.

— Що Лисий Пер каже? — запитав Бірк.

— Ет, нічого, — відмахнулася Роня.

Але поки вони стояли, чекаючи, щоб туман порідшав і можна було вертатися додому, Роні не сходило з думки те, що казав Лисий Пер:

"Коли підземляни з'являються в лісі й починають співати, не означає, що настала осінь. А потім настане й зима, ох-ох-ох!"

16

Лисий Пер казав правду. Коли підземляни виходять у ліс зі своїм журливим співом, то це вже осінь. Навіть якщо Бірк і Роня не хотіли визнати цього. Літо поволі вмирало. Почалися такі вперті й гнітючі осінні дощі, що навіть Роня не витримувала, хоч загалом любила дощову погоду.

Вони цілими днями сиділи в печері і слухали ненастанне порощання на площинці перед нею. В такі дні не можна було підтримувати багаття, і діти так мерзли, що врешті їм доводилось виходити й грітися, бігаючи по лісі. Їм ставало тепліше, але вони тоді були геть мокрі. Повернувшись до печери, вони скидали мокру одежу, загорталися в шкіряні укривала й сиділи так, шукаючи поглядом бодай латки чистого неба. Та крізь війстя печери вони бачили тільки суцільну запону дощу.

— У нас дощове літо, — казав Бірк. — Але буде ще й краще!

І нарешті дощ скінчився. Натомість повіяли такі вітри, що в лісі аж гуло. Буря вивертала сосни та ялини з корінням і зривала з берез листя. Зникло жовте сяйво в лісі, і голі дерева на кручах уздовж

І річки вгиналися під натиском вітру, що намагався повалити їх.

— У нас вітряне літо, — казав Бірк. — Але буде ще й краще!

Краще не було. Стало гірше. Почався холод і з кожним днем дужчав. Тепер уже важко було відганяти від себе думки про зиму, принаймні Роня відігнати їх не могла. Вночі їй снилася зима. Однієї ночі приснилося, що Бірк лежав, присипаний снігом, з побілілим обличчям і вкритим інієм чубом. Вона прокинулася від власного крику. Був уже ранок, і Бірк саме розпалював багаття. Вона кинулась до хлопця, і їй полегшало, коли вона побачила, що чуб у нього рудий, як завжди, й не вкритий інієм. Проте ліс по другий бік річки вперше був білий від паморозі. — У нас морозяне

літо, — посміхнувся Бірк. Роня невдоволено поглянула на нього. Як він може бути такий спокійний? Як може так легковажно говорити? Невже він нічого не розуміє? Невже зовсім не дбає про своє нещасне життя? Роня знала, що в Матісовій фортеці можна було нічого не боятися, але тепер у її серце почав закрадатися страх. Що з ними буде, коли настане зима?

— Ти невесела, сестро? — сказав Бірк. — Тобі вже пора йти звідси і грітися біля іншого вогнища.

Роня вернулася до печери і знов лягла. Біля іншого вогнища! Наче в неї є інше вогнище, до якого вона могла б піти! Він мав на думці вогнище вдома, в кам'яній залі. Звичайно, Роня й так тужила за ним на цьому скаженому, крижаному холоді. Ох, як їй хотілось нагрітися ще хоч раз у житті! Але піти до Матісової фортеці Роня не могла, якщо вона не Матісова дитина. Домашнє вогнище ніколи вже не грітиме її, це вона знала напевне. Та що вже буде, те й буде. Нащо журитися, коли ніяка жура не допоможе!

Роня побачила, що відро порожнє. Треба йти до кринички по воду.

— Я зараз прийду, тільки-но розгориться багаття! — гукнув їй навздогін Бірк.

Нести воду нагору було важко, діти ходили по неї вдвох.

Роня рушила вниз вузенькою стежкою вздовж стрімкого узбіччя. Йти треба було обережно, щоб не полетіти сторчака з гори. Спустившись у долину, вона побігла лісом між березами й ялинами до галявинки, де була криничка. Але, не добігши до неї, враз зупинилася. На камені біля кринички хтось сидів! Сидів не хто інший, як Матіс. Роня відразу впізнала його чорну кучеряву голову. Серце в неї затремтіло, і з очей бризнули сльози. Вона стояла між березами й тихо плакала. Потім побачила, що й Матіс плакав. Так самісінько, як вона колись бачила ввi

сні, — сидів самотою в лісі й плакав з журби. Він ще не помітив Роні. Та ось він підвів погляд і побачив її. Тоді затулив руками очі, ховаючи свої сльози, так якось безпорадно й розпачливо, що Роня не витримала. Зойкнувши, вона кинулась до нього і впала в його обійми.

— Дитино моя, — прошепотів Матіс. — Дитино моя! — Потім додав уже вголос — Я знайшов свою дитину!

Роня захлипала йому в бороду і тихо запитала:

— Я тепер знов ваша дитина, тату? Я справді знов ваша дитина?

І Матіс, плачучи, відповів:

— Так, як завжди була, Роню! Ти моя дитина, за якою я плакав цілими днями й ночами. О господи, як я намучився!

Матіс відхилив Роню від себе, щоб заглянути їй в обличчя, і покірно запитав:

— Ловіса правду казала, що ти вернешся додому тільки тоді, як я тебе попрошу?

Роня мовчала. І тієї миті помітила Бірка. Він стояв і між березами, білий, мов полотно, сумний-сумний на виду і з сумними очима. Не можна бути таким нещасним — Бірку, брате мій, що ти думаєш, коли в тебе такий вигляд?

— Це правда, Роню, що ти тепер підеш зі мною додому? — знов запитав Матіс.

Роня мовчала й дивилася на Бірка — Бірку, брате мій, ти пам'ятаєш водоспад Ненатлий?

— Збирайся, Роню, зараз підемо, — сказав Матіс.

І Бірк, що стояв між березами, також знав, що вже пора. Пора прощатися і, подякувавши, віддати Роню Матісові. Так має бути, він сам цього бажав. Він давно знав, що ця хвилина настане. То чого ж йому тепер так тяжко? — Роню, ти не розумієш, як може бути тяжко на душі, але швидше кінчай. Іди вже!

— Хоч я ще не попросив тебе, — повів далі Матіс. — То я прошу тепер. Щиро прошу тебе, Роню, повертайся додому!

Тяжчої хвилини в мене зроду не було, думала Роня. Вона повинна була сказати те, що вб'є Матіса. Знала, що вб'є його своїми словами, а інакше не могла. Вона повинна була сказати, що залишиться з Бірком, що не може кинути його самого, щоб він замерз у зимовому лісі. — Бірку, брате мій, хіба ти не знаєш, що нас ніхто не розлучить, ні живих, ні мертвих!

Аж тепер Матіс помітив хлопця і тяжко зітхнув. Та потім гукнув йому:

— Ходи сюди, Бірку Боркасоне! Я хочу тобі щось сказати.

Бірк неохоче підійшов, та лише стільки, скільки було необхідно. Він зухвало глянув на Матіса й запитав:

— Що ви хотіли?

— Як казати правду, то нам'яти тобі вуха, — відповів Матіс. — Але не намну. Натомість я дуже прошу тебе, ходи зі мною до Матісової фортеці. Не тому, що я тебе люблю, принаймні не тому! Але моя дочка, як я зрозумів, прихилилась до тебе, і, може, й я зумію прихилитись. Цього літа я мав час багато про що подумати.

Коли Роня збагнула, що означали батькові слова, в її серці щось ніби задзюрчало. Вона відчула, як щось там розтануло. Якась неприємна крижана грудка, яку вона носила в собі останнім часом. Як легко батько кількома словами обернув ту грудку у весняний струмок! Як могло статися таке диво, що їй не треба вже вибирати між Бірком і батьком? Між двома людьми, яких вона любила? Тепер їй не доведеться котрогось утрачати! Сповнена радості, любові і вдячності, вона глянула на Матіса. І на Бірка. Й помітила, що хлопець зовсім не радий. Він дивився спантеличено й підозріло, і Роня злякалася. Як можна бути таким упертим і нерозважним! Подумати тільки, не хоче зрозуміти, що йому ж так краще! Ще візьме й відмовиться піти з ними!

— Тату, — мовила вона, — мені треба поговорити з Бірком наодинці!

— Навіщо? — запитав батько. — Ну добре, говори, а я тим часом піду й гляну на свою колишню печеру. Але швидше домовляйтеся, нам треба йти додому!

— Нам треба йти додому, — глузливо перекривив його Бірк, коли Матіс зник у печері. — До котрого? Він гадає, що я стану за попихача в Матісових розбійників? Ніколи в світі!

— За попихача? Який ти дурний! — мовила Роня, відчуваючи, як у ній підіймається злість. — По-твоєму, краще замерзнути у Ведмежій печері?

Бірк, помовчавши, відповів:

— Так, по-моєму, краще.

Роню охопив розпач.

— Життя треба берегти, розумієш? Кожному! А коли ти залишишся на зиму у Ведмежій печері, ти важиш своїм життям! І моїм також!

— Що ти плещеш? — сказав Бірк. — Чого це я важу твоїм життям?

З відчаю й люті Роня підвищила голос:

— А того, що я залишуся з тобою, йолопе! Хочеш ти чи ні!

Бірк довго мовчки дивився на неї. Тоді запитав:

— Ти знаєш, що кажеш, Роню?

— Знаю! — крикнула Роня. — Що ніхто не розлучить нас! І ти також знаєш, бараняча голово!

На обличчі в Бірка засяяла ясна усмішка, а він ставав гарний, коли всміхався.

— Я не хочу важити твоїм життям, сестро моя! Цього вже я б ніколи не зробив. Я піду з тобою, куди ти бажаєш, навіть якщо мені доведеться жити з Матісовими розбійниками, поки я й задихнуся від їхнього смороду!

Діти затоптали багаття й зібрали свої речі. Їм було нелегко залишати Ведмежу печеру. Але Роня пошепки, щоб не почув батько й не тривожився за неї наперед, сказала Біркові:

— Навесні ми знов переберемося сюди!

— Так, бо тепер ми залишимось живі, — мовив Бірк, і видно було, що він радий цьому.

Матіс також був радий. Він ішов лісом попереду дітей і так співав, що дикі коні злякано кинулися в хащі. Всі, крім Громила й Скаженого. Ці

двоє спокійно стояли, чекаючи, що зараз діти сядуть на них і вони наввипередки помчать лісом.

— Сьогодні не сядемо на вас, — мовила Роня й погладила свого коника. — Але, може, завтра. А може, будемо їздити цілу зиму, якщо не нападає багато снігу.

Бірк теж поплескав свого коня.

— Так, ми повернемось до вас. Аби тільки з вами нічого не сталося.

Діти побачили, що в коней уже погустішала шерсть, скоро вони стануть зовсім кошлаті, щоб не так було холодно взимку. Громило й Скажений теж повинні дожити до весни.

Тим часом Матіс уже встиг пройти добрі гони, і треба було доганяти його.

Незабаром вони досягли Вовчої пастки. Там Бірк зупинився.

— Матісе, — сказав він, — я спершу хочу зайти до Борчиної твердині, поглянути, як живуть мої батьки. Але я буду вам дуже вдячний, якщо ви дозволите мені приходити до вас і зустрічатися з Ронею скільки я захочу.

— Гаразд, приходь, — відповів Матіс. — Для мене то буде не велика втіха, але приходь. — Він засміявся й додав — Знаєте, що каже Лисий Пер? Той йолоп гадає, що староста зі своїми людьми таки здолають нас, якщо ми не будемо пильні. Тому найрозумніше було б, каже він, Матісовим і Борчиним розбійникам об'єднатися. Більшої дурниці той старий бовдур не міг вигадати! — Матіс співчутливо глянув на Бірка. — Шкода, що твій батько такий поганець, а то можна було б і подумати про це.

— Поганцем можете бути тільки ви, — лагідно сказав Бірк, і Матіс схвально усміхнувся.

Бірк подав Роні руку. Вони завжди прощалися тут, біля Вовчої пастки.

— Ми будем бачитись, дочко розбійника! Щодня будем бачитись, і ти знаєш це, сестро моя.

Роня кивнула головою.

— Щодня, Бірку Боркасоне.

Коли Матіс і Роня зайшли до кам'яної зали, там запала тиша. Ніхто не зважувався виявити свою радість, давно минув той час, коли ватажок дозволяв будь-які радощі у фортеці. Тільки Лисий Пер високо, як на свій вік, підстрибнув з утіхи й не дуже гучно пукнув. Але це його не збентежило.

— Треба ж зустріти людину бодай якимось салютом, коли вона вертається додому, — сказав він.

На ці слова Матіс зареготав на цілу залу. Він реготав так довго, що в розбійників зі зворушення аж сльози виступили на очах. Це вперше після того злощасного ранку біля Пекельної прірви вони почули Матісів сміх. І вони всі як один приєдналися до свого ватажка. Вони аж качалися, так реготали, і Роня разом з ними.

Та ось прийшла з кошари Ловіса, і вони замовкли. Не годилося реготати, коли тобі випало бачити, як мати зустрічає свою втрачену і щойно віднайдену дитину. Щиросердих розбійників ця сцена також зворушила до сліз.

— Мамо, ви дістанете для мене свою велику балію? — запитала Роня.

Ловіса кивнула головою.

— Так, я вже її наготувала і грію воду.

— Я так і думала, — мовила Роня. — Ви така мати, що про все заздалегідь подбаєте. А бруднішої за мене дитини ви зроду не бачили.

— Ні, не бачила, — погодилась Ловіса.

Роня лежала у своїй постелі, наїдена, вимита й тепла. Вона повечеряла материним хлібом і молоком, тоді Ловіса вишарувала її в балії так, що в неї аж шкіра запашіла. Тепер дівчина лежала у своїй давній постелі й дивилася крізь завіски, як на вогнищі поволі догоряють дрова. Все було таке, як і мало бути. Ловіса проспівала для неї і для Матіса "Пісню лісовиків". Пора було спати. Роня й була вже сонна, хоч у голові в неї ще снувалися думки.

У Ведмежій печері тепер зовсім холодно, думала вона. А тут я нагрілася аж до кінчиків пальців. Хіба не дивно, що для щастя треба так мало! Потім Роня згадала Бірка. Цікаво, що він там робить у Борчиній твердині, чи також нагрівся аж до кінчиків пальців, подумала ще вона, хоч її очі вже зовсім злипалися. Я завтра запитаю його.

У кам'яній залі панувала тиша. Раптом її порушив стривожений Матісів голос:

— Роню!

— Що? — майже крізь сон промурмотіла вона.

— Нічого, я тільки хотів почути, що ти справді тут, — відповів Матіс.

— Певне, що тут, — промурмотіла Роня.

І нарешті заснула.

17

Ліс, що його Роня так любила — і осінній чи зимовий також, — тепер знов став її приятелем, як і був завжди. Останнім часом у Ведмежій печері він здавався їй грізним і ворожим. А тепер вона гасала з Бірком по вкритому памороззю лісі й відчувала тільки радість. Роня пояснила Біркові:

— Коли знаєш, що нагрієшся до кінчиків пальців, як повернешся додому, то можна сидіти в лісі за будь-якої погоди. А не тоді, як повернешся з лісу в печеру і тремтиш у ній з холоду.

І Бірк, який намірявся зимувати у Ведмежій печері, теж був тепер щасливий, що міг грітися біля вогнища вдома, у Борчиній твердині.

Він повинен був жити там, Бірк розумів це, і Роня також. А то у фортеці на Матісовій горі розгорілася б ще більша ворожнеча.

— І ти знаєш, батько з матір'ю страшенно зраділи, коли я прийшов, — сказав він. — Я б ніколи не повірив, що вони так люблять мене.

— Авжеж, ти повинен жити з ними, — мовила Роня. — Але тільки до весни.

Для Матіса теж було краще, що Бірк пішов до своїх батьків.

— Звичайно, те щеня може приходити сюди, коли захоче, — сказав він Ловісі. — Я ж запрошував його взагалі жити в нас. Але та година, коли я не бачитиму його рудої голови, буде для мене відпочинком!

Життя в Матісовій фортеці йшло своєю колією. У кам'яній залі було весело, розбійники співали й танцювали, і гучний Матісів сміх лунав там, Як колись.

Проте успіхи в розбійників були не такі, як колись. Боротьба зі сторожею ставала дедалі запекліша. Матіс переконався, що староста справді заповзявсь на нього. Він пояснив Роні, чому саме.

— Тільки тому, що однієї темної ночі ми визволили Блазнія з тієї гидотної в'язниці, де він сидів. А при цій нагоді ще й двох Борчиних розбійників.

— Плескатий казав мені, що Блазнія мали повісити, — мовила Роня.

— Моїх розбійників не вішають, — відповів Матіс. — А тепер я довів старості, що їх не можна й замикати до в'язниці.

Лисий Пер, що чув ці слова, задумливо похитав головою.

— Тому тепер у лісі й охоронців, як мух. І староста кінець кінцем переможе, Матісе, скільки я маю втовкмачувати це тобі в голову!

І старий знов завів своєї, мовляв, Матіс повинен помиритися з Боркою, поки не пізно. Одна сильна розбійницька ватага, може, й зуміла б водити за ніс старосту та його охоронців, але не дві слабкі, які більшість часу гають на те, щоб підстерігати одна одну і битися за здобич, мов вовки за шмат м'яса.

Такого Матіс не любив слухати. Досить того, що й сам він часом думав про це.

— Ти, старий, так балакаєш, ніби щось тямиш у цьому, — сказав Матіс. — Крихта правди у твоїх словах є. Але хто буде, по-твоєму, ватажком? — Він глузливо засміявся. — Борка, га? Таж я, Матіс, —

найспритніший і найдужчий ватажок на всі гори й ліси і думаю і надалі ним залишитись. Я не певен, що той нікчемний Борка розуміє це.

— То ти йому доведи, що ти спритніший і дужчий, — сказав Лисий Пер. — Ти неодмінно виграєш двобій із ним, упертий бугаю!

Це була та хитрість, до якої Лисий Пер додумався, коли сидів самотою вдома. Двобій, що покаже Борці його місце, навчить його розважності. Потім у Матісовій фортеці буде одна ватага, яка спільними зусиллями заманюватиме охоронців на хибні сліди, аж поки їм остогидне гонитва за розбійниками і вони дадуть їм спокій. Хіба це був не мудрий задум?

— Я вважаю, що наймудріше було б кинути розбій, — сказала Роня. — Мені так завжди здавалося.

Лисий Пер усміхнувся до неї беззубим ротом.

— І ти завжди мала слушність, Роню! Ти розумна дівчина. Але я надто старий і не маю сили вдовбати цю думку в Матісову макітру.

Матіс сердито глянув на нього.

— І це кажеш ти, що був таким хвацьким розбійником ще за часів мого батька, та й за моєї пам'яті? Скінчити розбій? Аз чого ж ми, по-твоєму, житимем?

— Ти ніколи не помічав, що є люди, які живуть без грабунку? — запитав його Лисий Пер.

— Помічав, але як вони живуть? — невдоволено сказав Матіс.

— Ну, є різні способи жити без грабунку, — мовив Лисий Пер. — Одного я міг би тебе навчити, якби не знав, що ти є і будеш розбійником, поки тебе не повісять. Але Роні, коли настане пора, я розповім одну таємницю.

— Яку таємницю? — запитав Матіс.

— Ту, що я оце кажу про неї, — відповів Лисий Пер. — Я розповім її Роні, щоб вона не залишилася безпорадна того дня, коли тебе повісять!

— Повісять та й повісять, — сердито сказав Матіс. — Краще б ти мовчав, старе крякало!

Дні минали, а Матіс не хотів послухатись поради Лисого Пера. Та якось рано-вранці, ще Матісові розбійники й не осідлали коней, до Вовчої пастки під'їхав Борка і сказав, що хоче поговорити з Матісом. Він приніс погану звістку. Та оскільки його смертельний ворог недавно так великодушно вирятував двох Борчиних розбійників з в'язниці, він за це хоче попередити Матіса. Нехай сьогодні жоден із його людей не показує й носа в ліс. Бо там тепер знов небезнечно. Борка оце їде з Вовчої ущелини, в ній засіли охоронці. Двох його розбійників спіймано, а третього, коли він намагався втекти, тяжко поранено.

— Ті мерзотники не дають бідолашному розбійникові отримати свій шматок хліба, — гірко сказав Борка.

Матіс насупив брови.

— Треба швидко провчити їх, щоб вони так не розперізувались! Далі нам терпіти не можна.

Аж тепер Матіс похопився, що сказав "нам", і тяжко зітхнув. Він трохи помовчав, міряючи поглядом Борку згори донизу.

— Мабуть, нам треба… об'єднатися, — нарешті вимовив він, хоч сам вжахнувся своїх слів. Отаке бовкнути комусь із Борчиного кодла! Хіба не перевернулися б у могилах його батько, дід і прадід, якби почули це?

Але Борку почуте, видно, підбадьорило.

— Оце ти хоч раз сказав щось розумне, Матісе! Як добре було б мати сильну ватагу! І під орудою сильного ватажка! Я знаю такого, що міг би ним стати, — сказав він і показав на себе. — Сильного й тямущого. Я такий і є!

Матіс зареготав так, що аж луна пішла навколо.

— Зараз я тобі покажу, хто підходить на ватажка!

Отож вийшло так, як і хотів Лисий Пер. Між Матісом і Боркою мав відбутися двобій. Нарешті вони визнали, що це добра порада. Їхні ватаги були в захваті від чудової новини, і вранці перед двобоєм Матісові розбійники зчинили такий гармидер у кам'яній залі, що Ловісі довелося вигнати їх.

— Ану геть звідси! — крикнула вона. — Я вже не маю сили слухати ваш вереск!

Досить того, що вона слухала Матіса. Він ходив туди й назад по залі, скреготав зубами і хвалився, як він розмалює Борку. Так, що його власна дружина не впізнає.

Лисий Пер глузливо пирхнув:

— Хвалитимешся, як приїдеш додому, казала моя мати.

Роня також невдоволено поглядала на свого войовничого батька.

— Я не хочу дивитися, як ви будете його розмальовувати.

— А ти й не дивитимешся, — відповів Матіс. — Жінкам і дітям звичай не велить ходити на таке видовисько. Вважають, що їм шкідливо бачити, як відбувається зустріч диких звірів, саме так називають цей вид двобою, на який ми з Боркою стаємо. І слушно називають, бо в ньому дозволені такі способи боротьби, що хоч би й диким звірам. А ти, Лисий Пере, неодмінно прийди, — звернувся Матіс до старого. — Звичайно, ти вже нікчемний, але зустріч диких звірів трохи тебе розворушить. Ходімо, старий, я посаджу тебе на свого коня, бо час уже вирушати.

Був холодний сонячний ранок, землю вкривала наморозь. На галявині нижче від Вовчої пастки зібралися Матісові й Борчині розбійники зі списами в руках. Вони оточили колом майданчик, посеред якого стояли Матіс і Борка. Тут повинне було відбутися змагання, яке мало показати, хто більше підходить на ватажка.

Вище над майданчиком сидів на прискалку Лисий Пер, загорнутий у шкуру. Він скидався на старого розкошланого ворона, але очі в нього жваво світилися, і він зацікавлено стежив за тим, що відбувалося внизу перед ним.

Бійці скинули з себе весь одяг, крім сорочок, і тепер тупцяли босоніж по вкритій памороззю землі. Вони напинали й розминали м'язи на руках і підстрибували, щоб були пружніші ноги.

— У тебе посинів ніс, Борко, — сказав Матіс. — Але я обіцяю, що тобі скоро стане тепло.

— Я обіцяю тобі те саме, — відповів Борка.

Бевзень дав знак, на який чекали Матіс та Борка, і вони з войовничим вигуком кинулись один на одного.

— Мені дуже шкода, що ти такий поганець, — сказав Матіс, тоді обхопив Борку за стан своїми ведмежими лапами і здушив його, але той лише трохи спітнів. — Якби ти був інакший, то я, мабуть, давно зробив би тебе своїм заступником. — Матіс знов узяв його ніби в лещата. — І не треба було б тепер витискати з тебе дух. — Він так здушив Борку, що той аж захропів.

Та коли Борка перестав хропти, то з усієї сили вдарив своєю міцною головою Матіса в ніс так, що з нього зацебеніла кров.

— І мені дуже шкода, — сказав Борка і вдруге вгатив його головою, — що довелось розквасити тобі носа, бо на тебе й так гидко дивитися. — Він схопив Матіса за вухо й щосили шарпонув за нього. — Матимеш двоє вух з одного, — сказав він і ще раз шарпонув за вухо.

Але змушений був пустити вухо, бо тієї самої миті Матіс звалив його додолу і залізною рукою так притиснув йому обличчя до землі, що воно ніби стало ще пласкішим, ніж було досі.

— Мені хтозна-як шкода, — сказав Матіс, — але доведеться так розмалювати твою пику, що Ундіса плакатиме кожного разу, як бачитиме тебе при денному світлі!

Він ще дужче притиснув Борчине обличчя до землі, але тієї миті Борка схопив його зубами за руку. Однак Матіс придавив його всією своєю вагою. І скоро виявилося, що Борка, хоч і мав міцні зуби, силою поступався перед Матісом.

Коли двобій скінчився, Матіс став посеред майданчика вже як ватажок, із закривавленим обличчям і в пошматованій сорочці, що стяжками висіла на його тілі. Та однаково він був ватажок від голови до п'ят, це довелося визнати всім розбійникам, хоч декого його перемога пригнітила, особливо Борку.

Той був дуже побитий, мало не плакав, і Матіс на радощах вирішив утішити його:

— Брате Борко — називаю тебе так, бо відтепер ми брати, — сказав він. — Ти досі ціле своє життя був ватажком і користувався пошаною, що належить ватажкові, тож і надалі порядкуй своїми людьми сам. Але не забувай, що Матіс — наймогутніший ватажок на всі гори й ліси. Відтепер моє слово має силу й на тебе, ти знаєш це.

Борка мовчки кивнув головою. Тієї хвилини він був не дуже велемовний.

Але ввечері Матіс улаштував у кам'яній залі бенкет для своїх і Борчиних розбійників, розкішну учту з силою наїдків і цілим барилом пива.

Протягом вечора Матіс і Борка зовсім помирилися. Вони сиділи поряд за довгим столом, то сміючись, то плачучи, і згадували, як у дитинстві ганяли пацюків у старій свинарні. Згадували вони й багато інших своїх тодішніх розваг і тепер розповідали про них. Розбійники задоволено слухали ті розповіді й реготали. Навіть Бірк і Роня, що сиділи з другого краю довгого столу, весело сміялися разом з усіма. Дитячий сміх дзвінко лунав серед хрипкого реготу розбійників, і Матіс та Борка раділи, що чують його. Бо ні Роня, ні Бірк давно не сміялися у фортеці, і Матіс та Борка ще й досі не могли звикнути до того, що діти, на їхнє щастя, знов повернулися до них. Тому цей сміх був для них як найсолодша музика, він ще дужче заохочував їх розповідати про своє дитинство.

Та раптом Матіс сказав:

— Не сумуй, Борко, що сьогодні тобі не пощастило! Для твого роду ще можуть настати й кращі часи. Коли нас із тобою вже не буде на світі, то, мабуть, твій син стане ватажком. Бо моя дочка не хоче ватажкувати, а як вона сказала "ні", то так і буде, це вже в неї від матері.

Борка в душі зрадів, почувши ці слова. Але Роня гукнула через стіл:

— І ви гадаєте, що Бірк захоче бути ватажком розбійників?

— Захоче, — впевнено відповів Борка.

Тоді Бірк вийшов на середину зали, щоб його всі бачили, підняв праву руку й заприсягнувся, що ніколи ні за яких обставин не стане розбійником.

У залі запала похмура мовчанка. Борка аж сплакнув з жалю, що його невдатний син так виродився. Матіс спробував утішити його.

— Я вже звик до цієї думки, — сказав він, — і ти також звикнеш. У наші часи з дітьми нічого не можна вдіяти. Вони роблять, що хочуть, а нам лишається тільки звикати до цього. Хоч звикнути до такого нелегко, ох, нелегко!

Обидва ватажки довго сиділи й невесело заглядали в майбутнє, коли горде розбійницьке життя Матісового і Борчиного родів стане самим лише переказом і скороминущим спогадом.

Та поступово вони знов перейшли на ловитву пацюків у свинарні й дійшли висновку, що це таки приємна розвага, хоч їхні діти й уперті. А їхні розбійники вирішили розвіяти похмурий настрій веселими розбійницькими піснями й шаленими танцями. Вони кружляли по залі, аж дошки на підлозі рипіли, навіть Бірк і Роня весело вистрибували. Роня навчила Бірка багатьох хвацьких підскоків.

Тим часом Ловіса й Ундіса сиділи собі в окремій кімнатці. Вони також вечеряли, запивали їжу й розмовляли. Про все вони були здебільшого різної думки, тільки в одному цілком погоджувалися: що дуже приємно часом дати своїм вухам відпочинок від гармидеру, який зчиняють чоловіки, і не чути навіть їхнього голосу.

А в кам'яній залі гуляли, аж стіни двигтіли, поки Лисий Пер зненацька звалився додолу з утоми. Навіть для нього, старого, той день був веселий і радісний. Але більше він не мав сили веселитись, і Роня допомогла йому добратися до його спальні. Там він упав на свою постіль, задоволений і виснажений. Роня вкрила його й підтикала по краях шкіряне укривало.

— Моєму старому серцю легше, — сказав він, — що ні ти, ні Бірк не хочете бути розбійниками. Раніше розбій давав задоволення, я завжди так казав. А тепер стало сутужніше. І незчуєшся, як тебе повісять.

— Атож. Та й люди кричать і плачуть, коли в них відбирають їхнє майно, — сказала Роня. — Я б цього не витримала.

— Так, дитино моя, ти б цього не витримала, — погодився Лисий Пер. — А тепер я тобі розповім одну таємницю, якщо ти пообіцяєш, що нікому не викажеш її.

І Роня пообіцяла старому, що не викаже таємниці жодній душі.

Тоді Лисий Пер схопив її теплі руки, щоб погріти ними свої власні, й почав розповідати:

— Коли я був молодий і вештався по лісі так, як тепер ти, моя радосте і моє щастя, мені трапилося раз урятувати життя одному сірячкові, якого літавиці хотіли вбити. Сірячки, звичайно, паскудники, але той виявився інакшим, він так мені дякував, що я не міг спекатися його. Він не відступався й хотів дати мені… А ось і Матіс прийшов, — перебив сам себе Лисий Пер, побачивши на порозі Матіса.

Той прийшов поглянути, чого Роня так довго бариться. Бенкет уже скінчився, й час було співати "Пісню лісовиків".

— Спершу я повинна дослухати казку, — мовила Роня.

А що Матіс стояв на порозі й уперто чекав на дочку, Лисий Пер докінчив їй казку пошепки на вухо.

— От добре, — сказала Роня, дослухавши до кінця.

Настала ніч. Скоро вся фортеця зі своїми неотесаними розбійниками заснула. Але Матіс тяжко стогнав у своїй постелі. Звичайно, Ловіса змастила всі його рани й синці, та це мало допомагало. Тепер, коли ніщо не відвертало його уваги, біль особливо дошкуляв Матісові, кожне вражене місце озивалося від найменшого поруху. Він не міг ока склепити й сердився, що Ловіса так спокійно спала собі поряд. Нарешті він збудив її і пожалівся:

— Мені дуже боляче. Єдина втіха, що той поганець Борка мучиться ще більше за мене.

Ловіса повернулася до стіни.

— Оці мені чоловіки, — промурмотіла вона й відразу знов заснула.

18

— Старим не треба було сидіти в холоді й дивитися на зустріч диких звірів, — суворо сказала Ловіса, коли вранці виявилося, що Лисого Пера беруть дрижаки, що йому крутить руки й ноги і він не хоче вставати.

Навіть як дрижаки давно минули, він не захотів залишати своєї постелі.

— Як я маю сидіти й дивитися поперед себе, то так. само можу лежати й дивитися поперед себе, — сказав він.

Матіс щодня заходив до його спальні й розповідав, як тепер живеться його розбійницькій ватазі. Сам він був задоволений. Борка добре поводиться, казав він, не огризається. Зрештою, він розважний хлопець. І тепер вони разом вигадують одну за одною різні пастки для старостиних людей. Так хитро заманюють їх у ті пастки, що аж серце радіє. Скоро в лісі від тих поганців і сліду не залишиться, впевнено проголошував Матіс.

— Гай-гай, хвалитимешся, як приїдеш додому, — мурмотів Лисий Пер.

Та Матіс не слухав його. І не мав часу довго сидіти в нього.

— Ох ти, суха драбино, — ласкаво казав наостанці Матіс і плескав старого по плечі. — Намагайся набрати трохи м'яса на ноги, щоб мав силу стояти.

І Ловіса робила все, щоб Лисий Пер оклигав. Вона приносила йому гарячу, поживну юшку та інші його улюблені страви.

— Їж юшку й нагрієшся, — казала вона.

Але навіть смачна юшка не могла вигнати холоду з тіла Лисого Пера, і це турбувало Ловісу.

— Треба забрати його до кам'яної зали й відігріти, — одного вечора сказала вона Матісові.

І Матіс, дужий, як ведмідь, переніс старого на руках до зали. Лисий Пер залишив свою самітну спальню і мав тепер спати з Матісом. Ловіса тим часом перебралася до Роні.

— Нарешті я, бідолашний, може, трохи відтану, — сказав Лисий Пер.

Матіс був гарячий, як жар, і старий присунувся до нього, наче мала дитина, що шукає в матері тепла й затишку.

— Відсунься трохи, — сказав Матіс.

Та це не допомогло, Лисий Пер і далі тулився до нього. А вранці він не захотів вертатися до своєї кімнатки. Йому було добре в залі, і він тут лишився. Тут він цілий день міг лежачи дивитися, як Ловіса поралася, тут навколо нього збиралися розбійники, коли ввечері повертались додому й робили, що їм належало. Роня також приходила до нього й розповідала, як вони з Бірком ходили в ліс. Лисий Пер був задоволений.

— Оцього мені й треба, поки я чекаю, — сказав він.

— А чого ти чекаєш? — запитав Матіс.

— Ану вгадай, чого, — відповів Лисий Пер.

Матіс не міг угадати. Але він занепокоєно спостерігав, що старий дедалі дужче худне, й запитав у Ловіси:

— Як ти думаєш, що з ним таке?

— Старість, — відповіла Ловіса.

Матіс злякано глянув на неї.

— Але ж він не збирається помирати?

— Збирається, — мовила Ловіса.

Матіс заплакав.

— Отуди к бісовій матері! — крикнув він. — Я не хочу, щоб він помер!

Ловіса похитала головою.

— Від тебе багато що залежить, Матісе, але це не залежить.

Роня також тривожилась за Лисого Пера, і що дужче він худнув, то довше вона просиджувала біля нього. Останнім часом він здебільшого лежав, дрімаючи, тільки час від часу розплющував очі й дивився на неї. І, всміхаючись, питав:

— Ти не забудеш того, що я тобі сказав, моя радосте і моє щастя?

— Ні, не забуду. Аби тільки я втрапила, — відповідала Роня.

— Утрапиш, — запевняв її Лисий Пер. — Коли настане пора, ти втрапиш!

— Так, утраплю, — казала Роня.

Минув ще якийсь час, і Лисий Пер зовсім знесилів. Нарешті настала ніч, коли всі лишилися сидіти біля нього — Матіс, Ловіса, Роня і розбійники. Лисий Пер непорушно лежав із заплющеними очима. Матіс занепокоєно шукав на його обличчі якихось ознак життя. Але, хоч горіло вогнище, а Ловіса ще й засвітила свічку, біля постелі було темнувато. Ні, в Лисому Пері не видно було ніяких ознак життя, і Матіс зненацька крикнув:

— Він помер!

Тоді Лисий Пер розплющив одне око й докірливо глянув на нього.

— Як це помер? Ти гадаєш, я так забув добрий звичай, що пішов би, не попрощавшись?

Потім він заплющив очі й довго дрімав, а всі тихо стояли і тільки чули його слабкий, із присвистом, подих.

— А тепер, — нарешті сказав Лисий Пер, розплющивши очі, — тепер, любі мої, я попрощаюся з усіма вами. Бо тепер я помираю.

І його не стало.

Роня ще ніколи не бачила, як люди помирають. Вона тихо заплакала. Їй було шкода старого. Хоч останнім часом він був такий стомлений, думала дівчина. Може, тепер він відпочине десь там, де я не знаю.

Але Матіс закружляв по залі, невтішно ридаючи і приказуючи:

— Він же був тут! А тепер його немає! — Тоді знов заливався слізьми і знов приказував — Він же був тут! А тепер його немає!

Нарешті Ловіса мовила:

— Матісе, ти ж знаєш, що ніхто не вічний. Ми народжуємось і помираємо, так завжди було. То чого побиватися?

— Але мені його бракує! — крикнув Матіс. — Мені його так бракує, що серце крається!

— Може, хочеш, щоб я тебе приголубила? — запитала Ловіса.

— Атож, приголуб, — хлипнув Матіс. — І ти, Роню, також.

Він довго ридав, розчулено прихилившись до дружини й до Роні, і виливав слізьми свій жаль за Лисим Пером, який весь час був у його житті, а тепер пішов.

Другого дня Лисого Пера поховали над річкою. Зима вже була близько, вперше пішов сніг, і м'які, мокрі сніжинки нечутно падали на труну Лисого Пера, коли Матіс зі своїми розбійниками ніс його на місце вічного спочинку. Труну ту Лисий Пер зробив собі сам, коли ще був дужий, і довгі роки зберігав її в коморі.

— Розбійникові труна може знадобитися тоді, коли він найменше того сподівається, — любив він казати, а останніми роками навіть дивувався, що її так довго не треба.

— Але рано чи пізно вона знадобиться, — казав старий.

І ось тепер труна знадобилася.

Смуток за Лисим Пером важким тягарем упав на фортецю. Цілу зиму Матіс ходив пригнічений. Розбійники також були невеселі, бо у фортеці І смуток, і радість залежали від Матіса

Роня з Бірком цілими днями гасали по лісі. Була зима, і коли Роня стояла десь на горбі з лижами, то забувала про весь свій смуток. Та він зразу повертався, коли дівчина опинялась удома й бачила Матіса, що задуманий сидів біля вогнища.

— Утіш мене, Роню, — просив він. — Допоможи мені розвіяти журбу.

— Скоро настане весна, і вам полегшає, — казала Роня, але Матіс їй не вірив.

— Лисий Пер уже не побачить весни, — похмуро казав він, а Роня більше не мала чим утішити його.

Та врешті минула зима. Прийшла весна — адже вона приходила щороку, чи хто жив, чи помирав. Матіс повеселішав, він завжди веселішав весною, і посвистував або наспівував, коли на чолі своїх розбійників проїздив Вовчою пасткою. Там уже чекав на нього Борка зі своїми людьми. Гей-гей, знов починається веселе розбійницьке життя після довгої зими! І Матіс, і Борка у своїй нетямущості раділи цьому, бо вони народилися, щоб бути розбійниками, і були ними.

Та їхні діти виявилися розумнішими. Вони раділи зовсім не тому. Раділи, шо немає снігу й можна знов їздити верхи, що вони скоро переберуться до Ведмежої печери.

— А ще я радію, що ти, Бірку, ніколи не станеш розбійником, — сказала Роня.

Бірк засміявся.

— Ні, я заприсягнувся, що не стану ним. Але я часом думаю, з чого ми з тобою житимемо?

— Я знаю, з чого, — відповіла Роня. — Ми станемо рудокопами.

І Роня розповіла хлопцеві казку про срібну гору Лисого Пера, яку тому подарував сірячок у подяку за врятоване життя.

— Там такі грудки срібла, як камені, — сказала Роня. — І хтозна, може, це й не казка. Лисий Пер присягався, що це правда. Ми колись поїдемо й самі поглянемо, я знаю, де це.

— Нам не спішно, — сказав Бірк. — Тільки нікому не розповідай про це. А то налетять усі розбійники й розхапають срібло.

Роня засміялася.

— Ти такий розумний, як Лисий Пер. Розбійники жадібні до грабунків, мов канюки, казав він. Тому я, крім тебе, нікому не виказувала своєї таємниці.

— А тим часом ми проживемо й без срібла, сестро, — мовив Бірк. — У Ведмежій печері воно нам ні до чого.

Весняні дні ставали все тепліші, і Роня лякалася тієї хвилини, коли їй доведеться сказати батькові, що вона має намір перебратися до Ведмежої печери. Але Матіс був чудний чоловік, ніхто ніколи не міг би вгадати, як він поведеться.

— Гарна моя колишня печера, дуже гарна, — сказав він. — Кращого житла на літо й не придумаєш. Чи як ти гадаєш, Ловісо?

Ловіса звикла до його несподіванок і не дуже й здивувалася.

— Іди, доню, коли батько так надумав, — мовила вона. — Хоч я нудьгуватиму за тобою.

— Але ж восени ти повернешся, як завжди, — сказав Матіс, ніби Роня вже роками вибиралася весною з дому й поверталася восени.

— Так, повернуся, як завжди, — запевнила його Роня, рада й здивована, що цього разу все обійшлося так легко.

Вона сподівалася сліз, лайки, а натомість батько сидить перед нею, і вигляд у нього такий щасливий, ніби він згадує своє дитинство і свої розваги в старій свинарні.

— Коли я жив у Ведмежій печері, мені було скрутніше, — сказав він. — І не забувай, що насправді це моя печера! Може, я інколи навідуватимусь до вас.

Коли Роня розповіла про це Біркові, той великодушно відповів:

— Нехай приходить. Але все-таки приємно, — додав він, — що його чорна кучерява голова не щодня мулятиме очі!

Був ранній ранок. Прекрасний, як перший ранок на землі. Переселенці до Ведмежої печери йшли своїм лісом, а навколо них усе було сповнене весняного чару. На кожному дереві, в кожному озерці, у кожному зеленому кущі буяло життя, чути було щебет, шум, гудіння, спів, дзюрчання, звідусіль лунала нестримна, бадьора пісня весни.

Роня з Бірком досягли своєї печери, своєї домівки в пралісі. І все було таке, як раніше, приємне і знайоме — річка, що шуміла внизу, навколишні ліси в ранковому світлі, все було таке, як раніше. Весна була нова, але схожа на попередню.

— Не лякайся, Бірку, — мовила Роня, — бо я зараз викричу з себе весняний крик!

І вона крикнула, залилася, мов пташка, радісно й дзвінко, аж луна покотилася лісом.